

PRIZE PUBLICATION FUND.

Founded by the generosity of
HH THE RAJA OF COCHIN, KCSI,
THE MAHARAJA GAJAPATI RAO, C.I.E.,
THE RAJA OF PARIAKIMEDI
and other Chiefs and Gentlemen of South

5

37519

REFERENCE UNIT

PRIZE PUBLICATION ONLY

PRIZE PUBLICATION FUND

VOL. I

PRAKRITARUPAVATARA

A PRAKRIT GRAMMAR
BASED ON THE VALMIKISUTRA

BY

SIMHARAJA
SON OF SAMUDRABANDHAYAJVAN

EDITED BY

E. HULTZSCH

PRINTED AND PUBLISHED BY THE
ROYAL ASIATIC SOCIETY
AND SOLD AT
22 ALBEMARLE STREET
1909

(Copyright, by the Royal Asiatic Society, in England and in India)

KMC LIBRARY	
Acc. No.	37,519
Class No.	46.2
Date	11.5.60
St. Card	✓
Class	✓
Cat	✓
Ek Card	✓
Checked	✓

HERTFORD :

STEPHEN AUSTIN AND SONS, LTD

FOR REFERENCE ONLY

PREFACE

In his dissertation *De Grammaticis Prākriticis* (Breslau, 1874) Professor Pischel was the first to describe from MSS., and to draw attention to the value of, Śiṁharāja's treatise on Prākrit grammar. His *Grammatik der Prākrit-Sprachen* (Strassburg, 1900) contains a short summary of his former statements, in the course of which he remarks (p. 43) that "the *Prākṛitarūpācūtāra* is not unimportant for the knowledge of the declension and conjugation, chiefly because Śiṁharāja frequently quotes more forms than Hēmachandra and Trivikrama. No doubt many of these forms are theoretically inferred; but they are formed strictly according to the rules and so are not without interest". It was on the strength of these remarks that I induced my old friend Pandit V. Srinivasa Sastri to provide me with the MS. T, which is described below. When I told Professor Pischel that I had copied the text from this MS. for publication, he immediately made over to me his own copy of the London MS. (called R in the sequel). Along with it he was good enough to allow me the use of his two MSS. of Trivikrama's commentary (Tri.¹ and Tri.²), the first of which he had written with his own hand. The originals of Professor Pischel's copies of Śiṁharāja and Trivikrama were kindly placed at my disposal by Miss Hughes and Mr. Thomas on behalf of the Royal Asiatic Society and the India Office Library respectively, and the Government of Madras were good enough to furnish me with another MS. of Trivikrama (Tri.³). It is a pleasant duty to thank all those who have thus contributed materials for the present edition. But the heaviest debt of gratitude

is due to Professor Pischel, whose careful copies of R and Tri.¹ saved me much troublesome work, while his edition of Hēmachandra's Prākrit grammar (Halle, 1877) assisted me in settling the text of many Sūtras.¹

The *Prākritarūpāvatāra*, i.e. 'the descent of Prākrit forms', may be called a counterpart of the *Laghukānumudi* of Varadarāja. The latter contains the more important of Pāṇini's aphorisms, arranged in a systematic manner so as to illustrate the different chapters of Sanskrit grammar. Sīnharāja undertook a similar arrangement of the rules of Prākrit grammar. Like Varadarāja, he did not compose the rules themselves, but drew on the same collection of Sūtras which, in their original sequence, are known to have been commented on by Trivikrama, just as Pāṇini's aphorisms by the authors of the *Kāśikā* commentary.

The time of Trivikrama can be settled only within rather wide limits. He quotes Hēmachandra,² who lived in the twelfth century, and he is quoted in the *Ratnāpūra* of Kumārasvāmin,³ who belonged to the fifteenth or sixteenth century.⁴ Consequently Trivikrama has to be assigned to about the thirteenth, fourteenth, or fifteenth century. It may be added here that Trivikrama and Hēmachandra are named in the *Shadbhāshāchandrikā* of Lakshmīdhara,⁵ and that Trivikrama, Hēmachandra, and Lakshmīdhara are referred to in the *Prākritamāṇḍalikā*.⁶

¹ Since this was written, Richard Pischel, the great scholar to whom Prākrit grammar owes so much, died on his way to Calcutta in the General Hospital, Madras, on December 26, 1908.

² Pischel, *De Gr. Pr.*, p. 29; Rangacharya, *Madras Catalogue*, p. 1086.

³ Pischel, *op. cit.*, p. 38.

⁴ Mallinātha, the father of Kumārasvāmin, is perhaps referred to in Ballāla's *Bhāṣyaprabandha* (Bombay, 1904, p. 49, verse 222), which belongs to the end of the sixteenth century (Aufrecht's *Oxford Catalogue*, p. 151a, and *Cat. Cat.*, p. 368). A verse of Mallinātha occurs in an inscription of A.D. 1532 (*Ind. Ant.*, vol. 5, p. 20, note 4), and he quotes the *Vasantarājīya* (*Off. Cat.*, p. 113b), which was composed about A.D. 1400 (*Ep. Ind.*, vol. 4, p. 327).

⁵ Hultzsch, *Reports on M.S.*, No. 3, pp. iv and 122; Rangacharya, *Madras Catalogue*, pp. 1089, 1091, 1092.

⁶ Hultzsch, *Reports*, No. 1, pp. viii and 68; *Granthapradavaśānti*, No. 3, Vizagapatam, June, 1895; Pischel, *Grammatik*, p. 45.

The ninth of the opening verses of Trivikrama's commentary runs as follows :¹—

प्राकृतपदार्थसार्थप्राप्तै निजसूचमार्गमनुजिग्मिषताम् ।
वृत्तिर्थार्थसिद्धै त्रिविक्रमेणागमक्रमात्क्रियते ॥

Here Professor Pischel has interpreted the word *nija* in two different ways. Originally (*De Gr. Pr.*, p. 30) he took it to mean 'their own', and referred it to *annigamishatām*, while later on (*Grammatik*, p. 42) he connected it with the instrumental *Trivikramēṇa*. As *nija* is synonymous with the reflexive pronoun *se*, each of the two interpretations seems to be equally possible. If the second alternative were correct, it would follow that Trivikrama was the author, not only of the commentary, but of the Sūtras as well. But a repeated consideration of this difficult detail suggests to me that Trivikrama, being a Southerner, may have used the word *nija* in the sense of 'proper, real, true', which is attached to it in the Dravidian languages. This meaning is registered in the Telugu, Kannada, Tamil, and Malayālam dictionaries. The two last consider *nija*, if used in this sense, a *tadbhava* of *niśchaya*. But such a violent change is impossible, and even in Sanskrit *nija* is thus employed before the name of the 'proper' or 'real' month in contradistinction to the intercalary (*adhika* or *dvitiya*) month. That the expression *nija-sūtra-mārga* has to be similarly interpreted, is rendered likely by the two following quotations:—

Kittel's *Kannada Dictionary*, p. 866: *nija-mārga*, the proper, orderly way or method.

Dictionnaire Tamoul-Français, vol. ii, p. 276: *niśa-mārkkān=dappugirādu*, s'égarer du vrai chemin (i.e. to stray from the true way).

A Pūrvapakshin might object that, in explaining the word *nija-sūtra-mārga*, we ought to consult not the Dravidian

¹ Pischel, *De Gr. Pr.*, p. 29; Burnell, *Tanjore Catalogue*, p. 43b. *Grantha-pradarśanī*, No. 1, p. 2; Rangacharya, *Madras Catalogue*, p. 1085.

but the Sanskrit dictionaries, and that accordingly the commentator Trivikrama might still be assumed to have called himself the author of 'his own' Sūtras. This objection can now be easily disposed of by *reductio ad absurdum*, since Professor Rangacharya's *Madras Catalogue* (p. 1083, No. 1548) informs us that the Sūtras commented on by Trivikrama and arranged by Śiṁharāja are attributed by tradition to no less a person than the great Rishi Vālmīki, the reputed author of the *Rāmāyaṇa*. Besides, Vālmīki is expressly mentioned in Lakshmīdhara's *Shadbhāshāchandrikā* as the author of the *Mūlasūtra*,¹ i.e. of the original Sūtra on which Lakshmīdhara is commenting. The Madras MS contains only the two first *adhyāyas* (not the third) of the *Vālmikisūtra*.² The full text of the *Vālmikisūtra*, with *gapas*, *vārtikas*, *dēśiyas*, and *ishṭis*, has been printed in Telugu characters at Mysore in 1886 as an appendix to the *Shadbhāshāchandrikā*.³

After this unavoidable digression I return to verse 9 of Trivikrama's commentary. I dissolve the two compound words in the first hemistich by प्राक्तपदान्वेदार्थस्तेषां सार्थस्तस्य प्रार्थी and निजः सूचमेव मार्गस्तं, and suspect from the context that the two words *ṛitti* and *āgama* are used in a double sense. The translation would run thus:—

"In accordance with tradition Trivikrama composes (*this*) commentary [or: in accordance with (*his*) income he supplies a maintenance] for the proper success of those who desire to follow the right road, viz. the Sūtra, in order to acquire a heap of riches, viz. of Prākṛit words."

Those who are familiar with the ways of Indian 'poets'

¹ Rangacharya, *Madras Catalogue*, p. 1091.

² Another MS. of the same work is registered in Mr. Rice's *Mysore Catalogue*, p. 26, No. 242, as being in the possession of Viśvēśvara Śāstri at Bangalore. But Mr. Krishna Sastri informs me that this entry refers to a copy of Trivikrama's commentary, which was written by the owner himself about thirty years ago.

³ In this edition the *Shadbhāshāchandrikā* occupies 209 pages, the *Vālmikisūtra* 51 pages, and an alphabetical index of the Sūtras 42 pages.

will agree that this translation, though at first sight it appears to be far-fetched, is probably the correct one. At any rate, I hope to have proved that the Sūtra to which Trivikrama alludes was the *Vālmikisūtra*, and that he was the author of the Vṛitti alone, but not of the Sūtra itself.

In his dissertation *De Grammaticis Præcriticis* (pp. 8, 37) Professor Pischel expressed the opinion that either Trivikrama or the unnamed author of the Sūtras may have drafted the text of the latter in accordance with Hēmaehandra's grammar. Before deciding the former point, it will be best to wait until a critical edition of the original *Vālmikisūtra* is available. But, as both the printed text of the *Vālmikisūtra* and the author of the *Shadbhāshāchandrakā* ascribe the composition of the Sūtra to an ancient Rishi, the possibility of its having been drawn up in the interval between Hēmaehandra and Trivikrama seems to be excluded.

This changed position of affairs affects likewise the question to what time Sīmharāja, the author of the *Prākṛitarūpāratāra*, has to be allotted. As stated by Professor Pischel (*De Gr. Pr.*, p. 40), "Trivikrama and Sīmharāja no doubt drew from the same source, but they have nothing in common besides the rules themselves and the preface, nor can either of them be proved to have used the other's grammar." As the time of the composition of the *Vālmikisūtra* is quite unknown, that of the *Prākṛitarūpāratāra* becomes equally uncertain and must be settled by internal evidence. Sīmharāja mentions the Eastern (*Pūrra*, xii, 42), Kāmnāra (i.e. Kātantra), and Pāṇiniya grammars (ii, 2), and frequently quotes the *Aṣṭādhyāyī* without naming it. Once (viii, 11) he quotes Kshīrasvāmin's commentary on the *Amarakōṣa*. As Kshīrasvāmin belongs to the eleventh century,¹ Sīmharāja must have flourished after this period. Two other quotations seem to prove that he is quite a modern author. A passage from the *Bhāṣya* (x, 13) is not found, as might be expected,

¹ See Professor Zachariae's *Ind. Wörterbcher*, p. 21.

in Patañjali's *Mahābhāṣya*, but in Bhaṭṭōji Dīkṣhita's *Siddhāntakaumudi*, which was written about A.D. 1600;¹ and an anonymous quotation (v, 10) can be traced to the *Paribhāṣhēduṣekhara* by Nāgōji Bhaṭṭa, who lived only about 200 years ago.² It is, however, not impossible that both Siṁharaṇa and the two authors of the *Siddhāntakaumudi* and *Paribhāṣhēduṣekhara* took the wording of the two passages from some older grammatical work.

Of Siṁharaṇa's personal circumstances we gather from the preamble of his work that, unlike the two Jainaś Hēmachandra and Trivikrama, he was a member of the Hindū faith. In verse 3 his father, Samudrabandhayajvan,³ is said to have made his own name Siṁhbandha (i.e. Samudrabandha) true to its meaning by constructing a deep causeway (*sētu*) in the shape of a commentary across the ocean (*sindhu*) of sciences (*sāstra*) and poetries (*sāhitya*). This statement may imply that he wrote a commentary entitled *Sētu* on an Alāṅkāra work named *Śāstrasāhityasindhu*; but no such title can be found in the published catalogues of Sanskrit MSS.

* * * * *

My text of the *Prākṛitarūpāratāra* is based on the following materials:—

1. R, a palm-leaf MS. in Malayālam characters, No. 154 (old No. 159) of the Whish collection of the Royal Asiatic Society, and Professor Pischel's Romanized copy of it. The original MS. is numbered on the left margin of the first side of each palm-leaf. The first leaf bears the word *śrī* (instead of the figure 1). The following leaves are numbered from 1 to 72, and the last leaf has the figure 76. Consequently leaves 73-5 are missing. In preparing his copy, Professor Pischel used also a paper MS. in Malayālam characters

• ¹ See Aufrecht's *Cat. Cat.*, p. 395, and ZDMG, vol. 45, p. 306.

² Compare Kielhorn's edition, pt. 2, p. xxv, note; Aufrecht's *Cat. Cat.*, p. 283; Preface to the *Rasayāṇigādhnara* (Kāvyaṁālā, 12), p. 6.

³ See the colophons of chapters xiii, xvii, and xxii.

which cannot be traced now. Its loss is of little consequence, because, as Professor Pischel remarks, it had been copied from the palm-leaf MS. and showed the same omissions and mistakes.¹

2. T, a very clear and careful Nāgarī MS. of 92 pages, written in 1904 by Pandit V. Srinivasa Sastri of Namakal, who remarks on it as follows:—"The original is in the possession of one Ayyasvami Sastriar, a pensioned Tahsildar of Kumbakonam. I was allowed to take a copy of it in his house through the influence of Diwan Bahadur R. Raghunatha Rao. During my last vacation I went to Tiruvasalore, my native place, which is at a distance of 4 miles from Kumbakonam. I used to go daily to Ayyasvami Sastriar's house at Kumbakonam from my native place and take the copy of Srinagarāja. Within thirty days a rough copy in Grantha characters was taken, which looks very ugly; for the copy was made in a hurry. After the reopening of my school I came to Namakal, where I finished a good fresh copy in Nāgarī characters, which is sent to your address. The original is written in Grantha letters 200 years ago."

Curiously enough, it can be definitely proved that the Grantha original of the Nāgarī MS. T must either be a copy, or go back to a copy, of the Malayālam MS. R. For the portion of the *Prākṛitarūpācatāra* which occupied the missing leaves of R (73-5) is missing in T as well, and the colophon of T contains a peculiar mistake which is due to a correction made by the writer of R.² In spite of this fact, some of the readings of the MS. T are decidedly preferable to the corresponding ones of R, and it must be supposed that the text of the Grantha original of T was corrected by an intelligent Pandit either conjecturally or with the help of other MSS. Though my text is chiefly based on R, I was sometimes forced to adopt the readings of T, owing to their greater clearness and correctness. In other cases I had to

¹ *De Gr. Pr.*, p. 39.

² See below, p. 107, n. 6.

alter the text by conjecture and to transfer the readings of both R and T to the footnotes. As regards the Sandhi of words, I have tacitly selected that reading of either R or T which was more easily intelligible, without burdening the footnotes with superfluous variants. The only portion of the *Prākritarūpāratāra* which seems to be irrecoverably lost extends from xxii, 66, to the Sūtra which I have provisionally numbered xxii, 67.

For the text of the single *Vālmikisūtras* the following MSS. of Trivikrama's commentary were also consulted :—

3. *Tri*¹, Professor Pischel's Romanized copy and its original, a Grantha paper MS. from Tanjore in the India Office Library, Burnell, No. 347 (old No. 84).

4. *Tri*², a Nāgari paper MS. from Tanjore, the property of Professor Pischel; see the remark in his *Grammatik*, p. 42 and n. 1.

5. *Tri*³, an incomplete Nāgari MS. of the Government Oriental MSS. Library, Madras, written in 1884 and described in Professor Rangacharya's *Catalogue*, p. 1084, No. 1549. The MS. is written with very destructive bāzār ink on inferior paper, which falls to pieces when being turned over.

The abbreviations *Pā.* and *Hē.* refer to Pāṇini's Sūtras and to Hēmachandra's Prākrit grammar respectively.

* * * * *

In his preface Śīṁharāja states that he is going to treat of those Prākrit words which are identical with Sanskrit or derived from Sanskrit, to the exclusion of provincialisms (*dēśya*). His *Prākritarūpācatāra* is divided into six parts of unequal length—

- (1) *Savijñāvibhāga* (technical terms).
- (2) *Paribhāshāvibhāga* (explanatory rules).
- (3) *Saṁhitāvibhāga* (euphonic rules).
- (4) *Subantaribhāga* (declension).
- (5) *Tinantaribhāga* (conjugation).
- (6) *Śaurasēnyādivibhāga* (dialects).

As will be seen from the table of contents, I have, for easy reference, added consecutive Roman figures to the subdivisions of parts 4–6, and have thus divided the whole book into 22 chapters. Within these I have numbered the rules quoted for the first time from the *Vālmikisūtra*, and added a reference to Hēmāchandra's Prākrit grammar in the margin of each of them. If the same rule of the *Vālmikisūtra* is quoted a second or further time, its number in the *Prākṛitarūpāratāra* is given in a footnote. This expedient will enable anyone, who is slightly familiar with the terminology of the native grammarians, to find his way through Śiṁharāja's work. It may, however, be useful to give a list of the additional terms which the *Vālmikisūtra* employs besides Pāṇini's:¹—

I. *Pratyāhāras.*

sus, Nominative.

as, Accusative.

ṭas, Instrumental.

ñes, Dative.

ñasis, Ablative.

ñam, Genitive.

ñip, Locative.

II. Abbreviations.

ha, a short vowel (*hrasra*).

di, a long vowel (*dirgha*).

śu, a sibilant (*śa*, *sha*, *sa*).

sa,² a compound word (*samāsa*).

khu, the first letter of a word.

ga, the first word of a *gāṇa*.

¹ See *Prākṛitarūpāratāra*, i and ii, and Pischel, *Dr Gr. Pr.*, pp. 35–7.

² Tri., i, 1, 8. The same term is used in Vōpadēva's *Mugdhabodha*; see Bohtlingk's edition, p. viii. Professor Zacharini kindly informs me that the abbreviation *sa* occurs also in Hēmāchandra's *Anākārthasāṅgraha* (ii, 512) and in the *Jainēndravyākaraṇa* (*Ind. Aut.*, vol. 10, p. 77).

phu, the second letter of a word.

stu, a consonant group (*samyukta*).

tu, an optional rule.

nap, a neuter (*napuṇṣaka*).¹

III. *Anubandhas.*

lit, an affix which is added invariably.

śit, an affix which lengthens the preceding vowel.

nit, an affix which involves an *annasika*.

ril, an affix which doubles its consonant.²

At the end of the text I have added an alphabetical list of all the rules of the *Vālmikisūtra* which have been quoted and explained by Śiṁharāja.

E. HULTZSCH.

HALLE (SAALE).

June 15, 1908.

¹ Below, iv, 19, 51; vi, 2; xvii, 36, 13. See also the *Javāndravyākaraṇa*, loc. cit. Professor Zachariae notes the same abbreviation in Śāntanava's *Phīṭsūtras* and in Śākatāyana's *Lrigāṇiśāsana*; see the references in his *Iud. Wörterbücher*, p. 16, n. 4.

² Below, iv, 19 = Tri. i, 4, 85.

CONTENTS

	PAGE
I. TECHNICAL TERMS (<i>samjñā</i>)	1
II. EXPLANATORY RULES (<i>paribhāshā</i>)	2
III. EUPHONIC RULES (<i>savhitā</i>)	3
IV. DECLENSION OF MASCULINES ENDING IN VOWELS—	
<i>vyksha</i>	6
paradigm of the same	10
<i>sarva</i>	11
<i>katama</i>	12
<i>ēka</i>	12
<i>prathama</i>	12
<i>dr̥itīya</i>	13
paradigm of the same	18
<i>agni</i>	14
paradigm of the same	19
16	16
V. DECLENSION OF FEMININES ENDING IN VOWELS—	
<i>praśna</i>	20
<i>sarrā</i>	21
<i>ruchi</i>	21
<i>lakshmi</i>	22
<i>śrī</i>	22
23	23
23	23
23	23
24	24
VI. DECLENSION OF NEUTERS ENDING IN VOWELS—	
<i>guṇa</i>	24
<i>sarva</i>	25
<i>dadhi</i>	25
25	25
26	26
VII. DECLENSION OF MASCULINE ENDING IN CONSONANTS—	
<i>chatuṣ</i>	26
<i>kim</i>	27
<i>idam</i>	28
<i>rājan</i>	29
<i>ātman</i>	30
<i>tad</i>	31
32	32
32	33
33	33
34	34
34	34

VIII. DECLENSION OF FEMININES ENDING IN CONSONANTS—

	PAGE		PAGE
<i>gir</i>	35	<i>yad</i>	36
<i>kim</i>	35	<i>ētad</i>	36
<i>idam</i>	35	<i>pratipad</i>	37
<i>kakubh</i>	36	<i>sarit</i>	37
<i>kshndh</i>	36	<i>apsaras</i>	37
<i>tad</i>	36	<i>adas</i>	37

IX. DECLENSION OF NEUTERS ENDING IN CONSONANTS—

<i>kim</i>	38	<i>dhanus</i>	38
<i>idam</i>	38	<i>adas</i>	38
<i>yad, tad, itad</i>	38		

X. DECLENSION OF *gushmad*XI. DECLENSION OF *asmad*

XII. PRAKRT FORMS OF CERTAIN NOUNS

XIII. INDECLINABLES

XIV. CONJUGATION.

1. Present Indicative—

<i>has, sah, bhū</i>	67	<i>rush, etc.</i>	71
<i>chi, dhū</i>	70	<i>śak, etc.</i>	71
<i>kri</i>	71	<i>as</i>	71
<i>vrish, etc.</i>	71		

2. Potential and Imperative—

<i>has, sah, bhū</i>	72
--------------------------------	----

3. Future—

<i>has</i>	73	<i>rach, much, rud, śru, bhuj</i>	75
<i>kri</i>	74	periphrastic future of	
<i>drīś, gam</i>	75	<i>has</i> and <i>bhū</i>	75
<i>bhid, vid, chhud</i>	75		

4. Conditional—

<i>has</i>	76
----------------------	----

5. Aorist, Imperfect, and Perfect—

<i>has</i>	76
<i>kri</i>	76
<i>as</i>	76

6. Passive—	
<i>has</i>	77
<i>kri</i>	77
<i>śru</i>	77
potential and imperative of <i>has</i> and <i>kri</i>	77
XV. CAUSAL—	
<i>has, sah, bhū, kri</i>	78
passive of <i>has</i>	78
XVI. SUBSTITUTES OF CERTAIN ROOTS	
XVII. VERBAL NOUNS	
XVIII. THE ŚĀRASTĀNĪ DIALECT	
XIX. THE MĀGADHĪ DIALECT	
XX. THE PAIŚĀCHĪ DIALECT	
XXI. THE CHŪLIKĀPAIŚĀCHĪ DIALECT	
XXII. THE APABHRĀṂSA DIALECT	
INDEX TO THE SŪTRAS QUOTED IN ŚIMHARĀJA'S PRĀKRITAV- RŪPĀVATĀRA FROM THE VĀLMĪKISŪTRA	109
ERRATA	120

PRAKRITARUPAVATARA.

FIRST SECTION.

अन्तरायान्वयतमसविधंसत्तिभाकरम् ।
देवपद्मोपमदेवं वन्दे करिमुखं महः ॥ १ ॥
उत्तराभिमुखा भक्ता यस्य वाचसतावपि ।
भजामि भागधेयं तं प्रसन्नं द्विष्णामुखम् ॥ २ ॥

सेतुं वास्तानरूपं गहनमङ्गत यशशास्त्रसाहित्यसिन्धो-^१
तुं द्वावद्वारा^२ यथार्थं वरचयत निर्बां सिन्धुवन्धेति संचाम ।
नत्वा तं याद्यूकं निगमविधिविदं तातमस्य प्रसादा-

द्वाक्षं रूपावतारं विरचयति मितं सिंहराट् प्राक्तीयम् ॥ ३ ॥
इह प्राक्तशब्दस्त्रिधा । संखृतसमा: संखृतभवा देशाचेति । संखृ-
तभवाच द्विधा । साध्यमानसंखृतभवाः सिंहसंखृतभवाचेति । तच देश-
वर्जितचिविधप्राक्तशब्दविधयं प्राक्तत्वाकरणमारव्यम् । भाषाकारवि-
षयत्वे सत्यपि प्राचिकत्वात्संखृतलक्षणप्रकृतिसंबन्धित्वस्य भाषाकारविषय-
विद्यमानत्वाद्वा प्राक्तत्वाकरणमिति व्यवहारः । प्रक्रियाशस्य शास्त्रे
वाकीर्णत्वान्तसुखद्वानार्थमक्षाभिर्यं प्राक्तरूपावतारः प्रसूथते । तत्त्वा-
दी शास्त्रीयसंब्यवहारज्ञापनार्थं संज्ञापरिभाषि वर्णेते ॥

मुप्त्वादित्यहला ॥ १ ॥

स्वादिषु विभक्तिषु आदिर्वर्णो वचनं वा अन्तरहला सह संज्ञा स्वात् ।
आदिष्व वर्णः सच्चज्ञनो निवृद्धनो वा । यथा । सु चौ जस । सुस । अम
चौट शस । अस । एवं टास । डेस । डसिस । डम । डिप । लाघवा-
दसुखोक्त्वारणाभावाच डसिति वक्तव्ये डसिसिति तु^३ वचनं डसा वचेक-
वचनेन संदेहो मा भूदिति ।

हो हूस्तः ॥ २ ॥

इत्यो हसंज्ञः स्वात् ।

^१ °सिंज्ञानसिन्धो° T.

^२ द्वुद्वा T.

^३ T. om. तु.

दिर्दीर्घः ॥ ३ ॥

दीर्घो दिसंज्ञः स्वात् ।

शषसाशुः^१ ॥ ४ ॥

श ष स इत्येति वर्णः शुसंज्ञः सुः ।

आदिः खुः ॥ ५ ॥

आदिः खुसंज्ञः स्वात् ।

गो गणपरः^२ ॥ ६ ॥

गणप्रधान आदिशब्दो गसंज्ञः स्वात् ।

द्वितीयः फुः ॥ ७ ॥

शब्दस्य द्वितीयो वर्णः युसंज्ञः स्वात् ।

संयुक्तं सुः^३ ॥ ८ ॥

संयुक्तं व्यज्ञनं स्तुसंज्ञं स्वात् ।

इति संज्ञाविभागः ॥

SECOND SECTION.

अथ परिभाषा ॥

सिद्धिलोकाच्च ॥ ९ ॥

प्राक्षतशब्दसिद्धिलोकाज्ञवति । च्छलवर्णाभ्यामैकारामैकाराभ्यामसंयुक्त-
ङ्गतकाराभ्यो द्विवचने^४ च विरहितस्य शब्दोऽप्यारस्य देश्वानां च लो-
कव्यवहारादेवोपलभ्यमानत्वात् । चकाराद्व्यमाणालश्चणादनेकान्ताच^५ ।
चनेकान्तां बड्डलाधिकारस्तात्^६ । अत एव तत्तदादेशमुखेन च्छलवर्णाद्य-
प्रयोगसंपादेषु^७ च्छतो^८ त^९ एच एह^{१०} इत्यादिषु शास्त्रेषु सत्त्वपि प्राक्ष-
तशब्दोऽप्यारस्य च्छलवर्णादिविरहितले लोकव्यवहार एव साधकस्त्रियोऽप्य-
हृतः^{१०} । अन्यथा बड्डलाधिकाराद्वृष्टवर्णादीनामप्रयोगो न नियतः स्वात् ।

^१ T om. the text and commentary of i, 4 and 5.^२ गणपरः T. ^३ संयुक्तं सुः Tri. ^४ द्विवचने T.^५ अमाण्याच्च लक्षादने T. ^६ iii, 1. ^७ प्रयोक्तवसंपाद० T.^८ iv, 3. ^९ v, 17. ^{१०} साधनलेणा० T.

अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत् ॥ २ ॥

इहानुक्तसंचापरिभाषादि कीमारपालिनीयादिषु चाकरणेषु यथोक्त
तथैव वेदितव्यम् ।

तु विकल्पे ॥ ३ ॥

विभाषाधार्या तुशब्दः प्रयुज्यते ।

प्रायो लिति न विकल्पः ॥ ४ ॥

स्वकारेत्संज्ञके कार्ये विकल्पः प्रायो न भवति ।

शिति दीर्घः ॥ ५ ॥

स्वकारेत्संज्ञके कार्ये सति पूर्वस्वाचो दीर्घो भवति ।

सानुनासिकोच्चारं डित् ॥ ६ ॥

स्वकारेत्संज्ञकं^१ कार्यं सानुनासिकोच्चारं भवति । सानुनासिकोच्चारे
हेतुभवतीत्यर्थः ॥

इति परिभाषाविभागः ॥

THIRD SECTION.

अथ संहिताविभागः ॥

बहुलम् ॥ १ ॥

H. i, 2.

प्राक्तोक्तं लक्षणं बहुलं वेदितव्यम् । ततश्च “क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्र-
वृत्तिः क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव” भवति । तच्च प्रयोगायत्तम् ॥

यामि चेत्स्म् । यामि क्षेत्रं^२ । वासन्नविषः । वासेत्सी । विषमातपः ।
विसमाचाचयो । कवीश्वरः । कर्त्तव्यसरो । स्वादूदकम् । साउ उच्चर्षं । इति
स्मिते । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति^३ नित्यं तुगाढी^४ प्राप्ते ।

संधिस्त्वपदे ॥ २ ॥

H. i, 5.

संख्यूतोक्तः सर्वः संधिः प्राक्ते तु^५ भवति । अपदे । एकपदे न भवति ।
यामिक्षेत्रं । यामि क्षेत्रं । वासेत्सी । वासेत्सी । विषमाचयो । विसमाचा-
यो । कर्त्तव्यसरो । कर्त्तव्यसरो । साउ उच्चर्षं । साउ उच्चर्षं । अपद इति

¹ तंसंज्ञकं T.

² क्षेत्रं R and T.

³ ii, 2.

⁴ Pā. vi, 1, 73.

⁵ ii, 3.

किम् । मुद्वार । महर । इत्यत्र विकल्पोऽपि न भवति । अस्यहस्तो-
अद्वृदीयादिग्ना¹ लोपादिविधानेन पदात्तवर्तिणा व्यज्ञनामभावा-
दतो जो विसर्ग इत्यादिग्ना² जोविधानेन सोर्वुग्यित्यादिग्ना³ लुगादि-
विधानेन च विसर्जनीयस्तादीनामभावाच्च व्यज्ञनविसर्जनीयस्तादिसंधी-
नामचाप्रत्युरः प्रयोगः ॥

दध्यधिकम् । मध्यधिकम् । दहि अहित्तं । मङ्ग अहित्तं । इति स्थिते
यणि प्राप्ते⁴ ।

Hs. i, 6.

न यण् ॥ ३ ॥

प्राप्तते यणादेशो न भवति । दहि अहित्तं । मङ्ग अहित्तं ॥

देवोए आसणं । पंचाक्तादो आगचो । मषे आहं । देवो आणंतो ।
तुह एसो । तुह ओआणं । इति स्थिते अयवोः⁵ पूर्वस्त्वपे⁶ वृद्धौ⁷ च
प्राप्तेषु ।

Hs. i, 7.

एडः ॥ ४ ॥

एदोतोः संधिर्न भवति । देवोए आसणं । पंचाक्तादो आगचो ।
मषे आहं । देवो आणंतो । तुह एसो । तुह ओआणं । ऐकारौकारयोः
प्रयोगाभावादेवोत्तंवस्त्वेव संधिनिषिद्धः । अहो⁸ अच्छरित्तं । इत्याद्यः
प्रक्षतिभावविषयाः संस्कृतवदेव ॥

गन्धकुटी । गन्धउडी । प्रदीपाः । पर्वता । इति स्थिते गुणे प्राप्ते⁹ ।

Hs. i, 8.

शेषेऽच्यत्तः ॥ ५ ॥

युक्तस्य हस्तो लोपेऽवशिष्टः शेषः¹⁰ । अच्यतः संधिरित्युवादः । एकः¹¹
पूर्वपरयोरित्यधिकारविहितः संधिरित्यर्थः । स संधिः परोऽच्च शेषेभ्य
भवतीत्यर्थः । गन्धउडी । पर्वता । बङ्गकाधिकारात्¹² बङ्गचिद्विकल्पः ।
कुम्भकारः । कुम्भारो । कुम्भारो । सुपुरुषः । सुचरिसो । सूर्विसो ।

¹ vii, 2.² vii, 28.³ iv, 6.⁴ Pā. vi, 1, 77.⁵ Pā. vi, 1, 78.⁶ Pā. vi, 1, 109.⁷ Pā. vi, 1, 88.⁸ Pā. i, 1, 15.⁹ Pā. vi, 1, 87.¹⁰ परिशिष्टः शेषः T.¹¹ Pā. vi, 1, 84.¹² iii, 1.

ज्ञाचित्संधिरेव । शातवाहनः । सामाहणी¹ । सातवाहनः । साक्षाहणी ।
चक्रवाकः । चक्रास्त्रो । शेष इति किम् । सात्तचन्द्रं । सात्त उचन्द्रं ।
भवतीह । होह इह । इति स्थिते सवर्णदीर्घे प्राप्ते² ।

तिङ्गः ॥ ६ ॥

H. 1, 9.

तिरुसंबन्धिगोऽचोऽचि परे संधिने भवति । होह इह ॥
चिद्गेशः³ । तिरुसर्हसो । चिशासोच्छासौ । शीसासजसासा ।
मदगोत्सवः । मध्यात्तसवो । इति स्थिते ।

लोपः ॥ ७ ॥

H. 1, 10.

अचोऽचि परे बड़लं लोपो भवति । तिरुसीसो । शीसासूसासा ।
मध्यात्तसवो ॥
थदीमाः । जह इमा । तवाच । तुह एत्य । इति स्थिते । आदेरिति
वर्तमाने ।

लुगव्ययदाद्यात्तदचः ॥ ८ ॥

H. 1, 40.

अव्ययाच्यदादेश परस्तादेशदचत्योरेवाव्ययदाद्योरचो बड़लं
लुगभवति । जहमा । जर्हमा । जह इमा । तुह एत्य । तुह एत्य ॥
किम् अपि । तम् अपि । इति स्थिते ।

अपेः पदात्⁴ ॥ ९ ॥

H. 1, 41.

पदात्यरस्तापोल्युपसर्गस्यादेलुगवा भवति । किंपि । तं पि । लुगभावपचे ।

बिन्दुर्लै⁵ ॥ १० ॥

H. 1, 23.

शब्दानामन्तमकारस्य लित् बिन्दुर्भवति । प्रायो लिति न विकल्प्य
इति⁶ लित्तान्नित्यम् । इति नित्यं बिन्दौ प्राप्ते । मलिति वर्तमाने ।

¹ R. om. this word. ² Pā. vi, 1, 101. ³ शा R, श्वो T.

⁴ T. om. this word. ⁵ बिन्दुल् Tri. ⁶ ii, 4.

H. i, 24.

मोऽचि वा ॥ ११ ॥

अश्वमकारस्याचि परे वा मकारो भवति । किमवि^१ । किंच्चिति^२ ।
तमवि^३ । तं च्चिति^४ ॥

प्रिय इति । पिष्ठो इति^५ । इति खिते । इतेरिति^६ वर्तमाने ।

H. i, 42.

तोऽचः ॥ १२ ॥

अचः परस्येतिशब्दस्यादेरिकारस्य तकारो भवति । इतीकारस्य
तकारे ओकारस्य स्वरूपेण द्वासे सति । पिष्ठोन्ति । अच इति किम् ।
किमिति । तमिति । किं इति । तं इति । इति खिते ।

H. i, 29.

लुङ्मांसादौ ॥ १३ ॥

मांसादिषु विन्दोर्वा लुगभवति । इति विन्दोर्लुकि सत्यवः परस्ये-
नेतेरिकारस्य तकारे च सति^७ किन्ति तत्त्वोति भवति^८ ॥

इति संहिताविभागः ॥

FOURTH SECTION.

अथ विभक्तिविभागः प्रदर्शते ॥

तचाजन्तेषु पुर्णिषु प्रथममकारान्तादृष्टशब्दादिभक्तयो योज्यन्ते ।
तृष्ण इति खिते । स्तोः त्वंदेहकर्त्तव्यतिवर्तमाने ।

H. ii, 127.

वुश्च रूपृक्षे ॥ १ ॥

वृष्णे संयुक्तस्य जित्खो भवति तत्पनियोगेन वृकारस्य च दक्षारः ।

H. ii, 17,

स्पृहादौ ॥ २ ॥

स्पृहादिषु स्तोऽस्त्रो भवति । विधानसामर्थ्यादुभयोरादेश्योर्विकल्पेण
प्रसृतिः । द्वादेशपदे ।

H. i, 128.

ज्ञृतोऽत् ॥ ३ ॥

आदेन्तकारस्यात्मं भवति । अदिति तकारस्य^९ तावच्चाच्चर्दर्शनार्थस्या-
द्वाङ्गकादा उरण्यपर इति^{१०} रपरो न भवति ।

¹ पि for चि T. ² R and T om. इति. ³ इताचिति T. ⁴ iii, 12.

⁵ भवतीति R. ⁶ Pā. i, 1, 70. ⁷ Pā. i, 1, 51.

शेषादेशस्याहोऽचोऽखोः ॥ ४ ॥

H. ii, 89,
98.

संयुक्तयोरेकतरस्य लोपे योऽवशिष्यते स शेषः । तस्य संयुक्तादेशस्य
च अङ्गः हकाररेपवर्जितस्याचः परस्य अखोः अनादौ वर्तमानस्य द्वितीयं
भवति । इति द्वितीयं खकारे छकारे च प्राप्ते ।

पूर्वमुपरि वर्गयुजः ॥ ५ ॥

H. ii, 90.

वर्गसंबन्धिनो युग्मवर्णस्यादेशस्य वा द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वमन्तरं भवति ।
वर्गयुजा द्वितीयस्योपरि प्रथमं चतुर्थस्योपरि^१ तृतीयमित्यर्थः । इति
खकारोपरि ककारः छकारोपरि चकारः । रक्तः । वच्छ । इति यिति
एकत्वविवक्षायां प्रथमैकवचनं सु ।

सोर्लुक् ॥ ६ ॥

प्रातिपदिकात्परस्य प्रथमैकवचनस्य लुग्भवति । इति लुक्ति प्राप्ते ।
अतो डो विसर्ग इति^२ वर्तमाने ।

सोः ॥ ७ ॥

H. iii, 2.

अकारारात्परस्य सोः स्थाने डिदोकारो भवति । अनुकूलमन्तरादुक्ता-
सनवदिति^३ डित्यभस्यापि^४ अनुबन्धकरणसामर्थ्याद्विरिति^५ टिक्षोपः ।
एकस्तो । वच्छो । द्वित्वविवक्षायाम ।

द्विवचनस्य वहुवचनम् ॥ ८ ॥

H. iii,
130.

स्थादीनां तिथादीनां च द्विवचनस्य बड्डवचनं भवति । इति जस् ।

स्थुग्जश्शसोः ॥ ९ ॥

H. iii, 4

बसशसोः सुग्भवति । शिल्पाच्छ्रिति दीर्घ इति^६ दीर्घः । रक्ता ।
वच्छा । बड्डत्वविवक्षायामयेतदेव रूपम् । एवं सर्वेच बोद्धवम् । संबोध-
नविवक्षायां सौ ।

^१ चतुर्थोपरि T.

^२ vii, 28.

^३ ii, 2.

^४ Pā. i, 4, 18.

^५ Pā. vi, 4, 143.

^६ ii, 5.

Hs. III, 38.

डोष्युकौ तु संबुद्धेः ॥ १० ॥

सोरिति^१ प्राप्नो द्वीपादेशः सुगनपि सोरिति^२ प्राप्नः सुक् च संबुद्धेसु^३
भवतः । पचे सोरुक्^४ । हे रक्तो । हे वच्छो । हे रक्तु । हे वच्छ ।
वसि । हे रक्ता । हे वच्छा । द्वितीयेकवचने ।

Hs. III, 5.

अमः ॥ ११ ॥

प्रातिपदिकात्परस्य सुप्तं बन्धिनोऽमो द्वितीयेकवचनस्य मकारो
भवति । बिद्धुर्लिति^५ बिद्धुः । रक्तं । वच्छं । द्विलिपिवचायां बङ्गवचनं^६
शस् ।

Hs. III, 14.

शस्येत् ॥ १२ ॥

शसि परे चकारस्य एकारो वा भवति । सुग्रामसोरिति^७ सुक् ।
रक्ते । वच्छे । एत्ताभावपचे सुकिः । शिति दीर्घ इति^८ दीर्घः । रक्ता ।
वच्छा । त्रुतीयेकवचने ।

Hs. III, 6,
14.

टो डेणल् ॥ १३ ॥

अतः परस्य टावचनस्य द्विलिप्त^९ एण इत्यादेशो भवति । लित्ता-
लिलम्^{१०} ।

Hs. I, 27.

क्लामुपोस्तु सुणात् ॥ १४ ॥

क्लाप्रत्ययस्य सुप्तं संबन्धिनः सुकाराणकाराच परो बिद्धुसु^{११}
भवति । रक्तेणं । रक्तेण । वच्छेणं । वच्छेण । भसि ।

Hs. III, 7.

हिंहिँहि भिसः ॥ १५ ॥

भिसः सविद्धुः साजुगासिकः केवलस्य हिर्भवति ।

Hs. III, 15.

भिस्मभ्यस्सुपि ॥ १६ ॥

भिस् भस् सुप् इत्येतु परेतु अत एत्तं भवति । रक्तेहिं । रक्तेहिं ।
रक्तेहिं । वच्छेहिं । वच्छेहिं । वच्छेहिं । चतुर्थेकवचने ।

¹ iv, 7.² iv, 49; अशसोरिति (iv, 9) for सुगनपि

सोरिति T.

³ ii, 3.⁴ iv, 6.⁵ iii, 10.⁶ iv, 8.⁷ iv, 9.⁸ ii, 5.⁹ द्विलिप्त T.¹⁰ ii, 4.¹¹ ii, 3.

डेसो डम् ॥ १७ ॥ H6. iii,
131.
डेसदत्तुर्थाः उं षष्ठो भवति ।

डसोऽस्त्रियां सर् ॥ १८ ॥ H6. iii, 10.
जसः सरित्वयमादेशो भवत्यत्वियाम् ।

रितो द्वित्वल् ॥ १९ ॥

रेकेसंज्ञकादेश्वर्यज्ञनस्य^१ लित^२ द्वित्वं भवति । एकत्वस्तु । वच्छस्तु ।
बड्डवचनम् आम् ।

णशामः ॥ २० ॥ H6. iii, 6.
आमो णशादेशो भवति । शित्त्वाहीर्धः^३ । क्वामुपोस्तु सुणादिति^४
चिन्दुविक्षयः । एकत्वाण् । एकत्वाण् । वच्छाण् । वच्छाण् । उसी ।

हिंतोत्तोदोदु डसिस् ॥ २१ ॥ H6. iii, 8,
9.

कृत्वस्तु पञ्चमी हिंतो त्तो दो दु इति चतुर आदेशानापयते ।

दिर्दोत्तोदोदुडसौ ॥ २२ ॥ H6. iii, 12.

पञ्चम्यादेशेषु दोत्तोदुषु डसी पञ्चम्येकवचने च परे पूर्वस्य दीर्घे
भवति^५ ।

डसेशस्त्रुक् ॥ २३ ॥ H6. iii, 8.

अतः परस्य उसेः सुख्या भवति । शित्त्वाहीर्धः^६ ।

डसिसो हि ॥ २४ ॥ H6. iii, 8,
9.

अतः परस्य डसिसः पञ्चम्याः हि इति वा भवति । एकत्वा । एकत्वाहि ।
एकत्वाहिंतो । वच्छा । वच्छाहि । वच्छाहिंतो ।

संयोगे ॥ २५ ॥ H6. i, 84.

संयोगे परे पूर्वस्य स्वरस्य द्रुत्सो भवति । इति छत्तेऽपि दीर्घे^७ द्रुत्सः ।
एकत्वत्तो । वच्छत्तो । अस्तोरडोरच इति वर्तमाने ।

^१ ०त्संज्ञकाऽ T. २ ii, 4. ३ ii, 5. ४ iv, 14.

^५ Compare Pischel on H6. iii, 12. ६ ii, 5. ७ iv, 22.

H6. i, 177.

प्रायो लुक्खगच्जतदपयवाम् ॥ २६ ॥

असंयुक्तानामगादौ वर्तमानानामचः परेषां क ग च ज त द प य व
इत्येतेषां प्रायो लुगभवति । रक्खाशो¹ । वच्छाशो । रक्खाउ¹ ।
वच्छाउ ।

H6. iii, 9.

सुंतो भ्यसः ॥ २७ ॥

पह्यमीषहुवचनस्य सुंतो इति च भवति । हिंतो इत्यादीनां छसिस
इति² विधानसामर्थ्यात्समूच्यो लव्यः ।

H6. iii, 13.

दिर्वा भ्यसि ॥ २८ ॥

अतो भ्यसादेशे परे दीर्घं वा भवति । भिसभ्यसुपीति³ पञ्चे एत्यम् ।
रक्खासुंतो । एत्ये आदेशप्रत्ययेयारिति⁴ पत्वम् ।

H6. i, 260.

शोस्सल् ॥ २९ ॥

शोः शपसानां लित⁵ सकारो भवति । इति षकारस्य सकारः ।
रक्खासुंतो⁶ । रक्खेसुंतो । रक्खाहि । रक्खेहि । रक्खाहिंतो ।
रक्खेहितो । रक्खत्तो । रक्खाशो । रक्खाउ । त्तोदोदुषु दीर्घं एव⁷ ।
वच्छासुंतो । वच्छेसुंतो । वच्छाहि । वच्छेहि । वच्छाहितो । वच्छेहितो ।
वच्छत्तो । वच्छाशो । वच्छाउ । चतुर्थीविष्टष्ठी ।

H6. iii, 11.

डेर्मिर् ॥ ३० ॥

डेः सप्त्येकवचनस्य मिरादेशो भवत्यस्त्रियाम् । रितो द्विलिति⁸
द्विलम् ।

H6. iii, 11.

डेर्डे ॥ ३१ ॥

अतः परस्य डिवचनस्य डिदेत्यं⁹ वा भवति । रक्खे । रक्खमि ।
वच्छे । वच्छमि । सुपि । भिसभ्यसुपीत्येत्यम्¹⁰ । छासुपीरिति¹¹
विन्दुः । रक्खेसु । रक्खेसु । वच्छेसु । वच्छेसु ॥

प्रथमा¹² ॥ रक्खो । वच्छो ॥ रक्खा । वच्छा ॥

संमुद्धिः ॥ हे रक्खो । हे रक्खु । हे वच्छो । हे वच्छ ॥ हे रक्खा ।
हे वच्छा ॥

¹ iv, 22. ² iv, 21 and 24. ³ iv, 16. ⁴ Pā. viii, 3, 59.

⁵ ii, 4. ⁶ T om. this word. ⁷ iv, 22. ⁸ iv, 19. ⁹ iv, 7.

¹⁰ iv, 16. ¹¹ iv, 14. ¹² R om. the names of the cases.

दितीया ॥ रक्तं । वच्छं ॥ रक्ते । रक्ता । वच्छे । वच्छा ॥
गुतीया ॥ रक्तेण । रक्तेण । वच्छेण । वच्छेण ॥ रक्तेहि । रक्तेहि ।
रक्तेहि । वच्छेहि । वच्छेहि । वच्छेहि ॥

चतुर्थी ॥ रक्तस्त । वच्छस्त ॥ रक्तायां । रक्तायां । वच्छायां ।
वच्छाया ॥

पञ्चमी ॥ रक्ता । रक्ताहि । रक्ताहिंतो । रक्तत्तो । रक्ताशो ।
रक्तात । वच्छा । वच्छाहि । वच्छाहिंतो । वच्छत्तो । वच्छाशो ।
वच्छात ॥ रक्तासुंतो । रक्तेसुंतो । रक्ताहि । रक्तेहि । रक्ताहिंतो ।
रक्तेहिंतो । रक्तत्तो । रक्ताशो । रक्तात । वच्छासुंतो । वच्छेसुंतो ।
वच्छाहि । वच्छेहि । वच्छाहिंतो । वच्छेहिंतो । वच्छत्तो । वच्छाशो ।
वच्छात ॥

सप्तमी ॥ रक्ते । रक्तुमि । वच्छे । वच्छमि ॥ रक्तेसु । रक्तेसु ।
वच्छेसु । वच्छेसु ॥

इह खलु सर्वत्र बङ्गवचनवत् द्विवचनं पठीवचतुर्थी ॥

सर्वशब्दस्य भेदः ।

लवरामधश्च ॥ 32 ॥

H. ii, 79.

संयुक्तस्थाधी वर्तमानानां चकारादुपरि स्थितानां च लुगभवति ।
शेषादेशस्याद्वोऽचोऽखोरिति¹ द्विलम् । सद्व इति स्थिते शेषं पूर्ववत् ।
सद्वो ।

सर्वादेर्जसोऽतो डेत्² ॥ 33 ॥

H. iii, 58.

सर्वादेरदन्तात्परस्य जसो डिदेत्तं³ भवति । सद्वे । चतुर्थीबङ्गवचने ।
जेसो उभित्याम⁴ ।

आमां⁵ डेसिं ॥ 34 ॥

H. iii, 61.

सर्वादेरतः परस्यामो डिदेसिंचादेशस्तु⁶ भवति । सद्वेसिं । पचे ।
यश्चाम इति⁷ यशादेशः । क्वासुपोस्तु मुणादिति⁸ बिन्दुः⁹ । सद्वाणं ।
सद्वाण । छी ।

¹ iv, 4.

² जे Tri.

³ iv, 7.

⁴ iv, 17.

⁵ आमा

Tri., आमा तु T, आमो R; but see the remarks on the Dat. Plur. of *sarvā* and *kā* under v, 8, and viii, 3, respectively.

⁶ अदन्तात्परादेः परेषामामां डेसिमादेशस्तु T.—डित् iv, 7.—तु ii, 3.
⁷ iv, 20.—R om. आम इति यशादेशः..

⁸ iv, 14.

⁹ T om. this sentence.

H. iii, 60.

देस्यस्तिंभिम्¹ ॥ ३५ ॥सर्वादेवदकात्परस्य डेः त्य स्तिं¹ मि इति द्विषता आदेशा भवति ।

H. iii, 60.

अनिदमेतदस्तु किंयत्तदस्त्रियां च² हिं ॥ ३६ ॥

इदमेतदविष्टाददलात्पर्वदिः परस्य डेः हिं इत्यादेशस्तु³ भवति ।
 किंयत्तत्त्वाः स्त्रियामपि । विधानसामर्थ्यादिकल्पे सिद्धेऽपि विकल्पवचन-
 मुभयाभावे डेवे इत्यस्य⁴ प्राप्त्यर्थम् । अनेनिव प्रकारेण सद्विमि इति रूपे
 मिरादेशसिद्धेऽपि⁵ मि इत्यादेशवचनं च लितो विकल्पाभावे प्राप्तो-
 याहणाद्वित्तात्प्राप्त्यवतो⁶ द्वित्तस्य लित्ताच्च⁷ कदाचित्प्रसक्तः सद्विमि⁸ इति
 रूपस्य निवृत्यर्थमित्याङ्गः । सद्विहिं । सद्वित्य । सद्विस्तिं । सद्विमि । सद्वे ॥
 कतमशब्दस्य भेदः ।

H. i, 48.

मध्यमकातमे च ॥ ३७ ॥

चकारः फोरियस्यानुवृत्यर्थः । मध्यमकातमयोः फोः द्वितीयस्यावर्णस्य
 इत्त्वं भवति । प्राप्तो लुगिति⁹ तकारस्य लुक् । शेषं सर्वशब्दवत् ।
 कर्मो ॥

एकशब्दस्य भेदः ।

वैकादौ गः ॥ ३८ ॥

एकादिषु कवर्णस्य गकारो वा भवति । एगो । पचे ।

H. ii, 90.

दैवगेषु ॥ ३९ ॥

दैवादिष्वनादौ वर्तमानस्य व्यञ्जनस्य यथादर्शनं द्वित्वं वा भवति ।
 संयोग इति¹⁰ स्वरूपेण द्रुतः । एको । प्राप्तो लुगिति¹¹ लुकि । एषो ।
 शेषं सर्वशब्दवत् ॥

प्रथमशब्दस्य भेदः । लवरामध्येति¹² रेफस्य लुक् ।¹ स्ति for स्तिं R and T, स्ति H. iii, 59 and Tri.¹² स्त्रियां च Tri., स्त्रियामपि R and T; but under x, 14 the reading of R and T agrees with Tri. ³ ii, 3. ⁴ iv, 31.⁵ iv, 30. ⁶ त्ताप्त्यवतो T. ⁷ iv, 19. ⁸ सञ्चतः सद्विमि T.⁹ iv, 26. ¹⁰ iv, 25. ¹¹ iv, 26. ¹² iv, 32.

प्रथमे एषोः ॥ ४० ॥

H. i, 55.

प्रथमशब्दे पक्षारथकारयोः संबन्धिनो^१ वर्णस्य युगपत्क्लमेण चोत्त्वं
वा भवति ।

प्रथमशिथिलमैथिलनिषधेषु^२ ॥ ४१ ॥

H. i, 215,
226.

प्रथमादिषु तपर्वस्य ढाकारो भवति । पुढमो । पुढमो । पुढमो ।
पढमो । शेषं वृचशब्दवत् ॥

द्वितीयशब्दस्य भेदः ।

गभीरग^३ इत् ॥ ४२ ॥

H. i, 101.

गभीरादिष्वादेरीकारस्येत्तुं^४ भवति ।

यो जर्तीयानीयोत्तरीयकृद्येषु ॥ ४३ ॥

H. i, 248.

तीये अनीये च प्रत्यये उत्तरीयशब्दे छदिहिते यत्प्रत्यये^५ च यकारस्य
रित् यकारस्तु^६ भवति । रित्यात् द्वित्यम्^७ ।

द्विनीक्षुप्रवासिषु ॥ ४४ ॥

H. i, 94,
95.

द्विशब्दे नि इत्युपसर्गे इत्युप्रवासिशब्दयोश्च आदेरित उत्त्वं भवति ।
लवरामध्येति^८ वलोपः । प्रायो लुक्कगच्छेति^९ तकारलोपः^{१०} । दुर्लभो^{११}
दुर्लभो । अस्य नित्यत्वे^{१२} पि बड़लाधिकाराद्यवस्थितिकल्पत्वे^{१३} ।

कगट्डतदप्यकृपशोरुपर्यन्ते ॥ ४५ ॥

H. ii, 77,
80.

कगट्डतदपानां जिङ्गामूलीयोपधानीययोः शपसानां च संयुक्तसंबन्धिनामुपरि स्थितानां लुगभवति । अद्वै । द्र इत्यन् दकारस्य न भवति ।
विहस्तो । विहस्तो । बड़लाधिकारादेकपदे^{१४} पि संधौ^{१२} । बीस्तो । अन
च यवयोरभेदेन^{१५} वकारस्य^{१६} वकारः । बीस्तो । विर्षो इति च

^१ °कारसंबन्धिनो T. ^२ For °मैथिल° Tri. reads °मैधि-
शिथिर° (but Tri.^२ has °मैथिलशिथिर°). ^३ गभीर R and T,
गभीरग Tri. ^४ °दिष्वीकार° T. ^५ Pā. iii, 1, 97; यप्रत्यये R.
^६ ii, 3. ^७ iv, 19. ^८ iv, 32. ^९ iv, 26. ^{१०} R om. this sentence.
^{११} iii, 1. ^{१२} iii, 1 and 2. ^{१३} ववयोऽ T. ^{१४} T om. this word.

दृश्यते । तद्वज्ञाधिकारादित्तत्य¹ पार्श्विकले द्रष्टव्यम् । शेषं
त्रुष्टशब्दवत् । डिव्वचनेषु सर्वगमले इपि सर्वादिसाभावात् त्वस्तिंमी-
त्याद्यभावः² ॥

इकारान्तोऽभिशब्दः ।

H. ii, 102.

त्वेहाग्न्योर्वा ॥ ४६ ॥

त्वेहाग्न्योः संयुक्तस्थान्यहलः प्रागत्त्वं वा भवति ।

H. i, 228.

नः ॥ ४७ ॥

अस्तोरखोरचः³ परस्य नकारस्य एतो भवति । अत्त्वाभावपर्ये ।

H. ii, 78.

मनयाम् ॥ ४८ ॥

संयुक्तस्थाधो वर्तमानाणां मकारजकारायकाराणां लुभभवति । शेषा-
देशस्याह्रोऽचोऽखोरिति⁴ द्वित्वम् । अगणि । अगिग । इति ख्यते ।
सो । सोर्जुगिति⁵ लुकि प्राप्ति । इदुतोदिरिति वर्तमाने ।

H. iii, 19.

सुगनपि सोः ॥ ४९ ॥

इदुज्ञां परस्य सोः शानुबन्धो लुभभवति । नपुंसके न भवति ।
शित्त्वादीर्धः⁶ । अगणी । अगगी । जसि ।

H. iii, 20.

पुंसो जसो डउडचो ॥ ५० ॥

युक्तिंज्ञाभामिदुज्ञां परस्य जसो डितौ⁷ अउ अचो इत्येतौ वा भवतः ।

H. iii, 22.

एतो शसश्च ॥ ५१ ॥

युक्तिंज्ञाभामिदुज्ञां परस्य श्वः चकारात् जसश्च एतो इत्यादेशो वा
भवति । अगणात् । अगणाचो । अगणियो । अगगत् । अगगो । अगिगयो ।
आदेशाभवे हुक्⁸ । अगणी । अगगी । संबुद्धौ । डोबुकौ तु संबुद्धिरिति⁹
विकल्पेण सुकि । हे अगणी । हे अगगी । सुगभावे । सोर्जुगिति¹⁰ लुक् ।

¹ iii, 1, and iv, 42. ² iv, 35. ³ i, 8 and 5. ⁴ iv, 4.

⁵ iv, 6. ⁶ ii, 5. ⁷ iv, 7. ⁸ iv, 9. ⁹ iv, 10. ¹⁰ iv, 6.

हे अगणि । हे अगिग । अमि । अम इति¹ मकारो विन्दुर्लिति² विन्दुस्य ।
अगणिण । अगिगं । शसि । यो शसव्येति³ योआदेशः⁴ । अगणिणो ।
अगिगणो । सुकि⁵ । अगणी । अगी । तृतीयकवचने ।

टो णा ॥ ५२ ॥

Ha. iii, 24.

पुंसपुंसकयोर्वर्तमानाभामिदुज्ञां परस्य ठावचनस्य णा भवति ।
अगणिणा । अगिगणा । भिसि । हिंहिंहि भिसः⁶ ।

इदुतोर्दिः ॥ ५३ ॥

Ha. iii, 18.

भिस भस सुए इत्येतेषु परेषु इदुतोर्दियो भवति । अगणीहिं ।
अगणीहिं । अगीहिं । अगीहिं । अगीहिं । अगीहिं । चतुर्थेकवचने ।

नृनपि डःसिडसोः ॥ ५४

Ha. iii, 28.

पुंसपुंसकाभामिदुज्ञां परयोर्डसिडसोर्णाआदेशो वा भवति । अग-
णिणो । अगिगणो । पचे । डसोइस्तियां सरिति⁷ सरि । अगणिस ।
अगिगस्य । आमि । यशि⁸ विन्दौ⁹ च । अगणीण । अगणीण । अगीण ।
अगीण । उसी । नृनपि डसिडसोः¹⁰ । अगणिणो । अगिगणो ।
हिंतोत्तोदोदु डसिद¹¹ । दिर्दोत्तोदुडसी¹² । अगणीहिंतो । अगीहिंतो ।
संयोग इति¹³ हस्तः¹⁴ । अगणित्तो । अगिगत्तो । प्रायो लुगिति¹⁵
लुक¹⁶ । अगणीओ । अगीओ । अगणीउ । अगीउ । भसि । सुंतो
भसः¹⁷ । इदुतोर्दिरिति¹⁸ दीर्घः । अगणीसुंतो । अगीसुंतो । अगणी-
हिंतो । अगीहिंतो । अगणित्तो । अगिगत्तो । अगणीओ । अगीओ ।
अगणीउ । अगीउ । डौ । डेर्मिरिति¹⁹ मिर् । अगणिमि । अगिगमि ।
सुपि । इदुतोर्दिरिति²⁰ दीर्घः विन्दुविकल्पश²¹ । अगणीसुं । अगणीसु ।
अगीसु । अगीसु ॥

¹ iv, 11. ² iii, 10. ³ iv, 51. ⁴ R om. आदेशः.

⁵ iv, 9. ⁶ iv, 15. ⁷ iv, 18. ⁸ iv, 20. ⁹ iv, 14.

¹⁰ iv, 54. ¹¹ iv, 21. ¹² iv, 22. ¹³ iv, 25.

¹⁴ T om. this sentence. ¹⁵ iv, 26. ¹⁶ T om. this sentence.

¹⁷ iv, 27. ¹⁸ iv, 53. ¹⁹ iv, 30. ²⁰ iv, 53.

²¹ iv, 14.

प्रथमा^१ ॥ अगणी । अरगी ॥ अगणउ । अगणचो । अगणउ ।
 अरगचो । अगणियो । अरिगयो । अगणो । अरगी ॥
 संबुद्धिः ॥ हे अगणी । हे अरगी । हे अगणि । हे अरिग । हे
 अगणियो । हे अरिगयो । हे अगणी । हे अरगी ॥
 द्वितीया ॥ अगणिं । अरिं ॥ अगणियो । अरिगयो । अगणो ।
 अरगी ॥
 तृतीया ॥ अगणिणा । अरिगणा ॥ अगणीहिं । अगणीहि ।
 अरगीहिं । अरगीहि । अरगीहि ॥
 चतुर्थी ॥ अगणियो । अरिगयो । अगणिस्स । अरिगस्स । अगणीण ।
 अगणीण । अरगीण । अरगीण ॥
 पञ्चमी ॥ अगणियो । अरिगयो । अगणीहितो । अरगीहितो ।
 अगणितो । अरिगतो । अगणीओ । अरगीओ । अगणीउ । अरगोउ ॥
 अगणीसुंतो । अरगीसुंतो । अगणीहितो । अरगीहितो । अगणितो ।
 अरिगतो । अगणीओ । अरगीओ । अगणीउ । अरगोउ ॥
 सप्तमी ॥ अगणिमि । अरिगमि ॥ अगणीसुं । अगणीसु । अरगीसु ।
 अरगीसु ॥
 द्विशब्दस्य भेदः । जसशस्तोः ।

दोस्तिदुवेशि^२ द्वेः ॥ ५५ ॥

द्विशब्दस्य जसशस्त्वा सह दीक्षि दुवे वेशि इति चय आदेशा
भवन्ति ।

Hs. iii, 119.

दोबु^३ टादौ च^४ ॥ ५६ ॥

द्विशब्दस्य^५ तृतीयादौ परतः दो तु इत्यादेशो भवतः । चकारा-
 ज्ञसशस्त्वा सहितस्य च । दोक्षि । दुवे । वेशि । दो । बु । ठिआ ।
 पिच्छ वा । दोक्षि वेशि इत्यत्र संयोग^६ इत्येऽस्य लक्ष्येण द्रुतः ।
 इत्यत्रये तु द्रुतिः^७ । दुक्षि । विशि । दोहिं । दोहिं । दोहिं ।
 इदुतोहिं^८ । बूहिं । बूहिं । बूहि । आमि ।

^१ R om. the names of the cases.

^२ वेशि Tri.^३

^३ दोवे Tri.

^४ T om. च.

^५ T places द्विशब्दस्य after परतः ।

^६ iv, 25.

^७ Pā. i, 1, 48.

^८ iv, 53.

एहरहं संख्याया आमोऽविंशतिगे ॥ ५७ ॥

H. III, 123.

संख्याशब्दात्परस्तामो यह यहं इत्यादेशी भवतः । अविंशतिगे ।
विंशत्यादिषु न भवति । दोषह । दोषहं । तुरह । तुरहं । दोसुंतो ।
दोहिंतो । दोनो । दोचो । दोउ । बृसुंतो । बूहिंतो । बुनो । बूचो ।
बूउ । दोसुं । दोसु । बृसुं । बूसु ।

चिशब्दस्य भेदः ।

तिखि चेः ॥ ५८ ॥

H. III, 121.

चिशब्दस्य जसशसभां सह तिखि इत्यादेशी भवति । तिखि ।
तिखि^१ ।

ती^२ चेः ॥ ५९ ॥

H. III, 118.

चिशब्दस्य टादौ परे तीचादेशी भवति । तीहिं । तीहिं^३ । तीहि ।
संथोग इति^४ इत्यः । तिषह । तिषहं । तीसुंतो । तीहिंतो । तिसो ।
तीचो । तीउ । तीसुं । तीसु ॥

ईकारान्तो चामणीशब्दः । लवरामधञ्चेति^५ रेफ्लोपः । इत्यस्तीदूत
इति वर्तमाने ।

क्षिपः ॥ ६० ॥

H. III, 43.

क्षिवक्तव्योरीदूतोर्हस्तो भवति । अपिशब्दवत्प्रक्रिया ॥

उक्तारान्तस्तदशब्दः । सौ । सुगनपि सोरिति^६ सुक् । तरु । असि ।

इवो उतः ॥ ६१ ॥

H. III, 21.

पुङ्क्षिक्षादुतः परस्य जसो छिद्वो^७ इति वा भवति । विधानसामर्थ्या-
त्यायो लुरुण भवति^८ । तरवो । पचे उच्चद्वयोर्योआदेशाः^९ । तरउ ।
तरचो । तरयो । एतेषामभावे सुक्^{१०} । तरु । शेषमपिशब्दवत् ॥

ज्ञकारान्तः खक्षपूशब्दः । क्षिप इति^{११} इत्यः ।

पो वः ॥ ६२ ॥

H. I, 231.

असंयुक्तस्तानादौ वर्तमानस्याचः परस्य पकारस्य वकारः प्रायो भवति ।

^१ T om. this word.^२ ति Tri.^३ R om. this word..^४ iv, 25.^५ iv, 32.^६ iv, 49.^७ iv, 7.^८ iv, 26.^९ iv, 50 and 51.^{१०} iv, 9.^{११} iv, 60.

H6. iv, 306.

लोङः ॥ ६३ ॥

पैशाच्या लकारस्य को भवति ।

H6. iv, 447.

तद्वात्ययश्च ॥ ६४ ॥

प्राणतादिभाषालक्षणानां प्रायो व्याख्यस्य भवति । इति पैशाच्यामुत्तं^१
 लक्ष्मचापि भवति । वलविधानसामर्थ्यात्रायो लुङ्ग भवति^२ । प्राय इति
 वचनात् । कपिः । कर्द । रिपुः । रिज । इत्यादी पकारस्य प्रायो लुगेव
 भवति^३ । खङ्गवू । खङ्गवउ । खङ्गवचो । खङ्गवुणो । खङ्गवू । शेषं
 तदशब्दवत्^४ ॥

चक्षकारान्तो भर्तृशब्दः । रेफलोपः^५ । द्विलम^६ । सौ ।

H6. iii, 45.

आरसुपि ॥ ६५ ॥

चक्षदनस्य सुपि परे आर इति भवति । इति नित्यमारादेशे प्राप्ते ।

H6. iii, 48.

आ सौ वा ॥ ६६ ॥

चक्षदनस्य सौ परे आत्तं वा भवति । इत्याकारादेशे । भत्ता । आरा-
 देशे । भत्तारो । जसि^६ ।

H6. iii, 44.

उद्धतां लक्ष्मामिमि ॥ ६७ ॥

चक्षदनानामुत्तं तु^७ भवति सुचम्पांवर्जिते आर्थात्सुपि परे । इत्युका-
 रादेशे तदशब्दवत् । आरादेशे^८ त्रुषशब्दवत् । संबृद्धी ।

H6. iii, 39.

उ चक्षदनात्^९ ॥ ६८ ॥चक्षदनात्यरस्याः संबृद्धिदत्त्वं^{१०} तु^{११} भवति । हे भत्ता । आ सौ वा^{१२} ।
 इत्याकारादेशे सोर्लुकिः^{१३} । हे भत्ता । आरादेशे^{१४} दोहुकाविति^{१५} विकल्प-
 प्रवृत्ती । हे भत्तारो । हे भत्तार ॥प्रथमा^{१६} भत्ता । भत्तारो ॥ भत्तुणो । भत्तवो । भत्तउ । भत्तचो ।
 भत्तू । भत्तारा ॥

^१ पैशाच्युक्तं R. ^२ iv, 26. ^३ R places this sentence after भवति.
 .^४ iv, 32. ^५ iv, 4. ^६ T om. जसि. ^७ ii, 3. ^८ iv, 65.
^९ T om. this word. ^{१०} iv, 7. ^{११} ii, 3. ^{१२} iv, 66. ^{१३} iv, 6.
^{१४} iv, 65. ^{१५} iv, 10. ^{१६} R om. the names of the cases.

संबुद्धिः ॥ हे भन्त । हे भन्ता । हे भन्तारो । हे भन्तार ॥ हे भन्तुणो । हे भन्तउ । हे भन्तचो । हे भन्तू । हे भन्तारा ॥

दितीया ॥ भन्तारं ॥ भन्तुणो ॥ भन्तू ॥ भन्तारा¹ ॥

मृतीया ॥ भन्तुणा ॥ भन्तारेण ॥ भन्तूहिं ॥ भन्तूहिं ॥ भन्तूहिं ॥ भन्ता-रेहि ॥ भन्तारेहि ॥ भन्तारेहि ॥

चतुर्थी ॥ भन्तुणो ॥ भन्तुस्स ॥ भन्तारस्स ॥ भन्तूणं ॥ भन्तूण ॥ भन्ता-राणं ॥ भन्ताराण ॥

पञ्चमी ॥ भन्तुणो ॥ भन्तूहिंतो ॥ भन्तुत्तो ॥ भन्तुओ ॥ भन्तूउ ॥ भन्तारा ॥ भन्ताराहिं² ॥ भन्ताराहिंतो ॥ भन्तारत्तो ॥ भन्ताराओ ॥ भन्ताराउ ॥ भन्तुसुंतो ॥ भन्तुत्तो ॥ भन्तुओ ॥ भन्तूउ ॥ भन्तारासुंतो ॥ भन्तारेसुंतो³ ॥ भन्ताराहिंतो ॥ भन्तारेहिंतो⁴ ॥ भन्तारत्तो ॥ भन्ताराओ ॥ भन्ताराउ ॥

चतुर्थीविषष्ठी ॥

सप्तमी ॥ भन्तुमि ॥ भन्तारे ॥ भन्तारमि ॥ भन्तूसुं ॥ भन्तूसु ॥ भन्ता-रेसु ॥ भन्तारेसु ॥

पितृशब्दस्य भेदः ।

संज्ञायामरः ॥ ६९ ॥

H. iii, 47.

ऋदन्तस्य सुपि परे अर इति भवति संज्ञायां विषये । आ सो वेति⁵ विकल्पप्रवृत्तौ । पिआ । सोर्वंगिति⁶ पचे । पिअरो । संबुद्धिवर्जिते सुपि परे वृष्टशब्दवत् । संबुद्धी ।

नान्निः डरं ॥ ७० ॥

H. iii, 40.

ऋदन्तात्परस्याः संबुद्धिर्दित्त⁷ अरं इति तु⁸ भवति नान्निः संज्ञायां विषये । हे पिअरं । ड ऋदन्तादिति⁹ डादिशे । हे पिअ । आ सौ वेत्याकारादिशे¹⁰ सोर्वंगिकिं¹¹ । हे पिआ । वाङ्गलकाङ्गादेशडरमादेशयोरा सौ वेत्येतत्र प्रवर्तते । प्रवृत्तौ ल्यात्त्वकरणसामर्थ्याद्विलोपाभावे¹² एकपद्मलात्तंधभवि¹³ च पिआअ पिआअरं इत्यनिष्ठरूपप्रसङ्गः । सर्वाभावपद्मे संज्ञायामर इत्यरादिशे¹⁴ डोम्हुकी तु संबुद्धेरिति¹⁵ विकल्पप्रवृत्तौ ।

¹ T places this word before भन्तुणो ॥ ² R om. this word. ॥

³ iv, 66. ⁴ iv, 6. ⁵ iv, 7. ⁶ ii, 3. ⁷ iv, 68. ⁸ iv, 66.

⁹ iv, 6. ¹⁰ iv, 7. ¹¹ iii, 2. ¹² iv, 69. ¹³ iv, 10.

हे पित्रो । हे पित्र । अत यथादर्शं सर्वेषामसुकारप्राप्यर्थादुदृतां
खसाममीत्यच¹ चक्षतामिति बड्डवचनात् जसशसङ्क्षिप्तस्ताभिस्थस-
सुप्तु² । पित्रणो । पित्रणा । पित्रहिं । पित्रसु । इत्यादि तदशब्दवद्वृष्ट्यम् ॥
इत्यजन्ताः पुर्विक्षाः परिसमाप्ताः³ ॥

FIFTH SECTION.

अथाजन्ताः स्त्रीलिङ्गा उच्चन्ते ॥
प्रश्न इति स्थिते ।

H. II, 75. अश्णात्तद्वृह्णस्याणं एहः ॥ १ ॥

अ एष ख द्व रु एष इत्येषां एहादेशो भवति ।

H. I, 35. स्त्रियामिमाञ्जलिगाः ॥ २ ॥

इमानां अज्ञन्यादयच शब्दः स्त्रीलिङ्गं वा प्रयोजनाः । इति
स्त्रीलिङ्गात्याथ टाए⁴ । बड्डलाधिकारादेकपदे⁵ पि⁶ नित्यं सर्वर्णदीर्घः⁶ ।
सोरुक्त⁷ । परहा । जसशसोः ।

H. III, 27. शोश⁸ स्त्रियां तु ॥ ३ ॥

स्त्रीलिङ्गात्परौ जसशसो शिदोत्त्वमुत्तं च लापयेते⁹ । शित्तमिका-
रोकारात्मार्थम्¹⁰ । परहा ओ । परहा ओ । परहा ओ । संबुद्धौ ।

H. III, 41. टापो हे ॥ ४ ॥

टावन्नात्परस्याः संबुद्धेत्तिदेत्तं¹² तु¹³ भवति । हे परहे । परे सोरुक्त¹⁴ ।
हे परहा । अमि । अम इति¹⁵ मकारो विन्दुलिति¹⁶ विन्दुष्य¹⁷ ।

H. III, 36. स्वरस्य विन्द्वमि ॥ ५ ॥

विन्द्वी अमि च परे स्वरस्य इत्यो भवति । अम इति¹⁸ मकारादेशस्य
विन्दुलिति¹⁹ विन्दुभावादम् उपादानं विन्दुवित्येव सिञ्चे²⁰ बाड्ड-
कप्रथत्तं त्रुत्यस्य व्याचिकिमपि पाचिकत्वमिमि परे न व्याचिदपि मा-
भूदिति । परहं । तृतीयाशष्टीसप्तमीचतुर्थ्येकवचनेषु²¹ ।

¹ iv, 67.

² R om. अस्.

³ T om. this word.

⁴ Pā. iv, 1, 4.

⁵ iii, 1 and 2.

⁶ Pā. vi, 1, 101.

⁷ iv, 6.

⁷ शोश् Tri.

⁸ T om. तु; ii, 3.

⁹ ii, 5.

¹⁰ iv, 9.

¹¹ ii, 3.

¹² iv, 7.

¹³ iv, 6.

¹⁴ iv, 11.

¹⁵ iv, 10.

¹⁶ iii, 10.

¹⁷ R om. त्.

¹⁸ iv, 11.

¹⁹ R adds अमोप्युपादानं.

²⁰ T om. अमोप्युपादानं.

²¹ अमोप्युपादानं.

टाडिङ्गाम ॥ ६ ॥

Hs. III, 29.

स्त्रीलिङ्गात्परेषा टा छि उस इत्येतेषा खाने शित^१ च आ इ ए
इत्यादेशा भवति । इति चतुर्वर्षपि प्राप्तेषु ।

नातश्चा ॥ ७ ॥

Hs. III, 30.

स्त्रीलिङ्गादाकारानात्परेषा छसिटाडिङ्गामो शालं न भवति ।
परहाच । परहाइ । परहाए । उसी । स्त्रियामिति वर्तमाने ।

उन्मेशशाश्चिशे ॥ ८ ॥

Hs. III, 30.

स्त्रीलिङ्गात्परस्य उसेः शितश्चत्वार^१ च आ इ ए इत्यादेशासु^२ भवति ।
नातश्चेति^३ शादेशस्य प्रतिवेधः । परहाच । परहाइ । परहाए । परहाहि^४तो । इत्यादि । अनुकूलमन्वशब्दानुशासनवदिति^५ प्राप्तो^६ याद^७
वाङ्गलकान्न भयति । एवमन्वचापि प्राप्तस्य निवर्तनीयत्य निवर्तका-
काराभावे इदमेव निवर्तकं वेदितव्यम् ॥

सर्वशब्दस्य भेदः । चतुर्थीबङ्गवचने उसो उमियामि^८ अकारानात्पा-
भावेऽथामो देविमिति^९ बङ्गवचनासुसिंशादेशे । सबैर्ति । पचे । सद्वाणी ।
सद्वाण । सद्वासं इति तु सिंशावस्थायां स्वरस्य विन्दुमोति^{१०} त्रुसः । शेषं
परहाशब्दवत् । एव एकाकर्त्तमाशब्दौ । पुदुमादि परहाशब्दवत् ॥

इच्छशब्दस्य भेदः । प्राप्तो लुगिति^{११} चक्कारस्य लुक् । सुगणपि
सोरिति^{१२} सोरुक् । असशसोः^{१३} । शोशू द्वियां लिति^{१४} शोश्चादेशौ ।
पचे हुक्^{१५} । उभयवापि शित्त्वाइर्धः^{१६} । हर्देषो । हर्दैत । हर्दै^{१७} । संकुषी ।
उद्दुकाविति^{१८} सुकि । हे रह । पचे^{१९} सोरुकि^{२०} । हे रह । टादै
शशाश्चिशे इति चत्वारोपि^{२१} । रहर्म । इत्यादि । भिसभस्तुषु ।

¹ ii, 5. ² ii, 3. ³ v, 7. ⁴ ii, 2. ⁵ T om. this word.

⁶ Pā. vii, 3, 113. ⁷ iv, 17. ⁸ iv, 34. ⁹ v, 5.

¹⁰ iv, 26. ¹¹ iv, 49. ¹² R om. इति सोरुक् । असशसोः ।

¹³ v, 3. ¹⁴ iv, 9. ¹⁵ ii, 5. ¹⁶ R om. this word. *

¹⁷ iv, 10. ¹⁸ R om. this word. ¹⁹ सोरुक् T ; iv, 6.

²⁰ v, 6.

इदुतोदिः¹ । रर्हिं । इत्यादि । रुसि । दिर्दोक्तोदुडसौ² । रर्हिंतो ।
इत्यादि । द्विचिशब्दै पुण्डिङ्गवत । तिसादेशग्राम्यापि³ स्थानिवद्वावेग⁴
तिलितीशादेशी⁵ ॥

ईकारानो लक्ष्मीशब्दः । सृष्टादाविति⁶ इः । शेषादेशस्वेति⁷ द्वित्वम् ।
सौ जसशसोऽच ।

आदीतसोश्च ॥ ९ ॥

H. iii, 28.

स्त्रियामीकारान्तात्परस्य सोश्वकाराज्ञसशसोश्च आत्मं तु⁸ भवति ।
लोऽह इति⁹ लक्ष्म । लक्ष्मीश्चा¹⁰ । पचे सोर्लुक¹¹ । लक्ष्मी । लक्ष्मीश्चा ।
शोश्वादेशयोः¹² । लक्ष्मीश्चा । लक्ष्मीउ । संबुद्धी ।

हस्तलीटूतः ॥ १० ॥

H. iii, 42.

संबुद्धावीदूतोलानुवन्धो¹³ द्रुखो भवति । सोर्लुक¹⁴ । हे लक्ष्मि ।
विषयभेदे सत्यपि आदीतसोश्वेतेत्सिन्नवृत्ते¹⁵ संनिपातलक्षणो विधिर-
निमित्तं तद्विधातस्वेति¹⁶ द्रुखस्य बाधप्रसङ्गाद्विरोधे सति विशेषण
विहितलेन¹⁷ प्रथमं द्रुखो भवति । पश्चादादीतसोश्वेतेत्प्राप्यभावान्न¹⁸
प्रवर्तते इति केचिदाङ्गः । अन्ये तु आदीतसोश्वेतस्य वैकल्पिकलेन
तदभावे द्रुखविधात्य चरितार्थत्वादादीत इत्येतदेव प्रथमं प्रवर्तते ।
तत्र च संनिपातलक्षणद्रुखाभावे हे लक्ष्मीश्चा इति रूपमिताङ्गः । अमि ।
स्वरस्य विद्वमीति¹⁹ द्रुखः । लक्ष्मि । शेषं द्विशब्दवत् ॥

श्रीशब्दस्य भेदः ।

H. ii, 104,
105.

हर्षीर्मर्षश्चीहीक्रियापरामर्शकृत्तदिष्ट्याहें ॥ ११ ॥

हर्षीदिषु ई इत्यत्र च संयुक्तस्याश्वहलः प्रागित्तं भवति । शोस्सलिति²⁰
सल् । सिरी ॥

¹ iv, 53. ² iv, 22. ³ Pā. vii, 2, 99. ⁴ Pā. i, 1, 56.

⁵ iv, 58 and 59. ⁶ iv, 2. ⁷ iv, 4. ⁸ ii, 3. ⁹ iv, 63.

¹⁰ T. om. this word. ¹¹ iv, 6. ¹² v, 3. ¹³ ii, 4.

¹⁴ iv, 6. ¹⁵ v, 9. ¹⁶ Paribhāshēnduśēkhara, 85.

¹⁷ विशेषविहितं R. ¹⁸ शेतप्राप्यभावान् R. ¹⁹ शेतप्रवृत्तभा-
वान् T. ²⁰ v, 5. ²¹ iv, 29.

उक्तारात्मकानुशब्दः । न इति¹ ण्टम् । तणू । इच्छब्दवत् । वोतो
गुणवचनादिति² छीषि ।

तन्याभे ॥ १२ ॥

H. ii, 113.

तन्याभा वोतो गुणवचनादिति² छीषलाक्षेषु तन्याभेषु संयुक्तस्थान्य-
हृष्टः प्रागुत्तम् भवति । तणूवीचा । लक्ष्मीशब्दवत् ॥
भूशब्दस्य भेदः । स्वार्थे तु कथेति वर्तमाने ।

दुमश्चडमचौल³ भ्रुवः ॥ १३ ॥

H. ii, 167.

भूशब्दात्मार्थे उमच्च अमच्च इत्येतौ इती⁴ भवतः । लिङ्गान्वित्यम्⁵ ।
भुमच्चा । भमच्चा ॥
क्त्वारात्मः स्वसृशब्दः । छीपः प्राप्तौ⁶ ।

स्वसृगाङ्गाल् ॥ १४ ॥

H. iii, 35.

स्वसृदिङ्दिच्च⁷ लिङ्ग⁸ आप्रत्ययो भवति । ससा । ससाचो । ससात् ।
एवं णणंदा । दुहिच्चा ॥

मातृशब्दस्य भेदः ।

मातुराअरा⁹ ॥ १५ ॥

H. iii, 46.

मातृशब्दस्य सुषि परे आ अरा⁹ इत्येतौ भवतः । तत्र वड्डाधिकारा-
राज्वनवर्थस्य आ देवतार्थस्य अरा⁹ इति नियमः । माआ । माआचो ।
इत्यादि । माअरा⁹ । माअराचो⁹ । तृतीयेकवचने चतुर्थेकवचने च
चतुर्ती त्वस्वामीलुक्ते¹⁰ । माज्जए । माज्जच । माज्जचा । माज्ज¹¹ ।
चतुर्थीवड्डवचने । तत्र एवागीणस्यापि ।

¹ iv, 47. ² Pā. iv, 1, 44. ³ स्वसृमयः Tri.¹ and Tri.^{2a},
भुमच्च Tri.³; उडमच्ची Tri.¹ and Tri.^{2a}, उडमचौल Tri.^{2b} and Tri.³,
उडमचौरी R and T. ⁴ iv, 7. ⁵ ii, 4. ⁶ In Tri.
the four rules preceding Si. v, 14 treat of the feminine affix
छीप. ⁷ iv, 7. ⁸ ii, 4. ⁹ अरा Tri., आरा R and T.
¹⁰ iv, 67. ¹¹ R om. the three last words and inserts माज्जणं ।
माज्जण.

Hs. I, 135.

इदुन्मातुः^१ ॥ १६ ॥

इतीत्यम् । मार्दणं । मार्दण ॥

ओकारान्मो^२ नौशब्दः ।Hs. I, 148,
159.

ऐच एडु ॥ १७ ॥

ऐकारीकारयोरेकारीकारी यथासंख्यं भवतः । इतिहादिशे प्राप्ति ।

Hs. I, 184.

नाव्यावः ॥ १८ ॥

नौशब्दे ऐच आव इति भवति ।

Hs. I, 229.

आदेस्तु ॥ १९ ॥

शब्दानामादेनकारस्य णसु^३ भवति । णावा । नावा ॥

इति स्त्रीलिङ्गाः परिसमाप्ताः ॥

SIXTH SECTION.

अथ नपुंसकलिङ्गा उच्चते ॥

अकारान्मो गुणशब्दः ।

Hs. I, 34.

ङ्कीबे गुणगाः ॥ १ ॥

गुणादयो नपुंसके वा प्रयोक्तव्याः । इति नपुंसकलिङ्गतायाम् ।

Hs. III, 25.

मङ्गलुगसंबुद्धेनपः ॥ २ ॥

नपुंसकात्यरस्य सोर्डागुबन्धो मकारो लुक् च भवति । असंबुद्धेः ।

संबुद्धेन भवति । रुकारः सागुनासिकोशारं छिदिति^४ सागुनासिकोशा-

रार्थः । चकार उच्चारणार्थः । बड्डाधिकाराद्वकारान्मान्म लुकः ।

अन्यत्र मङ्गलुको पर्यायेण भवतः । लुभिधालेन च मङ्गा वाष्पमानः सो-

र्धुगिति^५ लुगेव प्रतिप्रसूयते । ओकारादेशसु^६ मङ्गा वाष्पते । गुणं । जसशसोः ।

¹ R and T om. the first letter ए. ² ओकारान्मो R and T.
³ ii, 3. ⁴ ii, 6. ⁵ iii, 1. ⁶ iv, 6. ⁷ iv, 7.

शिंशिंशिङ् जश्शम् ॥ ३ ॥

Hs. III, 28.

न पुंसकात्परो जसशसौ नि रं इति चीनादेशानापवेते । शिंशि-
जोरेबः सविन्दुकः अपरो छित्^२ । न इति^५ णत्वम् । गुणाणि । गुणार्दै ।
गुणार्दै । सुरजशसौः^४ श्येत्^५ इत्विभिरादेशीर्णाथ्यते । संबुद्धी ।
असंबुद्धेरिति^६ निषेधात् मङ्गादेशो न भवति । जोसुकाविति^७ विकल्पे ।
हे गुणो^८ । पषे सोर्वेकिं^९ । हे गुण । हे गुणाणि । हे गुणार्दै । हे गुणार्दै ।
शेषं वृषशब्दवत्^{१०} ॥

सर्वशब्दस्य भेदाः । प्रथमादितीययोगुणशब्दवत् । शेषं पुर्णिङ्गसर्वशब्द-
वत् । प्रथमादि गुणशब्दवत् ॥

एकारान्तो दधिशब्दः ।

खघथधभाम् ॥ ४ ॥

Hs. I, 187.

असंयुक्तानामनादौ वर्तमानानामचः परेषां ख घ थ ध भ इत्विष्वा
प्रायो हकारो भवति । मङ्गि^{१1} । दहि^{१2} । लुकि^{१3} । दहि । जसशसौः
शिंशिंशिङः^{१4} । दहीणि । दहीर्दै । संबुद्धी । अनपीति निषेधात्^{१5}
सुरून भवति । असंबुद्धेरिति निषेधात्^{१०} मङ्गन भवति । सोर्वेक^{१७} । हे दहि ।
शेषमपिशब्दवत् । वृतीयादिव्यकवचनासाकादेशवशीर्णानजा दिलात्^{१९}
बाङ्गाकाद्वानङ्गादेशाभावः^{२०} । द्विचिशब्दौ पुर्णिङ्गवत् । यामणीशब्दौ
दधिशब्दवत् ॥

एकारान्तो विन्दुशब्दः । लोके गुणगा इति^{२०} न पुंसकत्वम्^{२१} ।

हलि उज्जणनाम् ॥ ५ ॥

Hs. I, 25.

कु अ ण न इत्विष्वां हलि परे विन्दुर्भवति । इति निति विन्दी प्राप्ते ।

^१ जसशसौ T. ^२ ii, 6. ^३ iv, 47. ^४ iv, 9. ^५ iv, 12.

^६ vi, 2; असंबुद्धाविति R and T. ^७ iv, 10. ^८ T adds हे गुण ।

^९ iv, 6. ^{१०} वृषवत् T. ^{११} vi, 2. ^{१२} दधि R. ^{१३} vi, 2.

^{१४} vi, 3. ^{१५} iv, 49. ^{१६} vi, 2. ^{१७} iv, 6. ०

^{१८} उच्चनानासाकाद्या० R.—iv, 52. ^{१९} Pā. vii, 1, 75. ^{२०} vi, 1.

^{२१} T om. this sentence.

H. i, 30.

वर्गेऽन्यः ॥ ६ ॥

विन्दोवर्गे परे प्रत्यासन्नस्तथैव वर्गस्याश्वसु¹ भवति । विन्दु² ।
 विन्दु³ । विन्दु⁴ । शेषं दधिशब्दवत् । खलपूशब्दो विन्दुशब्दवत् ॥
 ऊकारान्तः कर्तृशब्दः । रेफलोपः⁵ । द्विलम⁶ । सौ । आ सौ
 वेत्यात्मम⁷ । मङ्गलुगसंबुद्धेरिति⁸ मङ्ग । स्वरस्य विन्दुमीति⁹ इत्यः ।
 कत्तं । लुकि¹⁰ तु । कत्ता । पषे आरसुपीत्यारादेशे¹¹ । कत्तारं ।
 जसाद्विषु । उद्वतां खस्याममीलुच्चे¹² । कत्तूणि । कत्तूर्हं । कत्तूर्हः ।
 आरादेशे¹³ । कत्ताराणि । कत्तारार्हं । कत्तारार्हः । संबुद्धौ । उ ऊद-
 न्नादित्यच्चे¹⁴ । हे कत्त । आ सौ वेत्यात्मे¹⁵ सोरुंगिति¹⁶ लुक । हे कत्ता ।
 आरादेशे¹⁷ तु डोआदेशे¹⁸ । हे कत्तारो । लुकि¹⁹ । हे कत्तार । उकारा-
 देशे²⁰ विन्दुशब्दवत् । आरादेशे²¹ गुणशब्दवत् ॥
 दृथजन्ताः परिसमाप्ताः ॥

SEVENTH SECTION.

अथ हत्तन्ताः प्रदर्शने²² ॥
 रेफान्तः पुर्विन्दुशतुरशब्दः । जसशसोः ।

H. iii, 122.

चतुरो जश्शसभ्यां चउरोचत्तारोचत्तारि ॥ १ ॥

चतुरशब्दस्य जसशसभ्यां सह चउरो चत्तारो चत्तारि इति चय
 आदेशा भवति । चउरो । चत्तारो । चत्तारि । भिसादौ ।

H. i, 11,
12.

शब्देष्वात्महतो लोपो भवति । अदित्यच्चये उदित्युपसर्गे च न । इति
 रेफलोपः । इदुतोर्दिरिति²³ नियं दीर्घे प्राप्ते ।

¹ T om. वर्गस्य.—ii, 3. ² R and T om. this word. ³ विन्दु R.

⁴ विन्दु T. ⁵ iv, 32. ⁶ iv, 4. ⁷ iv, 66. ⁸ vi, 2.

⁹ v, 5. ¹⁰ vi, 2. ¹¹ iv, 65. ¹² iv, 67. ¹³ iv, 65.

¹⁴ iv, 68. ¹⁵ iv, 66. ¹⁶ iv, 6. ¹⁷ iv, 65. ¹⁸ iv, 10.

¹⁹ iv, 6. ²⁰ iv, 67. ²¹ iv, 65. ²² प्रारभते T. ²³ iv, 53.

चतुरो वा ॥ ३ ॥

H. iii, 17.

चतुरश्वस्योदलस्य भिसभ्यस्युपि परे दीर्घे वा भवति । चउहिं ।
 चजहिं । चउहिं । चजहिं । चउहिं । चजहिं । चउसुंतो । चजसुंतो^१ ।
 इत्यादि । चजसुं । चजसु । चउसुं । चउसु । आमि । इत्यरहं संख्याया
 आमोऽविश्वितिगे^२ । इति यह यह^३ इत्यादेशी भवतः^४ । चउरह । चउरह ॥
 मकारान्तः किंश्वद्दः । सौ ।

चतसि च किमो लक्षः ॥ ४ ॥

H. iii, 71.

चतसोऽस्यकारात्सुपि च परे किंश्वद्स्य जिल्लो^५ भवति । को ।
 तृतीयेकवचने ।

इदमेतत्किंयत्तद्यष्टो डिणा ॥ ५ ॥

H. iii, 69.

एभः सर्वादिभ्योऽदलेभः परस्य टावचनस्य डिणा^६ तु^७ भवति ।
 किणा । चतुर्थेकवचने ।

किंयत्तद्यो डःसः^८ ॥ ६ ॥

H. iii, 63.

किंयत्तद्यः परस्य डःसः शित्सकारो^९ वा^{१०} भवति । कास । आमि^{११} ।

किंतद्यां सश ॥ ७ ॥

H. iii, 62.

किंतद्यां परस्यामः शित्सकारो^{१२} वा भवति । कास । डःसौ ।

म्हा डःसः ॥ ८ ॥

H. iii, 66.

किंयत्तद्यः परस्य डःसः म्हा इति तु^{१३} भवति । कम्हा ।

किमो डीसडिणो ॥ ९ ॥

H. iii, 68.

डीसडिणो इत्यविभक्तिको निर्देशः । किमः परस्य डःसेर्डितौ^{१४} ईस

^१ चउहिं । चजहिं । चउहिं । चउहिं । चउहिं । चउसुंतो । चउसुंतो R.

^२ iv, 57. ^३ R om. इति यह यहं. ^४ R om. this word.

^५ ii, 4. ^६ iv, 7. ^७ ii, 3. ^८ डःस Tri. ^९ ii, 5. •

^{१०} T om. वा. ^{११} T om. आमि and the text and commentary of vii, 7. ^{१२} ii, 5. ^{१३} ii, 3. ^{१४} iv, 7.

इणो इति तु¹ भवतः । कीस । विणो । आदेशानामभावपचे सर्वेशब्दबत् ।
सप्तम्येकवचने त्वर्थवशेन विशेषः प्रदर्शते ।

Hs. iii, 65.

डिरिआडाहेडाला काले ॥ १० ॥

कालेऽभिधेये विंयत्तज्ञः परो डिः इश्वा इत्यादेशं डितौ² आहे
आत्मा इत्येती च³ वापवते । काहा । काहे । काळा । पचे कत्य इत्यादि ।
इदंशब्दस्य भेदः । सौ ।

Hs. iii, 72.

इदम इमः ॥ ११ ॥

इदमः सुषि परे इम इत्यादेशो भवति । इति नियमिमादेशे प्राप्ते ।

Hs. iii, 73.

पुंसि सुना त्वयं स्त्रियामिमिआ ॥ १२ ॥

इदमः सुना सहितस्य पुंसि अयमिति स्त्रियामिमिआ इति च तु⁴
भवति । अचं । इमो । द्वितीयानुतीययोः ।

Hs. iii, 77.

टाससि णः ॥ १३ ॥

टासि नुतीयायामसि द्वितीयायां च परत इदमः खाने ण इत्यादेशसु⁵
भवति । णं । णे । इमं । इमे । णेण । णेहिं । इमेहिं । अमि ।

Hs. iii, 75,
76.

इहेण ड्युमा ॥ १४ ॥

डिः अम इत्येताभां सहितस्येदमः खाने इह इयं इत्येतो क्रमेण तु⁶ भवतः ।
इयं । इदमेतत्किंयत्तज्ञ इति⁷ डिणादेशः⁸ । णिणा । इमिणा । भिसि⁹ ।

Hs. iii, 74.

आत्मुपस्सिंहिसे¹⁰ ॥ १५ ॥

इदमः सुषि डिभिसङ्कसिदेशेषु स्ति हि स्स इत्येतेषु⁹ च परतः अत्तं तु
भवति । भिसभस्तुपीत्येत्यम¹⁰ । एहि । चतुर्थाम् ।

¹ ii, 3. ² iv, 7. ³ T. om. च. ⁴ ii, 3. ⁵ vii, 5.

⁶ डिणादेशः R. ⁷ T. om. भिसि. ⁸ आत्मुस्सिं. Tri., R, and T.

⁹ इत्यादेशेषु T. ¹⁰ iv, 16.

तदिद्मेतदां सेसिं तु इसामा ॥ १६ ॥

Hs. iii, 81.

तद्दृहम् एतद्दृहेतां खाने उस् आम् इत्येताभ्यां सह यथासंख्यां
से सिं इत्यादेशी भवतः । से । अत्सुप्सिंहिसे^१ इत्यत्त्वे । अस्त् । सिं ।
डौ । इहेण अद्यमेतोहादेशी^२ । इह । तद्भावे । उस्यस्सिंहमीति^३ चित्प्रपि
प्राप्तिषु ।

न त्थः ॥ १७ ॥

Hs. iii, 76.

इदम् परस्य डिवचनस्य त्यादेशी वा भवति । इमसिं । इममिं ।
अत्सुप्सिंहिसे^४ इत्यत्त्वे । असिं । सुप्तप्त्यत्त्वे । एसु । एसु । वैकल्पि-
कादेशाभावे इमादेशः^५ । तत्र सर्वशब्दवत्प्रक्रिया ॥
नक्तारात्मो राजनशब्दः । अत्यवहलोऽश्रुदुदीति^६ नलोपः । सी ।

राज्ञः ॥ १८ ॥

Hs. iii, 49.

राजनशब्दस्य नलोपे अश्वत्यस्य सी परे आत्मं वा भवति । प्रायो
चुनिति^७ जकारस्य लुक । सोरुकृ^८ । राजा । हे राजा । परि सोडो^९ ।
राजो । हे राजो । हे राज ।

पुंस्याणो राजवच्चानः ॥ १९ ॥

Hs. iii, 56.

पुङ्किङ्गे वर्तमानस्यानित्यस्य^{१०} खाने आण इत्यादेशी वा भवति । पचे
राजवत्कार्यं च भवति । इत्याणादेशे । राजाणो । आणादेशाभावे राज
इत्यकाराने च वृक्षशब्दवत् । तत्र विकल्पवशेन रूपभेदः प्रदर्शते । जसि ।

जश्शमङ्गसिङ्गसां णोश् ॥ २० ॥

Hs. iii, 50.

राज्ञः परेषां जस शस उस् इत्येषां शानुबन्धो^{११} णो इत्यादेशी
वा भवति ।

^१ vii, 15.^२ vii, 14.^३ iv, 35.^४ vii, 15.^५ vii, 11.^६ vii, 2.^७ iv, 26.^८ iv, 6.^९ iv, 7.^{१०} I.e. अण इति अस्त्.^{११} ii, 5.

H6. iii, 52.

णोणाडिष्वित्ना जः ॥ २१ ॥

राजनशब्दसंबन्धिनोऽना सहितस्य जकारस्य णो णा इत्यादेश्वोऽङ्ग-
वचने च परे इकारो वा भवति । राइणो । पचे शित्त्वाहीथै^१ । राआ-
णो । आमि । ३७,४१९

H6. iii, 53.

इणममामा ॥ २२ ॥

राजनशब्दसंबन्धिनोऽना सहितस्य जस्य अम् आम् इत्येताभ्यां सह
इणं इत्यादेश्वो वा भवति । राइणं । शसि णोश^२ । राइणो । राआणो ।
त्रृतीयैकवचने ।

H6. iii, 51.

टो णा ॥ २३ ॥

राजनशब्दात्परस्य टावचनस्य णा इत्यादेश्वो वा भवति^३ ।

H6. iii, 55.

ङ्मङ्सिटां णोणोडेण ॥ २४ ॥

ङ्मङ्सिटावचनानां यो णोणादेश्वी तयोः परतो राजनशब्दसंबन्धि-
नोऽना सहितस्य जस्य डिदणियादेशो^४ वा^५ भवति । रणा । पचे णो-
णाडिष्वितीकारः^६ । राइणा । पचे । राआणा ।

H6. iii, 54.

भिसभ्यसांसुप्त्वीत् ॥ २५ ॥

राजनशब्दसंबन्धिनोऽना सहितस्य जस्य भिस् भ्यस् आं सुप् इत्येतेषु
परेष्वीकारो वा भवति । राईहि । चतुर्थाम् । णोडसि उणि^७ । रणो ।
णोणाडिष्वितीकारे^८ । राइणो । पचे । राआणो । भिसभ्यसांसुप्त्वीदि-
तीकारः^९ । राईसुंतो । इत्यादि । छो । णोणाडिष्वितीकारः^{१०} । राइमि ।
सुपि । भिसभ्यसांसुप्त्वीदितीकारः^{११} । राईसुं ॥

आत्मशब्दस्य भेदः । संयोग इति^{१२} ब्रुत्वः ।

^१ ii, 5.^२ vii, 20.^३ भवति वा T.^४ iv, 7.^५ T om. वा.^६ vii, 21.^७ vii, 24.^८ vii, 21.^९ vii, 25.^{१०} vii, 21.^{११} vii, 25.^{१२} iv, 25.

वात्मभस्मनि पः ॥ २६ ॥

H6. ii, 51.

आत्मभस्मनोः स्तोः^१ पो वा भवति । द्विलम्भ^२ । अप्पन् इति स्थिते ।
 पुंखाणो राजवचान् इत्याणादेशः^३ । अप्पाणो । अन्वहलो^४ श्रद्धिति^५
 नलोपः । राजवचावात् राज् इत्यात्मम्^६ । अप्पा । आणादेशो ।
 अप्पाणो । अप्प^७ इत्यकारान्ते च वृक्षशब्दवत् । तत्र विशेषः^८ । राजवचावा-
 वात् टो णा^९ जशसङ्क्षिडसां णोशितेते^{१०} प्रवर्तते । णोणाडिविद्या-
 जः^{११} । इत्यममामा^{१२} । भिस्यसांसुप्त्वीत्^{१३} । डसङ्क्षिटां णोणोर्डण^{१४} ।
 इत्येतानि तु न प्रवर्तते । जनासंबन्धस्तात्^{१५} । अप्पाणो चिटुन्ति । पेच्छ
 वा । तृतीयैकवचने ।

टो वात्मनो णिआणाइश्चा ॥ २७ ॥

H6. iii, 57.

आत्मनः परस्य टावचनस्य णिआ णहश्चा इत्यादेशो वा भवतः ।
 अप्पिणिश्चा । अप्पणहश्चा । पचे टो णा^{१६} । अप्पाणा । डसङ्क्षिटोर्णैश्चि^{१७} ।
 अप्पाणो ध्याणं । आगच्छो वा । पादेशाभावपक्षे^{१८} मनयामिति^{१९} मका-
 रखोपः । द्विलम्भ^{२०} । अत्ता । शेषं पूर्ववत् । अप्पाणो अत्ताणो इति तु
 आत्मन इति सिङ्गलुपादेशादौ^{२१} ।

आतो डो विसर्गः ॥ २८ ॥

H6. i, 37.

अकारारात्यरो विसर्गो डोआदेशमापयते । इति डोआदेशे द्रष्टव्यम् ॥
 दक्षारान्तक्षद्वशब्दः । अन्वलोपः^{२२} । सौ ।

तस्मै सोऽङ्गीवे तदश्च ॥ २९ ॥

H6. iii, 86.

तदश्चकारादेतदश्च तकारस्य सो परे सकारो वा भवति । अङ्गीवे
 अनयुंसके । अयं च विकल्पो वाङ्गलकादेतच्छब्द एव । तच्छब्दे तु नित्यम् ।

^१ i, 8. ^२ iv, 4. ^३ vii, 19. ^४ vii, 2; R om. ^५ श्रद्ध-

^६ vii, 18. ^७ अप्पा R. ^८ T om. the passage from राज-

वच्चावात् to विशेषः.. ^९ vii, 23. ^{१०} vii, 20. ^{११} vii, 21.

^{१२} vii, 22. ^{१३} vii, 25. ^{१४} I.e. जना (vii, 21).

असंबन्धस्तात्. ^{१५} vii, 23. ^{१६} vii, 20. ^{१७} vii, 26. ^{१८} iv, 48.

^{१९} iv, 4. ^{२०} इत्यसिद्धं R.—०सुपा० R and T; vii, 26. ^{२१} vii, 2.

H6. iii, 3.

वैतत्तदोः ॥ ३० ॥

अद्वात्मामेतत्तज्जां परस्य सोऽर्जो^१ वा भवति । जो । इदमेतत्किंयत्तज्ज
इति^२ छिणादेशः । तिणा । किंयत्तज्जो डस इति^३ सशादेशे । तास ।
आमि । किंतज्जां सम्भिति^४ तस्मिन्नेवादेशे । तास । तदिदमेतदामिति^५
सेसिंचादेशयोः । से । सिं । डसौ ।

H6. iii, 67.

डो तदः ॥ ३१ ॥

तदः परस्य डसेडिदोत्त्वं^६ तु भवति । तो । म्हा डसेरिति^७ म्हादेशे ।
तम्हा । डौ कालेऽभिधेये । डिरिचाडाहेडाला काले^८ । तरसा । ताहे ।
ताळा । वैकल्पिकादेशाभावे सर्वशब्दवत् ।

H6. iii, 70.

क्वचित्सुपि तदो णः ॥ ३२ ॥

क्वचित्सुपि परे तच्छब्दस्य णसु^{१०} भवति । क्वचिदिति लस्यानुसारेण ।
णिणा । णेण । णेहि ॥
यद्वशब्दस्य भेदः ।

H6. i, 245.

आदेजः ॥ ३३ ॥

पदादेयस्य जो भवति । जो । आमि डेसिंचादेशो^{११} णशादेशव^{१२} वेसि ।
आणं । आण । श्रेष्ठं तच्छब्दवत् ॥
एतद्वशब्दस्य भेदः । तस्मौ सोऽज्ञीव इति^{१३} तकारस्य सकारः । वैतत्त-
दोः^{१४} । एसो । एस । सकारादेशाभावपदे^{१५} प्रायो बुगिति^{१६} बुक् । एषो ।

H6. iii, 85.

सुनेसइणमोइणं ॥ ३४ ॥

एतदः सुना सह एस इणमो इणं इत्यादेशा वा भवन्ति । एस । इणमो ।

^१ iv, 7. ^२ vii, 5. ^३ vii, 6. ^४ vii, 7; किंयत्तज्जो

इति T. ^५ vii, 16. ^६ iv, 7. ^७ ii, 3. ^८ vii, 8.

^९ vii, 10. ^{१०} ii, 3. ^{११} iv, 34. ^{१२} iv, 20. ^{१३} vii, 29.

^{१४} vii, 30. ^{१५} R. om. ^{१६} देशा०. ^{१७} iv, 26.

रथं । सुवन्नादेशत्वाच्चित्परि लिङ्गेवितान्विव रूपाणि । तृतीयेकवचने¹ ।
इदमेतत्किंचनन्न इति² उद्दिष्टादेशः । एहणा । चतुर्थाम् । तदिदमेतदा-
मिति³ सेसिंआदेशी । उसी ।

एत्तो एत्ताहे उसिनैतदः ॥ ३५ ॥

H. iii, 82.

एतदो उसिना सह एत्तो एत्ताहे इत्येती तु⁴ भवतः । एत्तो । एत्ताहे ।
ठौ । उत्तमसिंमि⁵ । एत्तमिं⁶ ।

त्थे डेल् ॥ ३६ ॥

H. iii, 83.

एतदः त्थे परे डानुवन्धं लानुवन्धं⁷ च एत्तं भवति । अलोऽन्यस्तेव-
न्यादेशः⁸ । उद्दिष्टादुलोपः⁹ । संयोग इति¹⁰ स्वरूपेण इत्यः । एत्य ।

एतो म्मावदितौ¹¹ वा ॥ ३७ ॥

H. iii, 84.

ज्यादेशे म्मौ¹² परे एतच्चब्दस्य एत एकारस्य च इत्येती वा
भवतः । अत्तमिं । इत्तमिं । पचे । एत्तमिं । शेषं सर्वशब्दवत् ॥
शरद्वशब्दस्य भेदः । अन्यलोपे¹³ प्राप्ते ।

शरदामल्¹⁴ ॥ ३८ ॥

H. i, 18.

शरत्प्रकाराणामन्यहलोऽन्तं भवति । श्रोस्तुलिति¹⁵ सत् ।

शरत्प्रावृद् ॥ ३९ ॥

H. i, 31.

शरत्प्रावृष्टौ पुंसि प्रयोक्तव्यौ । सरच्चो । दृष्टवशब्दवत्प्रक्रिया ॥
प्रकारान्तः प्रावृष्टशब्दः । शरत्प्रावृडिति¹⁶ पुंस्त्वम् । रेफलोपः¹⁷ ।
चृतोऽदिवत्त्वे¹⁸ प्राप्ते ।

¹ T om. this word. ² vii, 5. ³ vii, 16. ⁴ T om. तु; ii, 3.

⁵ iv, 35. ⁶ एत्तमिं R and T. ⁷ ii, 4. ⁸ Pā. i, 1, 52.

⁹ iv, 7. ¹⁰ iv, 25. ¹¹ Thus Tri.; उम्मर्मवितौ दितौ R,
उम्मर्मवितौ T. ¹² म्मौ Tri.¹ and Tri.³, मी Tri.², R, and T. •

¹³ vii, 2. ¹⁴ उम्त् Tri. ¹⁵ iv, 29. ¹⁶ vii, 39.

¹⁷ iv, 32. ¹⁸ iv, 3.

H. i, 131.

कृतुगे ॥ ४० ॥

चत्वादिव्यादेव्यत उत्तं भवति । प्रायो लुगिति¹ वकारस्य लुक् ।
अन्यलोपे² प्राप्ते ।

H. i, 19.

दिक्प्रावृष्टि ॥ ४१ ॥

दिक्प्रावृष्टोरन्यहलः सो भवति । पातसो । शेषं पूर्ववत् ॥
सकारान्तो यशस्यव्यवहारः ।

H. i, 32.

स्त्रमदामशिरोनभो नरि ॥ ४२ ॥

सानं नानं च शब्दकृपं नरि पुंसि प्रयोक्तव्यम् । दामन् शिरस्
नभस् इत्येतान्वर्जयित्वा । इति पुंस्वत् । आदर्ज इति³ जः । अन्यलोपः⁴ ।
जसो ॥

अदसशब्दस्य भेदः ।

H. iii, 88.

सुप्यदसोऽसुः ॥ ४३ ॥

सुषि परे अदसः स्थाने अमु इति भवति । इति निवमवादेशे प्राप्ते ।

H. iii, 87.

अहङ्का सुना ॥ ४४ ॥

अदसः सुना सह अहत् इत्यादेशी वा भवति । तकारस्यावचाचप्रद-
र्शनार्थः । तेन स्त्रियामात्मं न भवति । अह । पक्षे । अमू⁵ । डौ ।

H. iii, 89.

इश्चाच्छ्रौ भ्मौ⁶ ॥ ४५ ॥

अदसो छिवचनादेशे भ्मौ⁶ परे इच्च अच्च इत्यादेशी वा भवतः ।
इच्छमि । अच्छमि । पक्षे । अमुभ्मि⁷ । शेषं तदशब्दवत् ॥

इति पुर्विङ्गाः परिसमाप्ताः ॥

¹ iv, 26. ² vii, 2. ³ vii, 33. ⁴ vii, 2. ⁵ vii, 43.

⁶ Thus Tri. ; भ्मौ R and T ; iv, 30. ⁷ vii, 43.

EIGHTH SECTION.

अथ स्त्रीलिङ्गः प्रदर्शने ॥
रेकान्तो गिरशब्दः¹ । अन्तर्लोपे² प्राप्ते ।

रे रा ॥ १ ॥

H. i, 16.

स्त्रीलिङ्गस्यान्तरेफल्य रा इत्यादेशो भवति । गिरा । पण्हाशब्दवत् ॥
मकारान्तः किंशब्दः । सौ । चतसि च किमो त्वः³ । इति कादेशः ।
टाप⁴ । जसादिषु ।

किंयत्तदोऽस्त्वमामि सुपि ॥ २ ॥

H. iii, 33.

सुअम अंवर्जिते सुपि परे किंयत्तदः स्त्रियां डीववा भवति । कीओ ।
अमि डीप्रतिषेधात्मः । चतुर्थेकवचने अनदन्तलेऽपि बड़लाधिकारात्⁵
किंयत्तज्ञो डस इति⁶ सशादेशे । कीस । कास ।

ईतस्सेस्ता⁷ ॥ ३ ॥

H. iii, 64.

ईकारान्तेभ्यः किंयत्तज्ञः परस्य डसः से⁸ स्ता इति वा भवति ।
कीसे⁹ । संयोग इति¹⁰ इस्तः । किसा¹¹ । आमि । अस्त्वमामीति
निषेधात्¹² डीज्ञ भवति । आमामिति¹³ बड़वचनाडुेसिआदेशः सशा-
देशश्च¹⁴ । केसि । कास । डी । अनिदमेतदस्त्विति¹⁵ हिआदेशः । तच
बाड़लकादेव किंयत्तदोऽस्त्वमामीति¹⁶ डीज्ञ भवति । काहिं । टाबने
शेषं पण्हाशब्दवत् । डीबने लक्ष्याशब्दवत् ॥

इदंशब्दस्य भेदः । पुंसि सुनेति¹⁷ इमिआदेशः । इमिआ । पचे । इदम
इम इतीमादेशः¹⁸ । इमा । तच ।

¹ गीर्ण R and T. ² vii, 2. ³ vii, 4. ⁴ Pā. iv, 1, 4.
⁵ iii, 1. ⁶ vii, 6. ⁷ ईतस्सेसार् Tri. ⁸ डसः स्ते R and T.
⁹ किसे R and T. ¹⁰ iv, 25. ¹¹ T places किसा before संयोग-
¹² viii, 2. ¹³ iv, 34. ¹⁴ vii, 7. ¹⁵ iv, 36. ¹⁶ viii, 2.
¹⁷ vii, 12. ¹⁸ vii, 11.

H. iii, 32.

पुंसोऽजातेऽनीब्वा ॥ ४ ॥

अजातिवाचिनः पुङ्क्षिङ्गातिलयां वर्तमानात् छीप्रत्ययो वा^१ भवति।
 इति विशेषेण प्राप्तं बङ्गलाधिकारात्^२ विशेषे य^३ भवति। इमीष्टो।
 इमीए। इमीअ। इत्यादिं। द्वितीयातृतीयोषाससि ए इति^४ यादेशः।
 यं। यिं वा। इहेण ज्यमेतीणमादेशे^५। इयं। भिसुपोः। अत्सुरस्तिंहिसे^६
 इत्यन्ते तु। आहि। आसु^७। चतुर्था सेसिंडेसिंआदेशः^८। डौ। इहेण
 ज्यमेतीहादेशे^९। इह। शेषं सर्वशब्दवत्॥

भक्तारातः ककुभृशब्दः।

H. i, 17,
21.

हः दुत्कुभि ॥ ५ ॥

बुध् ककुभृ इत्येतयोरन्त्यहलो हकारो भवति। प्रायो लुक^{१०}। कउहा॥
 धकरातः कुधृशब्दः। ख इति वर्तमाने।

H. ii, 3.

क्षः ॥ ६ ॥

चकारस्य खो भवति। इति खले प्राप्तं खृहादिलाच्छः^{११}। हः
 चुत्कुभीति^{१२} हलम। कुहा॥

दकारान्तस्तदृशब्दः। सौ। तस्मै सोऽलीचि^{१३}। इति सकारः। सा।
 जसादिषु किंच्चक्षब्दवत्। चतुर्थाम्। तदिदमेतदामिति^{१४} सेसिंआदेशौ।
 से। सिं। ज्ञचितुषि तदो णः^{१५}। यं। तं। णाए। ताए। याहि। ताहि॥

यदृशब्दः किंशब्दवत्। आमि न सशादेशः^{१६}। जा^{१७}॥

एतदृशब्दस्य भेदः। सौ। सुनैसहणमोहण^{१८}। पचे। तस्मै स इति^{१९} सकारः।
 एसा। प्रायो लुगिति^{२०} लुकि। एआ। चतुर्थाम्। तदिदमेतदामिति^{२१}

^१ T om. वा. ^२ iii, 1. ^३ Pā. vi, 4, 148. ^४ vii, 13.

^५ vii, 14. ^६ vii, 15. ^७ आसु R. ^८ सेस्ति० R,

सेस्तिं० T.—vii, 16; iv, 34. ^९ vii, 14. ^{१०} iv, 26. ^{११} iv, 2.

^{१२} viii, 5. ^{१३} vii, 29. ^{१४} vii, 16. ^{१५} vii, 32. ^{१६} vii, 7.

^{१७} T om. जा. ^{१८} vii, 34. ^{१९} vii, 29. ^{२०} iv, 26.

^{२१} vii, 16; R om. चतुर्थो to अमिति.

सेसिंश्चादेश्चौ । से । सिं । एआणं । डोपि¹ । एईणं । डसौ । एत्तोएत्ताहे
डसिनेतदः² । एत्तो । एत्ताहे । शेषं सर्वशब्दवत् ॥

प्रतिपदशब्दस्य भेदः ।

प्रतिगेऽप्रतीपगे ॥ ७ ॥

H. i, 208.

प्रत्यादिषु तवर्गस्य डो भवति । अप्रतीपगे । प्रतोपादिषु न भवति ।

तु समृद्धादौ ॥ ८ ॥

H. i, 44.

समृद्धादिष्वादेरवर्णस्य द्वोर्धेत्तु³ भवति ।

अविद्युति स्त्रियामाल् ॥ ९ ॥

H. i, 15.

स्त्रीलिङ्गस्यान्त्यहलो लिदात्त्वं⁴ भवति । अविद्युति । विद्युक्षब्दे न
भवति । रेफ्लोपः⁵ । पो व इति⁶ वत्वम् । पाडिवआ । पडिवआ ॥
तकारान्तः सरितशब्दः । अविद्युति स्त्रियामालित्याकारः⁷ । सरिआ ॥
सकारान्तोऽपरसशब्दः ।

स आयुरप्सरसोः ॥ १० ॥

H. i, 20.

अनयोरन्त्यहलः सो वा भवति ।

यथात्प्रसामनिश्चले ॥ ११ ॥

H. ii, 21.

नियतवर्जिते य य त्वं प्य इत्येतेषां छो⁸ भवति । अच्छरसा ।
पचेऽन्त्यलोपः⁹ । अच्छरा । बद्धुर्थवाचित्वात्सर्वच बड़वचनमेव । अच्छर-
साओ । अच्छराओ । अप्सरा इत्यपि दर्शनामायिकवड़लमिति¹⁰
चीरखामी ॥

अद्सशब्दस्य भेदः । सौ । अहद्वा सुनेति¹¹ अहदादेशः । सुबन्नादे-
शत्वात्¹² तपरकरणाद्वा टाम्ब¹³ भवति । अह । पचे¹⁴ । सुप्यदसोऽमुः¹⁵ ।
अमू । शेषं तनुशब्दवत् ॥

इति स्त्रीलिङ्गाः परिसमाप्ताः ॥

¹ viii, 4; R places डोपि before एआणं. ² vii, 35. ³ ii, 3.

⁴ ii, 4. ⁵ iv, 32. ⁶ iv, 62. ⁷ viii, 9. ⁸ छो T. ⁹ vii, 2.

¹⁰ This quotation occurs actually in Kshīrasvāmin's commentary on the *Amarakōśa*, edited by Borooah, p. 68 (i, 1, 51). ¹¹ vii, 44.

¹² T adds वा. ¹³ Pā. iv, 1, 4. ¹⁴ T om. this word. ¹⁵ vii, 43.

NINTH SECTION.

अथ नपुंसकलिङ्गाः प्रदर्शने¹ ॥
चतुरश्वदः पुर्णिङ्गवत् । मकारान्तः किंश्वदः । स्वमोः ।

H. iii, 80.

किं किं ॥ १ ॥

झीवे वर्तमानः किंश्वदः स्वमा सहितः किमेव भवति । अन्यत्र
कादेशः² । प्रथमाद्वितीययोर्गुणश्वद्वत् । अन्यत्र पुर्णिङ्गवत् ॥
इदंश्वदस्य भेदः ।

H. iii, 79.

झीवे स्वमेदमिणमिणमो ॥ २ ॥

नपुंसकलिङ्गदश्वदस्य सु अम इवेताभ्यां सहितस्य इदं इणं इणमो
इत्यादेशा भवति । इदं । इणं । इणमो । प्रथमाद्वितीययोर्गुणश्वद्वत् ।
शेषं पुर्णिङ्गवत् ॥
यत्तदेतदामन्त्यलोपे³ प्रथमाद्वितीययोर्गुणश्वद्वत् । अन्यत्र पुर्णिङ्ग-
वत् । अं । तं । एस । इणमो । इणं । एञ्च । इत्यादि ॥
सकारान्तो धनुसश्वदः ।

H. i, 22.

धनुषि वा⁴ ॥ ३ ॥

धनुश्वदेऽन्यहलो हो वा भवति । न इति⁵ एत्यम् । धणुहं । धण्यं ।
सकारान्तलिपेऽपि⁶ बाडलकान्नपुंसकलम् ॥
अदसश्वदस्य भेदः ।
अहद्वा सुना⁷ । अह । सुष्यदसोऽसुः⁸ । असु ॥
इति हलनाः परिसमाप्ताः ॥

¹ उच्चने T. ² vii, 4. ³ vii, 2. ⁴ हः T. ⁵ iv, 47.⁶ vii, 42. ⁷ vii, 44. ⁸ vii, 43.

TENTH SECTION.

युष्मद्ग्रहस्य भेदः ॥

सौ ।

युष्मत्सुना तुवंतुमंतुह ॥ १ ॥

H. iii, 90.

युष्मक्षब्दः सुना सहितः तुवं तु तुमं तुह इति चतुर आदेशानामोति ।
 तुवं । तु । तुमं । तुह । तं इति तु लभित्वस्य सिद्धस्य लवरामधेति^१
 वलोपे द्रष्टव्यम् । यसि ।

जसा भेतुभेतुहेतुहेतुभम् ॥ २ ॥

H. iii, 91.

युष्मज्जासा सह भेआदिपद्धकमापयते ।

वा व्यो^२ म्हञ्जौ ॥ ३ ॥

H. iii, 104.

युष्मदादेशसंबन्धिनो द्विदक्षास्य भकारस्य^३ म्हञ्जौ इत्येतौ वा भवतः ।
 इति तुभ्ये तुभ्ये^४ इत्यनयोर्विकल्पेन म्हञ्जौ प्रत्येकं भवतः । भे । तुभ्ये^५ ।
 तुम्हे । तुञ्ज्ञे । तुय्ये । उय्ये । तुभ्ये^६ । तुम्हे । तुञ्ज्ञे । इति नव रूपाणि ।
 चमि ।

आमा तुमेतुए च ॥ ४ ॥

H. iii, 92.

युष्मदमा सह तुमे तु इत्येती चकारात्तुवमादि चतुष्टयं^७ चापयते ।
 तुमे । तुए । तुवं । तु । तुमं । तुह । इति पट । तं इति तु लभित्वस्य
 वलोपे^{१०} लवरस्य विद्मीति^{११} इत्येच द्रष्टव्यम् । यसि ।

शसा वो च ॥ ५ ॥

H. iii, 93.

युष्मक्षसा सह वो इति चकारात भे^{१२} इत्यादीशादेशानापयते ।
 वो । भे । तुभ्ये^{१३} । तुम्हे । तुञ्ज्ञे । तुय्ये । उय्ये । तुभ्ये^{१४} । तुम्हे ।
 तुञ्ज्ञे । इति इश । तृतीयिकवचमि ।

¹ iv, 32. ² भे० Tri.¹ and Tri.³, हे० Tri.², R, and T; ^०तुभ्ये० Tri.¹ and Tri.³, ^०तुञ्ज्ञे० Tri.², ^०तुहहे० R and T; ^०उय्ये०तुभम् Tri.³, ^०तुय्येतुभम् Tri.¹, ^०तुष्टेत्यहेतुहा० Tri.², ^०उय्येतुह० R, ^०तहहउय्येह० T. ^३ हे० R and T. ^४ व्यो Tri.¹ and Tri.³, हहो० Tri.², R, and T.

⁵ हकारस्य R and T. ^६ तुहह० तुहह० R and T; see Pischel, *de gr. Pr.*, p. 3. ^७ हे० तुहह० R and T. ^८ तुहह० R and T.

^९ x, i. ^{१०} iv, 32. ^{११} v, 5. ^{१२} हे० R and T; x, 2 and 3.

^{१३} हे० तुहह० R and T. ^{१४} तुहह० R and T.

H6. iii, 94.

टा भेतेदेदितुमंतुमङ्ग¹ ॥ ६ ॥
युष्मद्वावचनेन सह भे² इत्यादि पञ्चकमापयते³ ।

H6. iii, 94,
101.

डिटाभ्यां तुमएतडतएतुमाइतुमे⁴ ॥ ७ ॥
युष्मत डिटाभ्यां सह तुमए इत्यादि पञ्चकं चापयते । भे⁵ । ते । दे ।
दि । तुमं । तुमह । तुमए । तइ⁶ । तए⁷ । तुमाइ । तुमे । इति दश⁸ ।
भिसि ।

H6. iii, 95.

भिसा भेतुब्मेत्युब्मेत्युहेहितुयेहि⁹ ॥ ८ ॥

युष्मद्विसा सह भे¹⁰ इत्यादीनि पञ्च¹¹ । तुब्मेहि उब्मेहोत्यनयोर्वा¹²
ओ¹³ म्भज्ञाविति¹⁴ म्भज्ञादेशयोष्वत्यारि च रूपाणयापयते¹⁵ । भे ।
तुब्मेहि¹⁶ । तुम्भेहि । तुञ्ज्ञेहि । उब्मेहि¹⁷ । उम्भेहि । उञ्ज्ञेहि । उय्येहि ।
तुञ्ज्ञेहि । इति नव । डसि ।

H6. iii, 98.

तुब्मोब्मोम्भतडतुहंतुम्भंतुवतुमतुमेतुमाइतुमोदेतेदि-
तुडए¹⁸ डसा ॥ ९ ॥

युष्मत डसा सह तुब्मायाष्टादशकमापयते¹⁹ । तुब्मोब्मयोर्वा²⁰
म्भज्ञामी²¹ । तुब्म²² । तुम्भ । तुञ्ज्ञ । उब्म²³ । उम्भ । उञ्ज्ञ । उय्य ।
तर । तुहं । तुह²⁴ । तुम्भ²⁵ । तुव । तुम । तुमे । तुमाइ । तुमो । दे । ते ।
दि । तु । इ । ए । इति द्वाविश्वति । आसि ।

¹ भे० Tri.³, हे० Tri.¹, Tri.², R, and T.² हे R and T.³ Read षद्गामा० (?). ⁴ तुइ० Tri.², Tri.³, and R; तुए० the same and T. ⁵ हे R and T. ⁶ तुर R and T. ⁷ तुए R.⁸ Read इत्येकादश० (?). ⁹ Thus Tri.¹ and Tri.³; हेतुहोहेत्युहेत्यु० R and T. ¹⁰ हे R and T. ¹¹ T adds आपयते.¹² तुहेहि उहेहेत्य० R and T. ¹³ हुही० R and T. ¹⁴ x, 3.¹⁵ रूपाणि भवन्ति T. ¹⁶ हे० तुहेहि R and T. ¹⁷ उहेहि R and T. ¹⁸ Thus Tri., तुहेहेत्योयह० R and T; तुइतुहतुहं० T; तुम्भं० Tri.¹ and Tri.², तुम्भ० Tri.³, R, and T. ¹⁹ तुहेहाय० R and T.²⁰ तुहेहेहेयोर्वा० R and T. ²¹ x, 3. ²² तुहह R and T.²³ तहह R and T. ²⁴ तुह० तुहं T. ²⁵ तुम्भ० R and T.

उम्हाण्टुभंतुभाण्टुमाण्टुवाण्टुहाण्टुभवो-
भेत्वामा¹ ॥ १० ॥

H. iii, 100.

युष्मदामा सह उम्हाण्टा॒दि दश्कमा॒पद्यते । तुभं तुभाण्टुभं²
इत्येतिषां वा म्हज्ज्ञौ³ । उम्हाण्टुभाण्टुमाण्टुवाण्टुहाण्टानां⁴ क्लासु-
पोरिति⁵ विन्दुविकल्पः । उम्हाण्टु । उम्हाण्टु । तुभं । तुभं⁶ ।
तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु ।
तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु । तुभाण्टु ।
वो । भे⁷ । तु । इति चयोविंशतिः । डसौ ।

तुभतहिंतोतुयह¹⁰ डसिना ॥ ११ ॥

H. iii, 97.

युष्मत् डसिना सह तुभं¹¹ तहिंतो तुयह इति चीणि रूपाएत्यापद्यते ।
तुभेत्वस्य¹² वा म्हज्ज्ञौ¹³ । तुभं¹⁴ । तुभं । तुभं । तहिंतो । तुयह ।
अथ डसौ परे प्रक्षत्यादेशा उच्यन्ते ।

तुतुइ¹⁵ डिम्डन्सौ ॥ १२ ॥

H. iii, 96,
102, 103.

डिप सप्तमो । सप्तमां डसौ च परतो युष्मद्यथासंख्या तु तुर-
इत्येतावापद्यते । डिम्डन्सौयथाप्राप्तं तुवादय आदेशा भवन्ति ।

तुवतुमतुहतुभं¹⁶ ॥ १३ ॥

H. iii, 96,
102, 103.

डिपि डसौ च परे युष्मत् तुव तुम तुह तुभं¹⁷ इति चत्वार्यापद्यते ।
तुभेत्वस्य¹⁸ वा म्हज्ज्ञौ¹⁹ । डिम्डन्सौयथाप्राप्तमेव²⁰ । ईप्सितयथासंख्य-

¹ तुम्हाण्टु Tri. ; ² तुहह⁰ (without *anuseāra*) R and T;

³ तुहहाण्टु R and T ; ⁴ तुवाण्टुमाण्टु Tri.¹ and Tri.² ; ⁵ तुहहवोहि⁰

R and T. ⁶ तुहह तुहहाण्टुहह R, तुहह तुहहाण्टुहह इत्यनयोर्वा॒ T.

⁷ x, 3.—T adds इति रहज्ज्ञादेशी॒. ⁸ तुहहाण्टुहहाण्टु T. ⁹ तुहह⁰ Tri.¹ and Tri.³,
उम्हाण्टुहहाण्टु T. ¹⁰ तुभं⁰ Tri.¹ and Tri.³,
तुहह⁰ Tri.², R, and T; ¹¹ तुहह⁰ R and T.

¹² तुहह⁰ R and T. ¹³ x, 3. ¹⁴ तुहह⁰ R and T.

¹⁵ तुर- Tri.¹ ¹⁶ तुभं⁰ Tri.¹ and Tri.³, ¹⁷ तुम्हं⁰ Tri.¹, ¹⁸ तुहह⁰ R and T. ¹⁹ x, 3.

²⁰ भेवमीप्सितं T.

सिद्धार्थो योगविभागः । तत्र तु^१ इत्यादेशादुत्तरस्य उसे: पुनरपुंसकयो-
नृंगपि उसिङ्गसेविति^२ योआदेशो हिंतो इत्यादि चतुष्टयं^३ च ।
स्त्रियां तु उसेशशशशिशे इति^४ चतुष्टयं च । तुवादिष्टद्वे पुनरपुंसकयोः
सुग्रादेशो^५ हिंतो इत्यादि चतुष्टयं^६ च । स्त्रियां तु पूर्ववत् । तत्त्वाकारा-
न्तालेन टापि नातस्येति^७ निर्वेधाच्छादेशो^८ उद्दत्तासाम्नास्तीति केचिदाऽऽ-
च्यते तु बाड्जलकाद्वच टापि न क्रियते । ततस्य शादेशादयस्य^९ भवनीत्याऽऽ-
तत्र तुरुआदेशे । तुइणो । तुरुहिंतो । तुहन्तो । तुरुआ । तुरुई^{१०} ।
तुवादिष्टद्वे । तुवा । तुवाहि । तुवाहिंतो । तुवन्तो । तुवाओ । तुवाऽ
एवं तुमा । तुहा । तुब्मा^{११} । तुम्हा । तुज्मा । इत्यादयः प्रत्येक^{१२} षड्विदाः
स्युः^{१३} । इति पुनरपुंसकयोर्डेशस्तादेशीः^{१४} सह उसी षट्चत्वारिंश्चिदाः ।
स्त्रियां तु तुरुआ । तुरुआ । तुरुई । तुरुईतो । तुरुहन्तो । तुरुआ ।
तुरुई^{१५} । तुरुदिष्टद्वे । तुवाआ । तुवाआ । तुवाहा । तुवाए । तुवा ।
तुवाहि । तुवाहिंतो । तुवन्तो । तुवाओ । तुवाऽ । एवं तुमाआ । तुहाआ ।
तुब्माआ^{१६} । तुम्हाआ । तुज्माआ । इत्यादयः प्रत्येक^{१७} दश भिदाः । इति
टाबमावपचे विस्ताति^{१८} । टापि पष्पव्याप्ततः^{१९} । एताश्च भिदाः प्रक्रिया-
वशेन प्रदर्शिताः । यथादर्शनं प्रयोज्यम् । न हि वचिरन्तिपरः प्रयुक्तय-
इति हि भाष्यम्^{२०} । भर्ति ।

हे. iii, 98. उम्होऽहतुऽहतुम्²⁰ भ्यसि²¹ ॥ १४ ॥

¹ x, 12. ² iv, 54. ³ iv, 21. ⁴ v, 8. ⁵ iv, 23.

⁶ iv, 21. ⁷ v, 7. ⁸ v, 7; iv, 23 and 24; शादिशादेशी च R.

⁹ T adds wrongly एवं तआदेशेऽपि. ¹⁰ तुहृहा R and T, which

places it after तुञ्चा. ¹¹ R om. this word. ¹² T om. स्तुः

¹³ x, 11. ¹⁴ T adds again एवं तु आदेशे १५पि. ¹⁵ तु हहा १५

R and T, which places it after तुल्यात्. ¹⁶ R om. this word

¹⁷ षट्सप्तिः T. ¹⁸ अष्टपञ्चाशत् T. ¹⁹ The *Siddhāntakaumudi*

तिङ्गने अदाद्यः, before Pā. iii, 4, 83, says:—वच परिभाषण

वक्ता । वक्तः । आयमन्तिपरो न प्रयुक्ष्यते. २० °तु ब्ल॒ Tri., °तु हह॒ R and T

²¹ Tom. भवि. ²² तुहुहु R and T. ²³ तुहुहे० R and T. ²⁴ x, 3

²⁵ R om. this word. ²⁶ T places these two words after उम्हात

उम्हात् । एवं उय्हासुंतो । तुय्हासुंतो । तुब्मासुंतो¹ । तुम्हासुंतो । तुज्ज्ञासुंतो । इत्यादयो नव नव² भिदाः । आहत्य पुनर्पुंसकयोश्चतुर्प्यज्ञाशत् भिदाः³ । स्त्रियां तु टाबभावे पूर्ववच्चतुर्प्यज्ञाशत् । टापि तु । उम्हासुंतो । उम्हाहिंतो । उम्हात्तो । उम्हाओ । उम्हात् । एवं उय्हासुंतो । तुय्हासुंतो । तुब्मासुंतो⁴ । तुम्हासुंतो । तुज्ज्ञासुंतो । इत्यादयः पञ्च पञ्च भिदाः । आहत्य चिंशत् । डौ । डिटाभां तुमएतदतुमादतुमे⁵ इत्यादेशपञ्चके । तुमए । तद् । तए⁶ । तुमाइ । तुमे । तुतुइ डिम्डसाविति⁶ तु तुआदेशे डेर्मिरिति⁷ मिरि । तुमि । तुव तुम तुह तुब्म⁸ तुम्ह तुज्ज्ञ⁹ इत्यादेशपञ्चके¹⁰ । डेस्त्यस्सिंमि¹¹ । अनिदमेतदस्तु किंयत्तदस्त्रियां च हिं¹² । डेडे¹³ । इत्यादेशेषु । तुवत्य । तुवस्सि । तुवमि । तुवहिं । तुवे । एवं तुमत्य । तुहत्य । तुब्मत्य¹⁴ । तुम्हत्य । तुज्ज्ञत्य । इत्यादयः पञ्च पञ्च भिदाः । आहत्य पुनर्पुंसकयोरेकविंशत्तिभिदाः¹⁵ । ज्ञन्तादेशी¹⁶ सह षट्चिंशत् । स्त्रियां तु न मिरादेशो¹⁷ डेस्त्यस्सिंमि इत्यादेशपञ्चकं¹⁸ च । तुअ । तुआ । तुए । तुवाअ । तुवाआ । तुवाए । एवं तुमाअ । तुहाअ । तुब्माअ¹⁹ । तुम्हाअ । तुज्ज्ञाअ । इत्यादयशतस्त्रियां भिदाः । आहत्य टाबभावपञ्च²⁰ अष्टाविंशतिः । ज्ञन्तादेशी²¹ सह चयस्त्रिंशत् । टापि । तुवादिषके²² तिस्त्रिस्त्रियो भिदाः । लादेशे²³ चतसः । इति ज्ञन्तादेशीः सह²⁴ सप्तविंशतिः । सुपि । तुतुइ²⁵ डिम्डसाविति²⁶ लादेशे तुवादिषके च²⁷ लासुपोरिति²⁸ बिन्दुविकल्पे । तूसु । तूसु । तुवेसु । तुवेसु । इत्यादयो लिङ्गचयेऽपि चतुर्दश भिदाः । भ्यसि डिपि च पुनर्पुंसकवत् ॥

इति युम्हइशब्दविभागः ॥

¹ तुहहा० R and T.

² T om. this word.

³ तुहहा०

R and T.

⁴ तुहतुए० R and T ; x, 7.

⁵ तुर ।

⁶ तुए० R and T.

⁶ x, 12.

⁷ iv, 30.

⁸ तुहह० R and T.

⁹ R om. these two words.

¹⁰ x, 13.

¹¹ iv, 35.

¹² iv, 36.

¹³ iv, 31.

¹⁴ तुहहत्य० R and T.

¹⁵ श्वेदाः T.

¹⁶ डान्ता० R and T ; x, 7.

¹⁷ iv, 30.

¹⁸ See notes 11-13.

¹⁹ तुहहाअ० R and T.

²⁰ See the commentary on x, 13.

²¹ x, 7.

²² तुहहादि० R ; x, 13.

²³ x, 12.

²⁴ R om. these two words ; x, 7.

²⁵ R and T om. तुर्.

²⁶ x, 12.

²⁷ x, 13.

²⁸ iv, 14.

ELEVENTH SECTION.

अथास्तद्वद्भूते ॥
सौ ।

H6. iii, 105. अस्तुना अम्हहम्हश्चमहम्यम्मि¹ ॥ १ ॥
अस्तुना सह अन्यादि षड्मापयते । अम्हि । हं । अहञ्च । अहं ।
अहम्मि¹ । अम्मि । जसि ।

H6. iii, 106. मोभेवञ्च² जसा ॥ २ ॥
अस्तजसा सह मो भे वञ्च³ इति चीनादेशानापयते⁴ ।

H6. iii, 106. अम्हेअम्होअम्ह ॥ ३ ॥
अस्तजसा सह अम्हे अम्हो अम्ह इति चापयते । योगविभाग उत्त-
राधः । मो । भे⁵ । वञ्च⁶ । अन्हे । अम्हो । अम्ह ।

H6. iii, 107. मंणेणमिमिमंममंश्चमित्ताहंअम्हमम्ह⁷ अमा ॥ ४ ॥
अस्तदमा सह मं णे इत्यादि इश्वकमापयते । मं । णे । णं । मि ।
मिमं⁸ । मम⁹ । अम्मि । अहं । अम्ह । मम्ह । जसि ।

H6. iii, 108. णे च शसा ॥ ५ ॥

शसा सहास्त् णे इति चकारात् अम्हे अम्हो अम्ह इति¹⁰ चापयते ।
णे । अन्हे । अम्हो । अम्ह । तृतीयैकवचने ।

H6. iii, 108, 115. मिमइममाइमएडिटा ॥ ६ ॥
अस्त डिवचनेन टावचनेन च सह मोत्यादि पश्चकमापयते । मि ।
मह । ममाह । मए । भे ।

¹ म्मि or मि for अहम्मि Tri. ² °भे° Tri.¹ and Tri.³, °हे°
Tri.², R and T; °वञ्च Tri., °वञ्च R and T. ³ है वयं R and T.
⁴ R om. चादेशान्. ⁵ है R and T. ⁶ वयं T. ⁷ फि for मिमं T;
मम for ममं Tri.¹ and T, मं R; °मम्हअम्ह Tri. ⁸ मिं T.
⁹ मम R and T. ¹⁰ xi, 3.

ममंगेमच्चाइममए¹ टा ॥ ७ ॥

H. iii, 109.

चक्षाद्वावचनेन सह ममं गे मच्चाद्¹ ममए इति चतुर आदेशानापद्यते ।
ममं । गे । मच्चाद्¹ । ममए । भिसि ।

गेश्चम्हेश्चम्हाश्चम्हेश्चम्ह भिसा ॥ ८ ॥

H. iii, 110.

चक्षत् भिसा सह गे इत्यादि पञ्चकमापद्यते । गे । अन्हेहि । अन्हाहि ।
अन्हे । अन्ह । उसि ।

अम्हंमज्जमज्जमइमहमहंमे² च उसा ॥ ९ ॥

H. iii, 113.

चक्षत् उसा सह अन्हं इत्यादि सप्तकं चकारादशममौ चापद्यते³ ।
अन्हं । मञ्जं । मञ्ज⁴ । मह । मह । मह । मे । अन्ह । मम । आमि ।

अन्हेअन्होअन्हाणममाणमहाणमञ्जाणमञ्जाम्हा-

H. iii, 114.

मंगेणो आमा ॥ १० ॥

चक्षादामा सह अन्हे इत्यादेकादशकमापद्यते⁵ । क्लासुपोरिति⁶
विन्दुविकल्पः । अन्हे । अन्हो । अन्हाणं । अन्हाण । ममाणं । ममाण ।
महाणं । महाण । मञ्जाणं । मञ्जाण । मञ्ज । अन्ह । अन्हं । गे ।
गो । इति पञ्चदश । उसी ।

मइमममहमञ्ज उसौ ॥ ११ ॥

H. iii, 111.

चक्षत् उसौ परतो मइ इत्यादि चतुर्कमापद्यते । उसेसु यथाप्राप्तम ।
तत्र ममादिवयादुन्तरस्य उसः हिंतो इत्यावादेशषट्के⁷ अष्टादश भेदाः ।
मइ इत्यसादुन्तरस्य तु हिंतो इत्यादिचतुर्के⁸ नृणपीति⁹ गोचादेशे पञ्च
भेदाः । मईणो । मईहिंतो । मईत्तो । मईचो । मईउ । ममा । ममाहि ।
ममाहितो । ममत्तो । ममाओ । ममाउ । एवं महा । मञ्जा । इत्यादयः
षट् षट् भिदाः । इति पुण्युपसक्योदयोविश्रितिः । त्रियां तु मइ
इत्यादेशादुन्तरस्य शादि चतुर्के¹⁰ हिंतो इत्यादि चतुर्के¹¹ च । ममाद्युन्त-
रस्य तु पूर्ववृशकं सप्तकं वा¹² । मईअ । मईआ । मईइ । मईए ।

¹ मच्चाद् Tri. ममाद् R and T. ² °मञ्जा० for °मञ्ज० T.

³ xi, 12. ⁴ मञ्जा T. ⁵ इत्येकादश० T. ⁶ iv, 14. •

⁷ इत्यादेश० T; iv, 21-24. ⁸ इत्यादेशचतुर्के T; iv, 21. ⁹ iv, 54.

¹⁰ v, 8. ¹¹ iv, 21. ¹² See the commentary on x, 13.

मर्हिंतो । मर्त्तो । मर्त्तो । मर्त्तु । ममाच । ममाच । ममाद । ममाए ।
ममा । ममाहि । ममाहितो । ममत्तो । ममाचो । ममाउ । एवं ममाच ।
मन्ज्ञाच । इत्यादि । आहत्याद्विंशद्विकोनविंशद्वा भेदाः । भसि ।

H6.iii, 112.

अम्हमम भ्यसि ॥ ७२ ॥

भसि परे अस्त अम्ह मम इत्यतावापयते । भ्यस्तु यथाप्राप्तम् ।
तत्र सुन्तो इत्यादादेशेषु¹ । अम्हासुन्तो । अम्हेसुन्तो । ममासुन्तो ।
ममेसुन्तो । इत्यादिनविभेदाः । आहत्य पुनर्पुंसकयोः स्त्रियां टावभावपत्रे²
चाषादश भेदाः । टापि तु । अम्हासुन्तो । अम्हिंतो । अम्हत्तो ।
अम्हाचो । अम्हाउ । एवं ममासुन्तो इत्यादिपत्र । आहत्य दश भेदाः ।
डौ । सिममममममममममह डितेत्यादेशपञ्चकम³ ।

H6.iii, 116,
117.

अम्हमममममममह डिपि ॥ ७३ ॥

डिपि सप्तम्या परतोऽस्तदम्हादि चतुष्कमापयते । डियो यथाप्राप्तम् ।
तत्र डेस्त्यस्तिमीत्यादादेशपञ्चके⁴ । अम्हत्य । अम्हर्सं । अम्हमि ।
अम्हिं । अम्हे । एवं ममत्य । मन्ज्ञात्य । महत्य । इत्यादयः पञ्च
भेदाः । आहत्य पुनर्पुंसकयोविंशतिः । अन्तादेशी⁵ सह पञ्चविंशतिः ।
स्त्रियां तु । अम्हाच । अम्हाआ । अम्हाद । अम्हाए । एवं ममाच ।
मन्ज्ञाच । महाच । इत्यादयस्तत्त्वतस्त्रियो भिदाः । आहत्य टावभावपत्रे⁶
षोडश । टापि दावदश । अन्तादेशी⁷ सह एकविंशतिः सप्तदश वा भेदाः ।
सुपि । अम्हमममन्ज्ञात्यादेशपञ्चको⁸ विन्दुविकल्पे⁹ । अम्हेसु ।
अम्हेसु । ममेसु । मन्ज्ञेसु । मन्ज्ञेसु । महेसु । महेसु । इत्यष्टौ
भेदाः¹⁰ । भिसभ्यस्तीपीत्यत्त्वं¹¹ विकल्पेन केचिदिच्छन्ति । तत्रापि अम्हसु ।
अम्हसु । इत्यादयोऽष्टौ भेदाः । अम्हादेशी आत्त्वमपीच्छन्ति केचित् ।
अम्हासु । अम्हासु । इति तदाहत्य पुनर्पुंसकयोः स्त्रिया टावभावे¹²
चाषादश भेदाः । टापि तु । अम्हासु । अम्हासु । इत्यादयोऽष्टौ भेदाः ॥

अत्रात्यस्तिम्हत्वपत्रे उत्तरी यो आदेशावभावात्¹³ द्वाविंशतिभेदाः । भसि
डिपि च पुनर्पुंसकवत् ॥

इत्यस्तदेशद्विभागः ॥

¹ iv, 27.² See the commentary on x, 13.³ xi, 6.⁴ भीत्यादेशः T; see p. 43, notes 11-13.⁵ xi, 6.⁶ See the

commentary on x, 13.

⁷ xi, 6.⁸ xi, 13.¹⁰ इत्यादयोऽष्टौ भिदाः T.¹¹ iv, 16.¹² See the commentary

on x, 13.

¹³ iv, 54; see the commentary on xi, 11.

TWELFTH SECTION.

अथ प्रातिपदिकावस्थायामेव केषांचित्प्रक्रियाविशेषः प्रदर्शते ॥
दर्शनम् । मनस्त्वनी । अतिमुक्तकम्¹ ।

र्षष्टप्रवज्जेष्वितः ॥ १ ॥

H. ii, 105.

र्षं ष्ठं इत्येतयोस्तमे वज्रे च संयुक्तसान्त्यहलः प्रागित्तं वा भवति ।
शोस्तस्तिति⁴ सल् । न इति⁵ ण्णम् । दरिसर्णं । पचे ।

स्वरेभ्यो वक्रादौ ॥ २ ॥

H. i, 26.

वक्रादिषु यथादर्शनं प्रथमादिभ्यः स्वरेभ्यः परो विन्दुर्भवति ।
रेफलोपः⁶ । दंसर्णं । तु समृद्धादाविवात्त्वम्⁷ । वलोपः⁸ । द्वितीयस्तरात्प-
रतो विन्दुश्च⁹ । माणसिणी ।

णो वातिमुक्तके ॥ ३ ॥

H. i, 208.

अतिमुक्तके तवर्गस्य णत्वं वा भवति ।

कामुकयमुनाचामुराडातिमुक्तके मो इलुक् ॥ ४ ॥

H. i, 178.

कामुकादिषु मकारस्य डानुबन्धो लुग्भवति । डित्ताच्छेषः स्वरः सा-
नुनासिकोच्चारः¹⁰ । कगटड इति¹¹ संयुक्तकारस्य लुक् । प्रायो
लुग्भवन्त्यकारस्य¹² लुक् ।

यश्चुतिरः ॥ ५ ॥

H. i, 180.

इति यश्चुतिलम्¹³ । द्वृतीयस्तरात्परतो विन्दुश्च¹⁴ । अणिउत्तरं ।
अहउत्तरं¹⁵ । अणिउत्तरं¹⁶ । अहमुत्तरं । इति च दृश्यते ॥
विश्वासः । वलोपे¹⁷ ।

¹ अतिमुक्तं R and T. ² शृष्टं Tri., शष्टं R and T. ³ शष्टं
R and T. ⁴ iv, 29. ⁵ iv, 47. ⁶ iv, 32. ⁷ viii, 8.

⁸ iv, 32; लोपः R. ⁹ xii, 2. ¹⁰ ii, 6. ¹¹ iv, 45..
¹² iv, 26. ¹³ यश्चुतिं Tri.¹ and Tri.², यश्चुतिं Tri.³, R, and T.
¹⁴ xii, 2. ¹⁵ अहउत्तरं R. ¹⁶ T om. this word. ¹⁷ iv, 32.

H. i, 43.

शोर्लुभ्यवरशोर्दिः ॥ ६ ॥

शृष्टसानां लुभ्यवरशृष्टसानामादेः स्वरस्य दीर्घो भवति । संयोगे
उपर्यधीवर्तमानानां यवरशृष्टसानां लोपे सति येऽवशिष्टाः शृष्टसाक्षेषा-
मादेरचो दीर्घो भवतीत्यर्थः । शेषादेशस्येति¹ द्विते प्राप्ते ।

H. ii, 92.

दीर्घान्न ॥ ७ ॥

लाचणिकादलाचणिकाच्च दीर्घात्परयोः शेषादेशयोर्द्वित्वं न भवति ।
वीसासो ॥
तीर्थम् । दुःखम् । दक्षिणः² । दीर्घः ।

H. ii, 72,
91.**न वा तीर्थदुःखदक्षिणदीर्घे ॥ ८ ॥**

एष संयुक्तस्य हत्यं न वा भवति ।

H. i, 104.

तीर्थे द्यूलू³ ॥ ९ ॥

तीर्थे इत जात्यं भवति । हि⁴ । हकारे सति । तूहं । हत्याभावपत्ते⁵ ।
तित्यं । दुहं । हत्याभावे । कगटड इति⁶ जिह्वामूलीयस्तोपे । दुकृतं ।

H. i, 45.

हे दक्षिणोऽस्य ॥ १० ॥

दक्षिणशब्दसादेरवर्णस्य दीर्घो भवति । हे । चत्य इकारे सति⁷ ।
दाहिणो । पचे । च इति⁸ खत्यं द्वित्वं च⁹ । दक्षिणो ।

H. ii, 171.

रो दीर्घात् ॥ ११ ॥

दीर्घशब्दात्स्वार्थे रो वा भवति । हीहरो । राभावे । हीहो ॥
स्वप्नः ।

H. ii, 108.

नात्स्वप्ने ॥ १२ ॥

स्वप्ने संयुक्तस्य नकारात्मागत्यं भवति ।

H. i, 46.

स्वप्नादाविल् ॥ १३ ॥

स्वप्नादिव्यादेरवर्णस्य इत्यं भवति । खित्त्वान्नित्यम¹⁰ । लवरामध्येति¹¹
वलोपः । पो वः¹² ।

¹ iv, 4. ² ऋषि R and T. ³ द्यूलू Tri.¹. ⁴ T om. हि.⁵ ऋभावे R. ⁶ iv, 45. ⁷ xii, 8. ⁸ viii, 6. ⁹ iv, 4.¹⁰ ii, 4. ¹¹ iv, 32. ¹² iv, 62.

नीवीस्त्वमे वा ॥ १४ ॥

H. i, 259.

अनयोर्वस्य मो वा भवति । सिमिणो । सिविणो ॥
अभिज्ञः ।

ज्ञो ज्ञोऽविज्ञाने ॥ १५ ॥

H. ii, 83.

ज्ञासंबन्धिनो जकारस्य लुभ्या भवति । विज्ञानशब्दे^१ न भवति ।
खण्डथधभासित^२ हत्वम् । शेषादेशस्येति^३ जकारस्य द्वित्वम् । अहिज्ञो ।
लुगभावपक्षे ।

ज्ञन्मोः ॥ १६ ॥

H. ii, 42.

ज्ञ न इत्येतयोर्यत्वं भवति ।

ज्ञो ग्नोऽभिज्ञादौ ॥ १७ ॥

H. i, 56.

अभिज्ञादिषु^४ ज्ञकारादेशस्य गण्यावर्णस्य उत्त्वं भवति । अहिज्ञू ।
ग इति किम् । अहिज्ञो । अभिज्ञादाविति किम् । प्राज्ञः । पर्णो ।
पञ्जो ॥

दारम् ।

उत्करवल्लीद्वारमात्रचः ॥ १८ ॥

H. i, 58,
79, 81.

उत्करवल्लीद्वारशब्दे यु मात्रच्चप्रत्यये च आदिरवर्णस्य एत्वं तु^५ भवति ।

द्वोद्वारे ॥ १९ ॥

H. ii, 70.

द्वारे दकारवकारयोः पर्यायेण लुभवति ।

वा च्छद्यपद्ममूर्खेद्वारे ॥ २० ॥

H. ii, 112..

एषु स्तोरन्त्यस्य हलः^६ प्रागुत्त्वं वा भवति । द्वेरं । वेरं । वारं ।
दुषारं ॥

आद्रेम ।

वार्द्वे उटोत् ॥ २१ ॥

H. i, 82.

आद्रेशब्दे आदेरवर्णस्य उत्त्वमोत्त्वं च वा भवतः ।

^१ विज्ञानशब्दे R and T.

^२ vi, 4.

^३ iv, 4.

^४ अज्ञादौ T.

^५ ii, 3.

^६ i, 8; अरन्त्यहलः R.

लो वार्दे ॥ २२ ॥

आदे सोर्वलं^१ वा भवति । लो क इति^२ क्लवम् । उक्ळं । ओक्ळं ।
अक्ळं । उहं । ओहं । अहं ॥

शब्दा ।

H6. i, 57.

श्यादौ ॥ २३ ॥

श्यादिष्वादेरवर्णस्य एत्वं भवति ।

H6. ii, 24.

द्युर्योर्जः ॥ २४ ॥

व एव य इत्येतेषां जकारो भवति । संयोग इति^३ स्वरूपेण इत्यः ।
सिज्ञा ॥
उत्खातः ।

H6. i, 87.

न वाव्ययोत्सातादौ ॥ २५ ॥

अव्ययेषूत्खातादिषु च आदेरातो^४ इत्यो न वा भवति । पूर्वमुपरि
वर्गयुज इति^५ द्विसेन ककारः । उक्तव्यो । उक्तव्यो ॥
प्रस्तावः ।

H6. ii, 45.

स्तः ॥ २६ ॥

स्वारस्य थो भवति ।

H6. i, 88.

घजि वा ॥ २७ ॥

घञ्जिमित्तस्यादिभूतस्याकारस्य^६ इत्यो वा भवति । पत्तवो ।
पत्तवो । ङ्ञचिन्न भवति । रागः । रागो ॥
पानीयम् ।

H6. i, 101.

वा पानीयगे ॥ २८ ॥

पानीयादिष्वादेरीकारस्य इत्वं वा भवति । पाणिन्नं । पाणीन्नं ॥
युधिष्ठिरः ।

^१ i, 8. ^२ iv, 63. ^३ iv, 25.

^४ iv, 5. ^५ Pā. iii, 3, 27.

^६ आदेरतो R and T.

उ युधिष्ठिरे¹ ॥ २९ ॥

H. i, 96.

युधिष्ठिरे आदेरित उस्तुं वा भवति ।

मुकुलादौ ॥ ३० ॥

H. i, 107.

मुकुलादिष्वादेकारस्य अन्नवति । खघथधभामिति² इतम् ।
कगटडेति³ षकारलोपः ।

हरिद्रादौ ॥ ३१ ॥

H. i, 254.

हरिद्रादिषु रस्य लत्वं भवति । बुड्डिक्लो । बड्डिक्लो । बुहिद्विक्लो ।
उच्छ्रासः । उत्सवः ।

दोदोऽनुत्साहोत्सन्तुं ऊ शसि ॥ ३२ ॥

H. i, 114.

शकारसकारयोः परयोदित्युपसर्गस्य दकारेण सह ऊस्तुं भवति ।
उत्साहोत्सन्तश्वद्वौ वर्जयित्वा । ऊसासो । ऊसवो ॥

पुच्चरम् ।

षकस्वोर्नाच्चि ॥ ३३ ॥

H. ii, 4.

षक स्व इत्येतयोर्नाच्चि संज्ञायां खो भवति ।

स्तौ ॥ ३४ ॥

H. i, 116.

संयुक्ते परे आदेरत ओत्त्वं भवति । पोक्खरं ॥

बृहस्पतिः ।

तु बृहस्पतौ ॥ ३५ ॥

H. i, 138.

बृहस्पतौ च्छत इदुतौ तु⁵ भवतः ।

भ्यौ⁶ बृहस्पतौ तु बहीः ॥ ३६ ॥

H. ii, 137.

बृहस्पतौ बकारहकारयोर्यथासंखं भकारयकारौ⁷ तु⁵ भवतः ।

स्त्रेष्मबृहस्पतौ तु फोः ॥ ३७ ॥

H. ii, 55.

चन्द्रयोः फोर्वितीयस्य संयुक्तस्य⁸ फो भवति तु⁵ ।

¹ उद्युधिः Tri.¹ ² vi, 4. ³ iv, 45. ⁴ दोदोऽ Tri.,
उदोदोऽ R and T. ⁵ ii, 3. ⁶ Thus Tri.³; स्त्रौ all other MSS.
⁷ हकारः R and T. ⁸ T om. this word.

Hē. ii, 69.

सो बृहस्पतिवनस्पत्योः ॥ ३६ ॥

आनयोः संयुक्तस्य सकारस्तु^१ भवति । विहप्तर्दै । बुहप्तर्दै । वहप्तर्दै ।
 विहस्तर्दै । बुहस्तर्दै । वहस्तर्दै । भचप्तर्दै^२ । भचस्तर्दै^२ । आदेशाभावे
 कगटडेति^३ सलोपः । विहप्तर्दै । बुहप्तर्दै । भचप्तर्दै^२ । वहप्तर्दै । इति
 दादश भिदाः ॥

आदृतः ।

Hē. i, 143.

दिराहते^४ ॥ ३७ ॥

आदृते चहतो डिरादेशो भवति । कगटडेति^५ दखोपः । दीर्घादेति^६
 द्वित्प्रतिषेधः । आदिष्ठो ॥

दृष्टः ।

Hē. i, 144.

हप्तेऽरिः^७ भा ॥ ४० ॥

दृष्टे चहतः पकारतकाराभाँ सह अरि इत्यादेशो भवति । इरिष्ठो ॥
 चहिः ।

Hē. i, 140.

केवलस्य रिः^८ ॥ ४१ ॥

केवलस्य व्यज्ञनेनासंपृक्तस्य चहतो रिर्भवति । रिष्ठो ॥
 सदृशः । सदृष्टः । सदृकः ।

Hē. i, 142.

हशि टक्सक्किपि^९ ॥ ४२ ॥

टक् सक्^{१०} क्षिप् इत्येतदन्ते दृशि धातौ चहतो रित्यं भवति ।
 पूर्ववाकारणप्रक्रियया^{११} टक् सक्^{१२} क्षिपिति व्यवहारः । अहु इति^{१३}
 निषिधात द्वित्प्रतिषेधः । सरिसो । स्यूहादिसाच्छत्वम्^{१४} । सरिष्ठो ।
 अस्यलोपः^{१५} । सरी ॥

युष्मादृशः ।

Hē. i, 246.

अर्थपरे तो युष्मदि ॥ ४३ ॥

अर्थपरे युष्मच्छब्दे यस्य तकारो भवति ।

¹ ii, 3. ² हप्तः R and T. ³ iv, 45.⁴ दि आदृते R.⁵ iv, 45. ⁶ xii, 7. ⁷ रि Tri.⁸ T om. this Sūtra.⁹ स for सक् R and T; °क्षिपि Tri.^{2a} and Tri.³—See Pischel on
 Hē. i, 142. ¹⁰ स R and T. ¹¹ °प्रतोत्ता T. ¹² स R and T.¹³ iv, 4. ¹⁴ iv, 2. ¹⁵ vii, 2.

इमष्माससामसरणमौ म्हः ॥ ४४ ॥

H. ii, 74.

अम प्य स्म इवेतेषां म्ह इवादेशो भवति । साररप्मशब्दयोर्न
भवति । तुम्हारिसो ॥

देव्यः ।

देव्यादौ ॥ ४५ ॥

H. i, 151.

देव्यादिष्वादेरच अह इवादेशो भवति ।

त्योऽचैत्ये ॥ ४६ ॥

H. ii, 13.

वैत्यवर्जिते त्यस्य चो भवति । दृश्वो ॥

धर्यम् ।

ई धैर्ये ॥ ४७ ॥

H. i, 155.

धैर्ये एव एत्वं भवति ।

धैर्ये रः ॥ ४८ ॥

H. ii, 64.

धैर्ये यस्य रो वा भवति । धीरं । वास्त्वां ज इति¹ जत्वम् । धिष्मं ॥
चयोदश । चयादश । चयोविश्वितः ।

एत्साम्भूला चयोदशगेऽचः ॥ ४९ ॥

H. i, 165.

चयोदशादिष्वादेरचः साच्केन परेण हला सह एत्वं भवति ।

रल सप्त्यादौ ॥ ५० ॥

H. i, 210.

सप्त्यादौ तवर्गस्य रलं भवति । लिस्वान्नियम² ।

प्रत्यूषदिवस्तशपाषाणे तु हः ॥ ५१ ॥

H. i, 262,

प्रत्यूषादिषु शषसाणां हकारक्षु³ भवति । तेरह⁴ । तेरस ।

263;

ii, 14

ष्टः ॥ ५२ ॥

H. ii, 34.

ष्टस ठो भवति । अट्टारह । अट्टारस ।

¹ xii, 24.² ii, 4.³ ii, 3.⁴ तेरहो R and T.

H. i, 98,
99.

विंशतिषु त्या श्वोपल् ॥ ५३ ॥

विश्विप्रकारेषु ति इत्यवयवेन सह चिन्द्रोः शिखिष्व^१ लोपो भवति ।
शिख्वात्पूर्वस्य दीर्घः^२ । अदन्तत्वात् टाप॑ । तेवीसा ॥

स्फटिकः ।

H. i, 107.

स्फटिके^३ ॥ ५४ ॥स्फटिके टवर्गस्य लो^४ भवति ।

H. i, 106.

निकषस्फटिकचिकुरेषु हः ॥ ५५ ॥

एषु कवर्गस्य इत्वं भवति । फळिहो ॥

भटः ।

H. i, 105.

टो डः ॥ ५६ ॥

असंयुक्तस्यामादौ स्थितस्याचः परस्य टकारस्य इत्वं भवति । भटो ॥
पश्चदश । पश्चाशत् । दक्षः^५ ।

H. ii, 43.

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति णः ॥ ५७ ॥

एषु लोर्यकारो^६ भवति । पश्चरस । अस्यलोपः^७ । पश्चासा । खप्रा-
दाविलितीत्वम्^८ । दिष्यो ॥

मन्मथः ।

H. i, 242.

मन्मथे ॥ ५८ ॥

मन्मथे आदेमस्य लो भवति ।

H. ii, 61.

न्मो मः ॥ ५९ ॥

नास्य लो भवति । वम्हो ॥

सलाटम् ।

H. i, 257.

लो ललाटे च ॥ ६० ॥

सलाटे आदेमकारस्य णो भवति ।

¹ ii, 4. ² ii, 5. ³ Pā. iv, 1, 4. ⁴ R and T om.this Sūtra (Tr. i, 3, 25). ⁵ लो R and T. ⁶ इत्ते R and T.⁷ i, 8. ⁸ T om. this word; vii, 2. ⁹ xii, 13.

पक्षाङ्गारललाटे तु ॥ ६१ ॥

H. i, 47.

एव्वादेरस्य इत्यं तु^१ भवति । टो उ इति^२ इत्यम् ।

ललाटे डलोः^३ ॥ ६२ ॥

H. ii, 123.

ललाटे डलयोर्यत्ययो^४ भवति । णिडाळं । णडाळं ॥

स्थूलः^५ ।

स्थूले रलूतश्चौत् ॥ ६३ ॥

H. i, 124,
255.

स्थूले लस्य चिद्रत्यं^६ भवति । तत्संनियोगेन च जात चोत्तं भवति ।
थोरो ॥

स्थुषा ।

स्थुषायां^७ एहः फोः ॥ ६४ ॥

H. i, 261.

स्थुषाशब्दे फोर्दितीयस्य शोः^८ एह इत्यादेशस्तु^९ भवति । मनयार्मिति^{१०}
नकारलोपः । सुरहा । सुसा ॥

विन्धः । ग्राहम् ।

ध्यस्योर्भूल ॥ ६५ ॥

H. ii, 28.

ध्य ह्य इत्येतयोर्भित्^{११} श्वलं भवति । हलि छत्रणनामिति^{१२} विन्दुः ।
वर्गेऽन्य इति जत्यम्^{१३} । विन्द्यो^{१४} । पञ्च विन्दुरेव । विंश्यो^{१५} ॥

वर्तुलम् ।

तैस्याधूर्तादौ टः ॥ ६६ ॥

H. ii, 30.

तैस्य टो भवति । धूर्तादौ न । वडुळं । अधूर्तादाविति किम् । धुच्चो ॥
मन्युः । चिह्नम् ।

¹ ii, 3.

² xii, 56.

³ उलोः: Tri., उल्कोः: R and T.

⁴ इल्लयोऽ R and T.

⁵ स्थूलं R and T.

⁶ ii, 4.

⁶ इल्लयोऽ R and T.

⁷ एया Tri., एया R and T.

⁸ i, 4.

⁹ ii, 3.

¹⁰ iv, 48.

¹¹ ii, 4.

¹² vi, 5.

¹³ vi, 6.

¹⁴ इत्यादावित्यत्यं R and T.

¹⁴ वर्ग्यो R and T.

¹⁵ The Prākrit form of ग्राहम् is missing.

H6. ii, 44,
50.

वा नन्त्यौ मन्युच्छ्रियोः ॥ ६७ ॥

अनयोर्यथासंख्यं संयुक्तयोः^१ न न्य इत्येती वा भवतः । मन्तू ।
मणू । चिंधं । वाङ्गलकादादेरपि चकारस्य प्रायो लुगिति^२ लुकि ।
इंधं । पचे । अप्णालहूक्तस्त्रणं^३ एह इति^४ एहादेशः । चिरहं ॥
पुष्पम् । सन्दनम् ।

H6. ii, 53.

घ्यस्योः फः ॥ ६८ ॥

य य इत्येतयोः फो भवति । पुष्फे । फंदणं ॥
ब्रह्मचर्यम् । आचार्यः । सौन्दर्यम् ।

H6. ii, 107.

स्याङ्गव्यचैत्यचौर्यसमे यात् ॥ ६९ ॥

स्यात् भव चैत्य इत्येतेषु चौर्यसमेषु च संयुक्तस्य यकारात्मागत्त्वं
भवति । उमप्सस्त्वामिति^५ म्हादेशः । बन्धुचरित्रं ।

H6. i, 180.

शौराङ्गे^६ ॥ ७० ॥शौष्ठादिष्वादेरेच^७ उत्त्वं भवति । सुंदरित्रं ।H6. i, 59;
ii, 63.

डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च ॥ ७१ ॥

ब्रह्मचर्यसौन्दर्ययोश्वकारादाशर्ये च र्यस्य डिदेर^८ इति भवति ।
बन्धुचरित्रं । सुंदरं ।

H6. i, 73.

आचार्ये चो हश्च ॥ ७२ ॥

आचार्ये चकारसंबन्धिन आतो द्रुसो भवति । चकारादित्रं च ।
आचरित्रो । आहरित्रो ॥

पर्यन्तः ।

वा पर्यन्ते ॥ ७३ ॥

H6. i, 58;
ii, 65.

पर्यन्ते र्यस्य डेरो वा भवति । पेरंतो । पचे । वश्चर्यां जः^९ । पञ्चंतो ॥
आशर्यम् ।

¹ T om. this word.² iv, 26.³ R and T om. इ.⁴ v, 1.⁵ xii, 44. ⁶ Thus Tri.³, शौष्ठवेत्रु Tri.¹ and Tri.²,

शौष्ठागेत्रिषु R and T; T adds च.

⁷ देरच T. ⁸ iv, 7.⁹ xii, 24.

आरीअरिज्जमाश्चर्ये ॥ ७४ ॥

Hē. ii, 67.

आश्चर्ये र्यस्य अर रीच^१ रिच्ज^२ रत्नादेशा भवति । अश्वतप्यामिति^३
क्षत्वम^४ । अच्छरं । अच्छरीच^५ । अच्छरिच्जं । डेरो ब्रह्मचर्यैति^६
डेरादेशे । अच्छेरं । चोर्यसमलात^७ । अच्छरच्चं ॥

आश्चिष्टः ।

आश्चिष्टे लधौ ॥ ७५ ॥

Hē. ii, 49.

आश्चिष्टे संयुक्तयोर्यथासंखं लधौ भवतः । आळिद्वो ॥
क्षत्वः ।

ठढौ स्तव्ये ॥ ७६ ॥

Hē. ii, 39.

स्तव्ये संयुक्तयोर्यथासंखं ठढौ भवतः^८ । ठड्ढो ॥
आरव्यः^९ ।

तो ढो रश्चारव्ये तु^{१०} ॥ ७७ ॥

Hē. ii, 138.

चारव्ये संयुक्तस्य तकारो भवति । तत्संनियोगेन रस्य च ढः । आडजो ।
बवयोरभेदाङ्गवरामिति^{११} लुक् । आरद्वो ॥

प्रेम । स्रोतः । यौवनम् ।

तैलादौ ॥ ७८ ॥

Hē. ii, 98.

तैलादिषु यथादश्वनमस्यस्यानश्वस्य च हलो द्विलं भवति । तेक्कं ।
पेमं । सोत्तं । ऐच एङ्ग^{१२} । आदेर्जः^{१३} । जोब्रणं ॥

क्षा । रत्नम् ।

स्मारनेऽन्यहलः ॥ ७९ ॥

Hē. ii, 101.

क्षारत्रशब्दयोः संयुक्तस्यानश्वहलः प्रागत्तं भवति ।

^१ रीच्च Tri.¹, रिच्च Tri.², Tri.³, R, and T. ^२ रिच्जं R and T.^३ viii, 11. ^४ क्षत्वं R and T. ^५ अच्छरिच्चं R and T. •^६ xii, 71. ^७ xii, 69. ^८ लः T. ^९ R and T om. this word.^{१०} ii, 3. ^{११} iv, 32. ^{१२} v, 17. ^{१३} vii, 33.

H6. ii, 18.

स्मायां कौ ॥ ८० ॥

पृथिव्यां वर्तमाने चाशब्दे^१ सोः^२ शो भवति । इमा । रथाणं ॥
शेषः । चाक्षम् ।

H6. ii, 108.

लादक्षीबेषु^३ ॥ ८१ ॥

संयुक्तस्य लकारात्मागत्त्वं भवति । क्षीबप्रकारेषु^४ च । सिंहेषो ।
मिठाणं । अक्षीबवित्ति^५ किम् । क्षीबः^६ कीचो^७ । बदयोरगेदात्रायो
कुर्विति^८ बकारलोपः ॥
स्त्रिगधम् ।

H6. ii, 109.

स्त्रिगधे तदितौ^९ ॥ ८२ ॥

स्त्रिगधे संयुक्तस्य नात्प्रागत्त्वमित्तं च भवतः । सणित्तं । सिणित्तं ।
पचे । णित्तं ॥
स्त्रेषुः । चेहागत्योर्वेतत्त्वम्^{१०} । सणेहो । पचे । णेहो ॥
हाणः ।

H6. ii, 110.

कृष्णे वर्णे ॥ ८३ ॥

वर्णवाचिनि छणशब्दे^{११} संयुक्तस्यान्यहलः प्रागदितौ तु^{१२} भवतः ।
कसणो । कसिणो । कणहो । वर्ण इति किम् । कणहो । विष्णुः ॥
आलानम्^{१३} ।

H6. ii, 117.

लनोरालाने^{१४} ॥ ८४ ॥

आलाने^{१५} लकारनकारयोर्बंत्ययो भवति । आणां ॥
हरिद्रा । छाया । हरिद्रादाविति^{१६} लत्तम् ।

H6. i, 88.

मूषिकविभीतकहरिद्रापथिपृथिवीप्रतिश्रुत्यत् ॥ ८५ ॥

मूषिकाद्विरकारस्याकारो भवति । रेफलोपः^{१७} ।

H6. iii, 34.

हरिद्राच्छाये ॥ ८६ ॥

अग्नयोर्डीपि वा भवति । हळही । हळहा ।

^१ वर्तमानस्य चाशब्दस्य T. ^२ i, 8. ^३ Thus Tri.^{२४} and

Tri.^३; ऋबेषु all other MSS. ^४ क्षीब for क्षीब R and T.

^५ कचो R and T. ^६ iv, 26. ^७ ii, 3. ^८ iv, 46; चेहागती

चेतत्तं R and T. ^९ ii, 3. ^{१०} आक्षानं R. ^{११} ठणोऽ Tri.¹

and R, ठणोऽ T; ऋक्षाने Tri.¹, Tri.², and R, ऋक्षाये T.

^{१२} आक्षाने R, आक्षाये क्षाकारणकार० T. ^{१३} xii, 31. ^{१४} iv, 32.

छायायां होऽकान्तौ ॥ ८७ ॥

H. i, 249.

छायाशब्दे यस्य हत्यं तु^१ भवति । कान्तौ^२ न । छाही^३ । छाहा ।
क्षार्द । छाचा । अकान्ताविति किम् । मुहच्छाचा । मुखशीभेत्यर्थः ॥
कुरुचरी ।

प्रत्यये ॥ ८८ ॥

H. iii, 31.

टिदादिप्रत्ययान्तविहितो डीबिह^४ वा भवति । कुरुचरी । पचे
विकल्पसामर्थ्यादेव टापि^५ । कुरुचरा ॥

शतृशानचन्योभिदः । हसे हसने । पह मर्धणे । हस आत । सह आन ।
इति श्विते ।

शतृशानचः^६ ॥ ८९ ॥

H. iii, 181.

शतृशानचोर्माण न इत्यती प्रत्येक भवतः ।

हलोऽक् ॥ ९० ॥

H. iv, 239.

हलन्तस्य धातोरगगमो भवति ।

वा लङ्गोऽछतृषु^७ ॥ ९१ ॥

H. iii, 158.

लङ्गोऽछतृषु^८ परतोऽत एत्यं वा भवति । हसेंतो । हसंतो ।
हसेमाणो । हसमाणो । संहेतो । सहंतो । सहेमाणो । सहमाणो ।
स्त्रियां तु ।

स्त्रियामी च ॥ ९२ ॥

H. iii, 182.

स्त्रियां शतृशानचोः स्वाने ईत्यं चकारात् माण न इत्येती च
भवन्ति । हसर्द । पुंसोऽजातेडीविति^९ डीप । हसमाणी । हसेमाणी ।
हसेती । हसेती । पचे । हसमाणा । हसंता । अप्राप्ते विभाषात्क्षच्चा-
देशमाणलाभामियं विभाषा न भवति । तत्र श्वानिवद्वावेचोगित्यात्^{१०}
उगितवेति^{११} प्राप्ती डीप्रत्ययः प्रत्यय इति सूचेण^{१२} विकल्पेण

¹ ii, 3.² T adds तु.³ xii, 86; छाह R and T.⁴ Pā. iv, 1, 15.⁵ Pā. iv, 1, 4.⁶ शतृशानचः Tri., शतृशानचोः ।⁷ लङ्गः Tri.³, लङ्गः Tri.¹, Tri.², R, and T.⁸ छतृषु R.⁹ viii, 4.¹⁰ Pā. i, 1, 56.¹¹ Pā. iv, 1, 6.¹² xii, 88.

भवतीत्याङ्गः । हसेती । हसंती । हसेमाणी । हसमाणी । हसेता ।
हसंता । हसेमाणा । हसमाणा ॥

पतिगृहम् । वेणुवनम् । यसुनातटम् । वधूमुखम् ।

H. ii, 144. अपतौ घरो गृहस्य ॥ ९३ ॥

गृहस्य घर इति वा भवति । पतिशब्दो न चेत्परः ।

H. i, 4. दिहो मिथस्से ॥ ९४ ॥

से समासे दोर्घ्रहस्यौ अन्योन्यस्य बङ्गलं भवतः । पैर्घरं । पैघरं ।
वेणुवण्ड^१ । वेणुवण्ड^२ । कासुक्यसुनेति^३ लुक् । समुदायापेष्यानादित्या-
त्यायो लुग्गिति^४ तकारस्य लुक् । जउणाअडं । जउणाअडं । वह्नमुहं ।
वङ्गमुहं ॥

कुसुमप्रकरः । आलानसम्भः ।

स्तम्भे ॥ ९५ ॥

स्तम्भे स्तोः संयुक्तस्य खकारस्तु^५ भवति । हलि उचणनामिति^६ भकारस्य
विद्धुः । खंभो । पक्षे । स्त इति^७ थलम् । यंभो ।

H. ii, 97. वा से ॥ ९६ ॥

से समासे शेषादेश्योद्दिलं वा भवति । कुसुमपचरो । कुसुमपचरो ।
आणाठकलंभो^८ । आणाठत्यंभो ॥

प्रमुक्तः । परवशः ।

H. ii, 2. कशशक्तमुक्तदृष्टमृदुत्वरुगणेषु ॥ ९७ ॥

एषु स्तोः^९ ककारो वा भवति ।

प्रमुक्तगे ॥ ९८ ॥

प्रमुक्तादौ समासे यथादृश्यं व्यञ्जनस्य द्विलं वा भवति । पम्मुक्तो ।
पम्मुक्तो । पम्मुक्तो । पम्मुक्तो । परवसो^{१०} । परवसो ॥

एकम् एकम् । एकेन एकेन । एकं बङ्गव्रीहिवदिति^{११} बङ्गव्रीहिवद्वावेन
गित्यं सुपो लुकि^{१२} प्राप्ते ।

¹ Tri. i, 1, 8. ² वर्ण R. ³ xii, 4. ⁴ iv, 26. ⁵ ii, 3.

⁶ vi, 5 ; but this rule does not include म. ⁷ xii, 26. ⁸ xii, 84.

⁹ i, 8. ¹⁰ परवस्तो T. ¹¹ Pā. viii, 1, 9. ¹² Pā. ii, 4, 71.

वीप्सार्थात्तदचि सुपो मस्तु ॥ ९९ ॥

H. iii, 1.

वीप्सार्थात्तदयदात्यरस सुपः स्थाने तदचि वीप्सार्थसंबन्धत्वचि परे
मस्तु^१ भवति । एकमेकं । एकमेकेण । पचे सुपो लुकिं लोप इत्यकारलोपे^३
च । एक्केक्कं^४ । इत्यादि । समासे तु वाक्यविभक्त्यपेष्या अन्यत्वानन्यत्वयो-
रभयोरपि संभवादन्यलोपस्य^५ भावाभावौ प्रयोगतोऽनुसरत्वयौ । यथा ।
सञ्जामः । सञ्जणो । सञ्जणो । सञ्जिनुः । सञ्जिन्तु । सञ्जिन्तु । तमुणाः^६ ।
तगुणा । तगुणा । इत्यादि । सज्जा । उण्णं । इत्यत्र तु अत्रदुदीति^७
निषेधः । तच च^८ वाङ्गलकान्नित्यमेव संधिः ॥

निस्सहः । दुस्सहः ।

निर्दृरि वा ॥ १०० ॥

H. i, 13.

निर्दृरोरन्यहलो लोपो वा भवति । णिसहो ।

दुरो रुक्ति तु ॥ १०१ ॥

H. i, 115.

दुरो रेफलोपे सति आदेष्ट ऊन्नं तु^९ भवति । दूसहो । दुसहो ।
अन्यलोपाभावे कगटडेति^{१०} सलोपे शोर्जुमयवरशोर्दिरिति^{११} दीर्घे ।
णीसहो । दूसहो । वाङ्गलकात्सलोपाभावे । णिसहो । दुसहो ।

मन्तमणवनामाआलुआलुइलुउल्लुइत्ता^{१२} मनुपः॥ १०२॥

H. ii, 150.

मनुप्रत्ययस्य मन्तादादेशा यथाप्रयोगं भवति । पुम्भन्तो । धणमणो ।
भन्तिवंतो । हणुमा । णेहाळू । लोप इति^{१३} लोपः । जडाळो । गहिरो ।
सोहिळळो । दप्युक्ळळो^{१४} । माणेत्तो^{१५} । अत्र लोपो वाङ्गलकान्न भवति ॥
एतावत् । यावत् । तावत् । इत्यत् । कियत् ।

वनुपो^{१६} डित्तिश्च एतल्लुकं चैतद्यत्तदः ॥ १०३ ॥

H. ii, 156.

एतद्यत्तदः परस्य वनुपो डित^{१७} इत्तिश्च इति भवति । एतदो लुकं च ।
एतावत् । इत्तिश्च । यावत् । जित्तिश्च । तावत् । तित्तिश्च ।

¹ ii, 3. ² Pā. ii, 4, 71. ³ iii, 7. ⁴ एक्केक्कं R and T.

⁵ vii, 2. ⁶ तमुणा T. ⁷ vii, 2. ⁸ T om. च. ⁹ ii, 3.

¹⁰ iv, 45. ¹¹ xii, 6. ¹² ०आलुआल० Tri., ०आळुआळ० R and T,

०इळळ० T; ०इत्ता Tri.²; ०इंता Tri.¹, Tri.³, R, and T. ¹³ iii, 7.

¹⁴ दप्युक्ळळो R. ¹⁵ ०इंतो R and T. ¹⁶ मनुपो Tri.¹ ¹⁷ iv, 7.

H6. ii, 187. **किमिदमश्च डेत्तिश्च डित्तिलडेहहं ॥ १०४ ॥**

किमिदंभासेत्यत्तद्यश्च² परस्य वत्पो डित³ एत्तिश्च⁴ इत्तिल एहह
इत्यादेशा भवन्ति । एतम्भुक्त्वा । वेत्तिश्च⁵ । कित्तिलं । वेहहं । एत्तिश्च⁶ ।
इत्तिलं । एहहं । एत्तिश्च⁷ । इत्तिलं । एहह⁸ । वेत्तिश्च⁹ । वित्तिलं । जेहहं ।
तित्तिश्च¹⁰ । तेत्तिश्च¹¹ । तित्तिलं । तेहहं ॥

युष्मदीयोः ।

H6. ii, 147. **केर इदमर्थे ॥ १०५ ॥**

इदमर्थे⁹ विहितस्य इप्रत्ययस्य¹⁰ केरो भवति । अर्थपर इति¹¹ तकारः ।
तुम्हेकेरो ॥
पोनत्वम् ।

H6. ii, 184. **त्वस्य तु डिमात्तरणौ ॥ १०६ ॥**

त्वप्रत्ययस्य डित¹² इमा त्तण इत्येतो तु¹³ भवतः । पीणिमा । पीणत्तण ।
पचे । पीणत्तण । त्वस्तेति किम् । पीणआ । पीणदा ॥

चक्रः ।

स्वार्थे तु कश्च ॥ १०७ ॥

स्वार्थे कप्रत्ययस्य¹³ भवति । ककारोचारणं पैशाचिकभाषार्थम्¹⁴ ।
चंद्रश्चो ॥

हसिता ।

H6. ii, 145. **इशशीलाद्यर्थस्य ॥ १०८ ॥**

शीलधर्मसाध्यविहितस्य तृनादेः¹⁵ प्रत्ययस्य इर इति भवति ।
हसनशीलः । हसिरो ॥

H6. iii, 132 **तादर्थ्ये डेस्तु ॥ १०९ ॥**

तादर्थ्ये डेः सस्तु¹⁶ भवति । देवस्तु¹⁷ । देवाय । देवार्थमित्यर्थः ॥

¹ ओहहं Tri., ओदह R and T. ² R and T om. य. ³ iv, 7.

⁴ एत्तिह R and T. ⁵ एत्तिश्च R. ⁶ T om. these three words.

⁷ जित्तिश्च R and T. ⁸ xii, 103. ⁹ Pā. iv, 3, 120.

¹⁰ Thus Tri.¹ and Tri.³; Tri.², R, and T om. छ; Pā. iv, 3, 1.

¹¹ xii, 43. ¹² iv, 7. ¹³ ii, 3. ¹⁴ xx, 4.

¹⁵ Pā. iii, 2, 135. ¹⁶ iv, 18; ii, 3. ¹⁷ देवस्तु R and T.

THIRTEENTH SECTION.

अथाव्यविभागः ॥

पुनर्¹ ।

शिशुद्धनपुनरि तु ॥ १ ॥

H. i, 65.

नपुनरशब्दे² अन्यहलः शिदिकारो³ लुक् च तु⁴ भवति । णउणार ।
णउणा । पचे । णउण । णउणो इति तु सिद्धावस्थायामतो डो विसर्ग
इति⁵ जोआदेशे द्रष्टव्यम् । पुणार इति च दृश्यते ॥

उपरि ।

त्वदुत उपरिगुरुके ॥ २ ॥

H. i, 108,
109.

उपरिगुरुकयोरादेशकारस्य अत्त्वं तु⁴ भवति । सरेभ्यो वक्रादाविति⁶
विद्वुः । अवरिं । उवरिं⁷ ॥

यथा । तथा । अथवा । न वाव्योत्खातादाविति⁸ द्रुसः । अह ।
अहा । तह । तहा । अहव । अहवा ॥

सदा ।

इहु सदादौ ॥ ३ ॥

H. i, 72.

सदादिष्वादेराकारस्य इत्त्वं तु⁴ भवति । सह । सच्चा ॥
इति भणितम् ।

इतौ तो वाक्यादौ ॥ ४ ॥

H. i, 91.

वाक्यादिभूते इतिशब्दे तकारसंवन्धिन इत अङ्गवति । इच्च भणित्रं ॥
यावत् । तावत् ।

एवमेवदेवकुलप्रावारकयावज्जीवितावटावर्तमानता- H. i, 271.

वति वः ॥ ५ ॥

एवमेवादिष्वन्तर्वर्तमानस्य वकारस्याचा सहितस्य⁹ जुखा भवति ।
अन्यत्वोपः¹⁰ । जा । आव । ता । ताव ॥

इदानीम् ।

¹ T om. this word. ² R and T om. न. ³ ii, 5. ⁴ ii, 3.

⁵ vii, 28. ⁶ xii, 2. ⁷ अपरि । उपरि T. ⁸ xii, 25.

⁹ ऋस्याच्चसहितस्य T. ¹⁰ T om. this word ; vii, 2.

Hē. ii, 134.

एरिहं एत्ताहे इदानीमः ॥ ६ ॥

इदानीमित्यस्य एरिहं एत्ताहे इति वा भवतः । एरिहं । एत्ताहे ।
 पञ्च विन्दौ^१ । स्वरस्य विष्वमोति^२ इत्यः । इआणि^३ ।
 कुच ।

Hē. ii, 161.

हित्यहास्त्वलः^४ ॥ ७ ॥

चतो हि त्य ह इति चयो भवति । चतसि च किमो त्वा इति^५
 कादेशः । कहि^६ । कत्य । कह ॥
 मधुरावत^७ ।

Hē. ii, 150.

वै वतेः ॥ ८ ॥

वतेः वै इत्यादेशो भवति । बाङ्गलकादाद्विरपि रेष्येत्संज्ञा^८ ।
 मङ्गरव्व ॥
 सर्वतः ।

Hē. ii, 160.

दोत्तो तसः ॥ ९ ॥

तसप्रत्ययस्य दो त्तो इत्येतौ तु^९ भवतः । सब्ददो । सब्दत्तो । पञ्च ।
 अतो ज्ञो विसर्ग इति^{१०} दोआदेशः । सब्दध्नी ॥

शतक्षतः ।

Hē. ii, 158.

त्तुत्तं कृत्वसः ॥ १० ॥

हृत्वसुचो लागुबन्धो^{११} झन्तमिति भवति । सभ्यज्ञतं ॥
 श्वेतः ।

Hē. ii, 168.

श्नैसो डित्यं^{१२} ॥ ११ ॥

श्नैश्यव्याप्त्यार्थे डित्^{१३} इति इति भवति । सणित्यं ॥
 मनाक् ।

Hē. ii, 169.

मनाको डशं च वा ॥ १२ ॥

मनाक्षव्याप्त्यार्थे डित्^{१४} इति इति च^{१५} वा^{१६} भवतः । मणित्यं ।
 मणित्यं । मणा^{१७} ।

^१ iii, 10.^२ v, 5.^३ इआणी R, इत्यणि T.^४ हिं० T.^५ vii, 4.^६ कहि० R and T.^७ मधुरावत् R and T.^८ iv, 19.^९ ii, 3.^{१०} vii, 28.^{११} ii, 4.^{१२} स्तुदित्यं Tri.¹ and Tri.³^{१३} iv, 7.^{१४} T om. च.^{१५} R om. वा.^{१६} T om. this word.

अभ्युपगमे आम¹ ॥ १३ ॥

अभ्युपगमे आम¹ इत्यत्यं प्रयोज्यम् ॥

Hē. ii, 177.

तं वाक्योपन्यासे ॥ १४ ॥

तं इत्यत्यं वाक्योपन्यासे प्रयोज्यम् ॥

Hē. ii, 178.

ण्डिचेऽचिअच्च² एवार्थे ॥ १५ ॥

चवधारणार्थे³ ण्डि चेऽचिअच्च⁴ इति चत्वारः प्रयोज्याः⁵ ॥

Hē. ii, 184.

हृष्टि⁶ निर्वेदे ॥ १६ ॥

निर्वेदे हृष्टीति प्रयोज्यम् ॥

Hē. ii, 189.

मिवपिवविविच्चवव इवार्थे ॥ १७ ॥

इवार्थे⁷ मिव पिव विविच्चवव इति पट वा⁸ प्रयोज्याः ॥

Hē. ii, 189.

किरदिरहिर किलार्थे ॥ १८ ॥

किर दिर हिर इति किलार्थे वा प्रयोज्याः ॥

Hē. ii, 186.

आम्मो⁹ आश्चर्ये ॥ १९ ॥

आम्मो इत्याश्चर्ये प्रयोज्यम् ॥

Hē. ii, 208.

आनन्तर्य णवरिश¹⁰ ॥ २० ॥

णवरिश्च इत्यानन्तर्ये प्रयोज्यम् ॥

Hē. ii, 188.

केवले णवर¹¹ ॥ २१ ॥

केवले णवर इति प्रयोज्यम् ॥

Hē. ii, 187.

वा सख्या मामिहङ्काहङ्के¹² ॥ २२ ॥

सख्या आमन्त्रणे¹³ मामि हङ्का हङ्के इति वा प्रयोज्यम् ॥

Hē. ii, 185.

¹ आम् Tri.¹ and T. ² ऊच्च Tri., ऊच्छ् R and T. ³ ऊण्डर्ये R.

⁴ ऊच्छ् R and T. ⁵ प्रयोज्याः T. ⁶ हृष्टी Hē. ii, 192.

⁷ T om. this word. ⁸ T om. वा. ⁹ अंहो Tri.³, अहो Tri.²,

and T. ¹⁰ णवरि Tri.¹ ¹¹ T om. this Sūtra. ¹² इलाइचे

Tri.^{2a} and Tri.³ ¹³ सख्यामन्त्रणे T.

H. ii, 196. हे संमुखीकरणे च ॥ २३ ॥
संमुखीकरणे चकारातस्था आमन्त्रणे च दे इति प्रयोज्यम् ॥

H. ii, 190. अगणणाइँ ननर्थे ॥ २४ ॥
ननर्थे अण गाइ इति प्रयोज्यम् ॥

H. ii, 207. मसे^१ विमर्शे ॥ २५ ॥
विमर्शे मसे इति प्रयोज्यम् ॥

H. ii, 191. माइ^२ मार्थे ॥ २६ ॥
माइ इति मार्थे प्रयोज्यम् ॥

H. ii, 183. लक्षणे जेणतेण ॥ २७ ॥
जेण तेण इत्येतौ लक्षणे प्रयोज्यौ ॥

H. i, 172. त्वोऽवापोताः^३ ॥ २८ ॥
अव अप उत इत्येति ओ इति तु^४ प्रयोज्याः । ओआरो । अवतारः अपका-
रो^५ वा । ओ विरएमि । उत विरचयामि^६ । पचे^७ । अवचारो । इत्यादि ॥
प्रत्येकम् ।

H. ii, 210. प्रत्येकमः पाडिएङ्कंपाडिङ्कं^८ ॥ २९ ॥
पाडिएङ्कं^९ । पाडिङ्कं ॥

H. ii, 212. इहरा इतरथा ॥ ३० ॥

H. ii, 211. उच्च^{१०} पश्य ॥ ३१ ॥
उच्चह^{११} इति च दृश्यते ॥
इति सकलविद्याविश्वारदस्य समुद्रवन्धयज्वनः सूनुना
सिंहराजनामध्येयन विरचिते प्राकृतरूपावतारे
प्राकृतभाषायां सुबन्तविभागः समाप्तः ॥

^१ सणे Tri. ^२ माइ H. ii, 191. ^३ त्वोऽवा^० Tri.² and Tri.³;
०पोताः Tri.¹ and Tri.^{2b}. ^४पोतीः Tri.^{2a} and Tri.³, ०पोत R and T.
^५ ii, 3. ^६ Thus Tri. ; अपतारो R and T. ^७ Thus Tri. ;
विस्तामि R, विलामि T. ^८ R and T om. this word. ^९ R and
•T om. this Sūtra (Tri. ii, 1, 69). ^{१०} T om. this word. ^{११} उच्चह Tri.¹, उच्चह Tri.² and
Tri.³, उच्चह R and T.

FOURTEENTH SECTION.

अथ तिङ्गतविभक्तयः¹ प्रदर्शने ॥
हसे हसने । यह मर्षणे । वर्तमाने लट² । हसति । सहते । इति
स्थिते ।

लटस्तिप्राविजेत्र³ ॥ १ ॥

H. iii, 139.

लडादेश्वी तिप त इत्येती प्रत्येकमित्र एच इति भवतः । चकारौ
डरचितीति⁴ विशेषणार्था । इजादीनां प्रत्येकं तिबाद्यादेशत्वादत्र
धातूनां परस्परपदित्वादिति विशेषाभासः । इलोऽगित्यगागमः⁵ । वा
लड्लोडित्येत्त्वम्⁶ । अपद इति⁷ निषेधादयादेशगुणवृद्धयो⁸ न भवन्ति ।
हसेर । हसर । हसेए । हसए । सहेर । सहर । सहेए । सहए ।
द्वित्वविवशायां द्विवचनस्य बड़वचनमिति⁹ शिङ्गी भवतः ।

किंश्चौ निन्नतेऽरे ॥ २ ॥

H. iii, 142.

लडादेश्वी शिङ्गी¹⁰ । तयोः¹¹ न्ति न्ते इरे इति चयो भवन्ति ।
हसेति । हसेते । हसेरे । हसंति । हसंते । हसइरे । सहेति । सहेते ।
सहेइरे । सहंति । सहंते । इरादेश्वे एत्तपत्ते लोप इत्येकारलोपे¹² ।
हसिरे । सहिरे । इति रूपमित्यत्ये ।

सिष्पास्तेसि¹³ ॥ ३ ॥

H. iii, 140.

लडादेश्वी सिष्पासीं प्रत्येकं से सि इति भवतः । हसेसे । हससे ।
हसेसि । हससि । सहेसे । सहेसि । सहसि । सहसि ।

थध्वमित्याहचौ ॥ ४ ॥

H. iii, 143.

लडादेश्वी थध्वमौ प्रत्येकमित्या हच इति¹⁴ भवतः । हचिं चकार
इहहचोहस्येति¹⁵ विशेषणार्थः । वा लड्लोडित्येत्त्वे¹⁶ लोप इत्येकारलोपः¹⁷ ।
हसित्या । सहित्या । एत्त्वाभावपत्ते बड़लाधिकारादेकपदे¹⁸ पि¹⁹ गुणे²⁰
संयोग इति²⁰ स्वरूपेण द्रुख्ये च । हसेत्या । सहेत्या । हादेश्वे । हसेह ।
हसह । सहेह । सहह ।

¹ तिङ्गतविभक्तयः R. ² Pā. iii, 2, 123. ³ ओविचेच्चि Tri.¹,
०विचेच्चि Tri.² ⁴ xiv, 13; ड्रुचितीति T. ⁵ xii, 90. ⁶ xii, 91.
⁷ iii, 2. ⁸ Pā. vi, 1, 78, 87, and 88. ⁹ iv, 8. ¹⁰ Pā. iii, 4, 78.
¹¹ R. om. this word. ¹² iii, 7. ¹³ ओस्तो Tri.¹ and Tri.²
¹⁴ T. om. इति. ¹⁵ xviii, 10. ¹⁶ xii, 91. ¹⁷ iii, 7.
¹⁸ बाड़लाधिं T; iii, 1 and 2. ¹⁹ Pā. vi, 1, 87. ²⁰ iv, 25.

H. iii, 141.

मि मिविटौ ॥ ५ ॥

लडादेशौ मिविटौ मि इति भवतः ।

H. iii, 154.

तु मौ ॥ ६ ॥

आद्वाज्ञातोर्मौ परे आत्मु^२ भवति । हसामि । पवे एत्वेन^३ । हसेमि ।
उभयाभावपवे । हसमि । एवं सहामि । सहेमि । सहमि ।

H. iii, 144.

मोममु मस्महिङ्^४ ॥ ७ ॥

लडादेशौ मस्महिङ्गौ मो म मु इति चयो भवति ।

H. iii, 155.

मोममुष्विच्च ॥ ८ ॥

आकारान्ताङ्गातोर्ममुपु परेषु अत इत्वं चकारादात्मं च तु^२ भवति ।
हसिमो । हसिम । हसिमु । हसामो । हसाम । हसामु । उभयाभावे एत्वे^३ ।
हसेमो । हसेम । हसेमु । सर्वभावपवे^५ । हसमो । हसम । हसमु ।
एवं सहिमो । सहिम । सहिमु । सहामो । सहाम । सहामु । सहेमो ।
सहेम । सहेमु । सहमो । सहम । सहमु ॥

भू सन्तायाम् ।

H. iv, 80.

होहुवहवा भुवस्तु ॥ ९ ॥

भवतेर्धातोः हो ऊव वह इति चय आदेशालु^२ भवति । होह ।
ऊवर । हवद ।

H. iv, 238.

अचोऽचाम् ॥ १० ॥

धातुष्वचा स्थाने अचो वडलं भवति । हवद । शेवं हसिवत ।

H. iv, 240.

त्वनतः ॥ ११ ॥

आकारान्तवर्जितस्याजनत्य धातोरगगमलु^२ भवति । तिस्यिपोः
इवादिषु चतुर्वर्षपि^६ प्राप्नेषु^७ ।

^१ मिमिविटौ Tri.^३ ^२ ii, 3. ^३ xii, 91. ^४ ऋहृ Tri., ऋहिङ्गौ
R and T. ^५ सर्वभावे R. ^६ इवादिष्वपि चतुर्वर्षे T. ^७ xiv, 1 and 3.

आत एवैचसे ॥ १२ ॥

H. iii, 145.

इति तिष्ठिपोरादेशी एच से^१ इत्येतावकारान्तादेव भवतो नान्यस्मा-
दिति नियमात् एच से इत्येतौ न भवतः । वा लङ्गलोऽडियेत्वम्^२ ।
होएइ । होएए । होअइ । होअए । होइ । होएसे । होअसे । होएसि ।
होअसि । होसि । झादौ^३ ।

हुरचिति^४ ॥ १३ ॥

H. iv, 61.

चिद्वर्जिते प्रत्यये परे भुवो झ इत्यादेशसु^५ भवति । त्वनत इत्यगगमे^६ ।
झएंति । झअंति । पचे । झंति । झादेशाभावपचे । होएंति । होअंति ।
होंति । झंते । झअंते^७ । झंते । होएंते । होअंते । होंते । झएइरे ।
झअइरे । झइरे । होएइरे । होअइरे । होइरे । अत एवैचसे इति^८
नियमात से न भवति । झएसे । झअसे । झएसि^९ । झअसि । झसि ।
झएइत्या । झअइत्या । होएइत्या । होअइत्या । होइत्या । हचि^{१०}
चिच्चेन झादेशाभावः^{११} । होएह । होअह । होह । झआसि । झएसि ।
झअसि । झसि । होआसि । होएसि । होअसि । होसि । झइमो । झइम ।
झइसु । झआसो । झआम । झआसु । झएसो । झएम । झएसु । होइसो ।
होइम । होइसु । होआसो । होआम । होआसु । होअसो । होएम ।
होएसु । होअसो । होअम । होअसु । झसो । झम । झसु । होसो ।
होम । होसु । आदेशानामभावपचे । भूइ । इति स्थिते ।

उवर्णस्यावः ॥ १४ ॥

H. iv, 233.

धातोरन्त्यस्योवर्णस्य अव इत्यादेशो भवति । भवइ । शेषं हसिवत ।
झादेशे^{१२} तु विधानसामर्यादिवादेशाभावः । अवादेशे क्रियमाणे
हवादेशेनैव^{१३} सिद्धत्वात् वर्णं स्यात् ॥

पुनरपि हसादिषु लयेव विशेषः प्रदर्शते ।

^१ xiv, 1 and 3. ^२ xii, 91. ^३ झादौ T; xiv, 2. ^४ झरचिति
Tri.^२ and Tri.^३, झरचि Tri.^१, झुचिति R and T. ^५ ii, १.
^६ xiv, 11. ^७ R om. this word. ^८ xiv, 12. ^९ R om.
this word. ^{१०} xiv, 4. ^{११} xiv, 13. ^{१२} xiv, 9; झादेशे R.

H6. iii, 177.

लङ्गूलोम्ब जर्जार¹ ॥ १५ ॥

लङ्गूलोम्बकारादिध्यादिषु² च विहितस्य खाने रिती³ व जा
इत्येती भवतः ।

H6. iii, 159.

ज्ञाज्जे⁴ ॥ १६ ॥

ज्ञा ज्ञ इत्येत्योः परतोऽत⁵ एत्वं भवति । हसेज्जा । हसेज्जा ।
पुरुषचयेऽयेते एव रूपे ॥

H6. iii, 178.

मध्ये चाजन्तात् ॥ १७ ॥

चाजन्ताज्ञातोः प्रक्षतिप्रवययोर्मध्ये चकाराप्रवययानां च खाने
रिती⁶ व जा इत्येती भवतो लङ्गूलोर्विध्यादिषु च । होज्जाइ ।
होज्जाइ । न त्यन्त इत्यगागमः⁶ । ज्ञाज्जे इत्येत्तम्⁷ । होएज्जाइ ।
होज्जा । होज्जाइ । होएज्जा । इशादौ⁸ । झज्जाइरे । झज्जाइरे⁹ ।
इत्यादि । झएज्जाइरे । झएज्जाइरे । झज्जे । झज्जा । झएज्जा ।
झएज्जा । अन्ये स्वेषामपि लकाराणामिमावादेशाविच्छन्ति । होज्जा ।
भवति भवेत् भवतु अभवत् अभूत् वभूव भयात् भविता भविष्यति
अभविष्यदा ॥

चित्रं चयने । धूत्रं चयने ।

H6. iv, 241.

णो हह्य चिजिपूश्चुधूस्तुहुलूभ्यः¹⁰ ॥ १८ ॥

चि चि पू शु धू लु झ लु इत्येत्येभः परो ण¹¹ इत्यागमो भवति ।
तत्संनियोगेन हह्य । दीर्घस्य च इत्यः¹² । चिण्णइ । अचोऽचामित्यचि¹³ ।
चुण्णइ । धुण्णइ¹⁴ । बङ्गलाधिकारात्क्वचिदिकल्यः¹⁵ । तत्र ।

H6. iv, 237.

योरेङ् ॥ १९ ॥

इच उच युः । तस्य धातोरिवर्णवर्णयोरेदोती यथासंख्यं भवतः ।

¹ जर्जारौ Tri.³ ² Pa. iii, 3, 161. ³ iv, 19. ⁴ ज्ञाज्जे Tri.,
ज्ञाज्जोः R and T. ⁵ T om. अत. ⁶ xiv, 11. ⁷ xiv, 16.
⁸ xiv, 2. ⁹ झज्जाइरे । झज्जाइरे R and T. ¹⁰ T om.
this compound. ¹¹ ण Tri., णो R and T. ¹² दीर्घस्य इत्यस्य R.
¹³ xiv, 10. ¹⁴ T om. this word. ¹⁵ iii, 1.

ਉਚਿਣਾਹ । ਉਚੇਅਹ । ਉਚੇਰ' । ਇਤਾਦਿ । ਅਖੀਰਣਸਾਵ ਇਤਸਾ' ।
ਪ੍ਰਥਮਗਵਸਾਤ ਵਕਲਾ ਦ੍ਰਵਿਤਾ । ਸ਼੍ਰੀਧੁ ਪ੍ਰਵਿਤ ॥

डुक्ट ब्रॉकरणे ।

कृजः कृणः ॥ २० ॥

Hē. iv. 65.

षटः कृष्ण रति तू^३ भवति । कृष्ण । हसिवत्प्रक्रिया । पचे ।

ਅਰਤ: ॥ ੨੧ ॥

H&e, iv, 234.

धातोरन्त्यस्य ऋष्वर्णस्य अर इति भवति । करइ

वृष सेचने । द्वाष आकर्षणे । मृष तितिजायाम् । हृष तष्ट्रै ।

अरि वृषाम् ॥ २२ ॥

Hē iv. 235

वृषप्रकाराणां धातूनामृवर्णस्य अरि इत्यादेशो भवति । शोस्सल^४ ।
हलो^५ । वरिसह । करिसह । मरिसह । हरिसह ॥

रुष रोषे । शष शोषणे । पष पष्टी । दष वैद्युते । तष प्रीती

Section 1

रुषगेऽचो^६ दिः ॥ २३ ॥

Hē. iv, 236.

रुषादिषु धातुष्वचो दीघो भवति । रुसद् । सूसद् । पूसद् । दूसद् ।

तूसै ॥

शक्तु शक्तौ । षच सेचने । त्रुट क्षेदने । कुप कोपे । णश अदर्शने ।

शकगे ॥ २४ ॥

Hē. iv, 230.

शकादिव्यन्यस्य द्वे रूपे भवतः । सङ्कर । सच्चर । तुट्टर । कुप्पर
एस्तर । अचोप्त्वामिति^१ वाङ्गलके दीर्घे । यासर । नासर वा ॥

अस भुवि । अस इं । अस ए । इति स्थिते । अस्तेरिति वर्तमाने ।

तिङ्गात्मि ॥ २५ ॥

Hē. iii, 140.

असेस्तिवादिना सह अत्यि इत्यादेशो भवति । तिङ्गश्वेदन तिवादा
देशा इजाद्यः⁸ परिगृह्यन्ते । अत्यि सो । अत्यि ते । अस सि । अस से
इति स्थिते ।

¹ उच्चेत् R and T. ² xiv, 14. ³ ii, 3. ⁴ iv, 29. ⁵ xii, 90.

⁶ इच्छा Tri. ; R and T om. it. ⁷ xiv, 10. ⁸ xiv, 1.

H. iii, 146.

सिना सिल¹ ॥ २६ ॥

अस्ते: सिना मध्यमपुरुषेकवचनेन सह लितिः² इति भवति । तुम सि ।
सेआदेशे तु । अत्यि तुमं । बज्जवचने । अत्यि तुम्हे । उत्तमपुरुषे ।

H. iii, 147.

तस्तेर्म्भूम्होम्हि³ ममोमिना⁴ ॥ २७ ॥

अस्तेर्म मो मि⁵ इत्यादेशीः सह यथासंख्यं म्ह म्हो म्हि इत्यादेशास्तु⁶
भवन्ति । अस्ति । म्हि । स्ता: । म्ह । म्हो । पञ्चे । अत्यि अहं । अत्यि अन्हे ॥

लिङ्गलोटोटोः । विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीषंपश्चप्रार्थनेषु लिङ्ग लोट
चेति⁷ लिङ्गलोटी ।

H. iii, 173.

एकस्मिन्नाथमादेविधादिषु दुसमु ॥ २८ ॥

विधादार्थविहितानां प्रथमादिपुरुषाणामेकले वर्तमानानां प्रव्ययानां
खाने यथासंख्यं दु सु सु इत्यादेशा भवन्ति । हसेत । लोटि । वा
लाङ्गलोडित्येत्तम⁸ । हसेत । सर्वत्र एत्याभावे लिङ्गवद्रूपम । हसेत हसतु
वेत्यर्थः । मध्यमपुरुषेकले ।

H. iii, 175.

लुगिज्जहीज्जस्तिज्जेऽतः ॥ २९ ॥

अकारात्यरस्य⁹ सोरुक् इज्जहि इज्जेइति चय आदेशाय तु¹⁰
भवन्ति । हस¹¹ । बज्जलाधिकारादेकपदेऽपि¹² गुणे¹³ । हसेज्जहि । हसेज्जसु ।
हसेज्जे । लोटि एत्ते¹⁴ । हसे । हसेइज्जहि । हसेइज्जसु । हसेइज्जे ।

H. iii, 174.

सोरु¹⁵ हि ॥ ३० ॥

सोर्मथमपुरुषेकवचनादेशस्य¹⁶ हि इत्यादेशास्तु⁶ भवति । हसहि । लोटि ।
हसेहि । द्यादेशाभावे । हससु । हसेसु । सर्वत्र हसे: हस वेत्यर्थः । हसमु ।
लोटि एत्ते¹⁷ । हसेमु । अत्र मोममुञ्जिञ्जेतीत्येत्तम¹⁸ न भवति । तत्र साहचर्येण
बज्जवचनादेशस्य सु इत्यस्य यहणात । हसेयं हसानि वेत्यर्थः ।
बज्जलविवक्षायाम ।

¹ विस Tri. ; R om. the Sūtra. ² ii, 4. ³ Tri.¹ and Tri.² om. तु. ⁴ मिममोमुना T. ⁵ अस्तेर्मि म मो मु T. ⁶ ii, 3. ⁷ Pā. iii, 3, 161 and 162. ⁸ xii, 91. ⁹ अकारान्तात्यरस्य T. ¹⁰ T om. हस. ¹¹ iii, 1 and 2. ¹² Pā. vi, 1, 87. ¹³ सेलु Tri.¹ and Tri.³ ¹⁴ xiv, 28. ¹⁵ xiv, 8; ¹⁶ चेत्येत्तम R and T.

बहौ^१ नुहमो ॥ ३१ ॥

Hē. iii, 176.

विधावर्थविहितानां बड़खे वर्तमानानां प्रथमपुरुषादिप्रत्ययानां
खाने यथासंख्यं नु ह सो इत्यादेशा भवन्ति । हसंतु । हसेतु^२ । हसनु
हसेयुवा । हसह । हसेत हसत वेत्यर्थः । मोममुच्चिच्च^३ । हसिमो ।
हसामो । हसेमो । हसमो । हसेम हसाम वेत्यर्थः । एवं सहउ । सहेउ^४ ।
होच्चउ^५ । होउ^६ । इत्यादि । तत्र होआदेशे त्वनत इत्यगागमाभावे^७ अत
इति वचनात^८ लुगादयो न भवन्ति । होहि । होमु । लङ्गुटोश
जर्जारित्यादेश्योः^९ लिङ्गि ।

त्विज्जाल्लिङ्गः ॥ ३२ ॥

Hē. iii, 165.

लिङ्गस्त्वादेशाज्ज इत्यसात्पर इकारसु^{१०} प्रयोक्तव्यः । जाज्ज इत्येत्तम^{११} ।
हसेज्जइ । पचे । हसेज्ज । जारादेशे । हसेज्जा । मध्ये चाज्जलादिव्य-
नयोरादेशपचे^{१२} । होज्ज^{१३} । मध्यभूते । होज्जउ । जारि । होज्जाउ ।
होज्जा । लोटि । हसेज्ज । हसेज्जा । होज्जउ । होज्ज । होज्जाउ । होज्जा ॥

लूलुटोः ।

भविष्यति हिरादि: ॥ ३३ ॥

Hē. iii, 166.

भविष्यदर्थविहिते प्रत्यये परे तस्यैवादि: हि इति प्रयोक्तव्यः ।

एच्च क्लान्तत्यभविष्यति ॥ ३४ ॥

Hē. iii, 157.

क्लान्तत्येषु भविष्यत्कालविहिते^{१४} च प्रत्यये परे^{१५} अत एत्तं
चकारादित्तं च भवति । इजादौ हिन्दुक च वैर्ता^{१६} ज्ञापकाल्लिप्तस्त-
विति^{१७} लङ्गुविषयोक्ता इजादयो लङ्गुटोभवन्ति । हसेहिह । हसिहिह ।^{१८}
हसेहिए^{१९} । हसेहिंति । हसिहिंति । हसेहिंते । हसिहिंते ।
हसेहिहिरे । हसिहिहिरे । हसेहिसे । हसिहिसे । हसेहिसि । हसिहिसि ।
हसेहित्या । हसिहित्या । हसेहिह । हसिहिह । उत्तमपुरुषकले ।

^१ बहौ Tri., बह्ननां R and T. ^२ R om. this word. ^३ xiv, 8.

^४ सहइ । सहेइ R and T. ^५ होआइ T. ^६ होइ T, हो R.

^७ xiv, 11. ^८ xiv, 29. ^९ xiv, 15. ^{१०} ii, 3. ^{११} xiv, 16.

^{१२} xiv, 17. ^{१३} होज्जा R and T. ^{१४} विहितेषु R and T.

^{१५} च प्रत्ययेषु च परेषु T. ^{१६} xiv, 40. ^{१७} xiv, 1.

^{१८} T adds हसेहि. ^{१९} हसिए T.

Hē. iii, 169.

सं॑ ॥ ३४ ॥

धातोः परे भविष्यति काले मेः स्थाने सं इति वा भवति । बाङ्गलका-
दादेरपि रेफखेत्संज्ञा^१ । हसेस्तं । हसिस्तं ।

Hē. iii, 167.

हासा मिमोमुमे वा ॥ ३५ ॥

भविष्यदथे उत्तमपुरुषादेशेषु मि मो म सु इत्येतेषु^२ परेषु तेषामेवादी
हा स्ता इत्येती वा प्रयोक्तव्यौ । हसिहामि^३ । हसेहामि । हसिस्तामि ।
हसेस्तामि । पचे । हसेहिमि । हसिहिमि । बङ्गले ।

Hē. iii, 168.

हिस्ताहित्या मुसोमस्य ॥ ३६ ॥

भविष्यति मु मो म इत्येतेषां स्थाने हिस्ता हित्या इत्येती धातोः परौ
वा प्रयोक्तव्यौ । हसेहिस्ता । हसिहिस्ता । हसेहित्या । हसिहित्या । हास्ता
मिमोमुमे वेति^४ हास्तादेशयोः । हसेस्तामो । हसिस्तामो । हसेस्तामु ।
हसिस्तामु । हसेस्ताम । हसिस्ताम^५ । हसेहाम । हसिहाम । बाङ्गलकाङ्गसि-
विषये भोव्योः परतो हा न भवति । हसेहामो । हसेहामु^६ । पचे । हसेहिमो ।
हसिहिमो । हसेहिमु । हसिहिमु^७ । हसेहिम । हसिहिम^८ । एवं सहेहिर् ।
सहिहिद^९ । इत्यादि ॥

क्षत्रि । अन्यस्येति वर्तमाने ।

Hē. iv, 214.

आ भूतभविष्यति च कृजः ॥ ३८ ॥

क्षत्री५न्यस्य आ इत्यादेशो भवति भूतभविष्यत्यत्यये^{११} । चकारान्तुं-
तत्यक्षामु च परतः । काङ्गले । अपर्दे६पि बाङ्गलकात्संधौ^{१२} । काही ।
करिष्यति कर्ता वेत्यर्थः । उत्तमपुरुषैकत्वे ।

^१ सम् Tri.¹ and Tri.², सरं Tri.³, रसं T. ² iv, 19. ³ xiv,
5 and 7. ⁴ R om. this word. ⁵ xiv, 36. ⁶ R om. this word.

⁷ हाहामो । हाहामु R, हसामो । हसामु T. ⁸ हसिमु T. ⁹ R om.
these two words. ¹⁰ सहिहि R. ¹¹ T om. भवति भूत०.

¹² iii, 1 and 2.

कृदो हं¹ ॥ ३९ ॥

H6. iii, 170.

करोतैर्ददातेच भविष्यति विहितस्य मेः स्यानेहं इति वा प्रयोक्तव्यम्² ।
कारहं । पचे । काहिमि । इत्यादि ॥
दृश्यिर् प्रेषणे । गच्छ गतौ ।

डच्छ³ हशिगम इजादो हिलुक च वा ॥ ४० ॥

H6. iii, 172.

दृश्यिगमिभ्या भविष्यदादेशेष्विजादिषु⁴ परेषु डिदच्छ⁵ इति वा
भवति । हेतुकुच च वा भवति । एच्च ल्लातुमित्यिकारेकारौ⁶ । दच्छेह ।
दच्छिर । दच्छेहिर । दच्छिहिर । गच्छेह । गच्छिर । गच्छेहिर । गच्छिहिर ।
पचे । दरिसिहिर । इत्यादि ।

भिदिविदिच्छिदो डेच्छ ॥ ४१ ॥

H6. iii, 172.

भिदिविदिच्छिदिभ्यो भविष्यदादेशेष्विजादिषु⁷ डिदेच्छ⁸ इति वा
भवति । हिनुकुच च वा । भेच्छेह⁹ । भेच्छिर । भेच्छिहिर । एवं
वेच्छेह । वेच्छिर । इत्यादि ।

डोच्छ¹⁰ वच्चिमुचिस्तिशुभुजः ॥ ४२ ॥

H6. iii, 172.

वच्चिमुचिरदिशुभुजिभ्यो भविष्यदादेशेष्विजादिषु डिदोच्छ¹¹ भवति ।
हिलुकुच च वा । वोच्छेह¹² । मोच्छेह । रोच्छेह । सोच्छेह । भोच्छेह ।
इत्यादि । सर्वत्रोत्तमपुरुषैकले ।

डं मेश्चात्ततः¹³ ॥ ४३ ॥

H6. iii, 171.

उच्छउच्छउच्छानां यस्क्वारस्तः परस्य मेर्दिमित्यादेशो¹⁴ वा
भवति । दच्छं । गच्छं । भेच्छं । वेच्छं । छेच्छं । मोच्छं । रोच्छं ॥

लृष्टि त्वविशेषः । लंडलृष्टोश जर्जार¹⁵ । हसेज्जा । हसेज्जा । इत्यादि ।
मध्ये चाजनात¹⁶ । होज्जेहिर । होज्जिहिर । होज्ज¹⁷ । होज्जाहिर ।
होज्जा । इत्यादि ॥

लुडि ।

¹ कृदो हं Tri., कृदोहं R and T. ² भवति T. ³ डेच्छ R.

⁴ xiv, 1; R and T add च. ⁵ डिदेच्छ R; iv, 7. ⁶ ल्लातु^०
R and T; xiv, 34. ⁷ T adds च. ⁸ iv, 7. ⁹ भेच्छह R and T.

¹⁰ जोच्छ R. ¹¹ डिदोच्छ R; iv, 7. ¹² वोच्छेह etc. R. ¹³ मेच्छा^० T.

¹⁴ iv, 7. ¹⁵ xiv, 15. ¹⁶ xiv, 17. ¹⁷ होज्जा T.

H. iii, 180.

माणन्तौल् च लृङः ॥ ४४ ॥

लृङ्गो लितौ^१ माणन्तौ^२ चकाराद्वितौ^३ जजी च भवतः । अत्र लृङ्गः
स्थाने^४ माणन्तौ आदेशौ^५ । न तु तदादेशानां तिवादीनां स्थाने । न तु
लृङ्गाचस्य । तेन माणन्तान्तयोः क्षादन्तत्वात्मातिपद्विकार्थं स्थात न स्थाच्च
जजान्तयोरित्वाङ्गः । अत्र च प्रमाणं वड्लाधिकारसहकृतः^६ प्रयोगः ।
एच्च क्षातुभिक्यारकारी^७ । हसेमाणं । हसिमाणं । हसेत । हसित ।
ज्ञाज्ज इत्वेच्चम्^८ । हसेच्च । हसेज्ञा । अहसिष्यदित्यर्थः ॥

लुड्लुड्लिट्सु ।

H. iii, 163.

हल ईश्चः^९ ॥ ४५ ॥

हलनादातोः परस्य भूतार्थस्य लुडादिप्रत्ययस्य ईच्च^{१०} इत्यादेशो भवति ।
हसीच्च^{११} । अहसीत अहसत जहास वा । वाङ्गलकादडागमभावो
ऽग्नगमभावश्च^{१२} । अत्र विषये सर्वत्रागागमस्थालोप इलोप इत्यच्च ।
अह पेच्छैर^{१३} रङ्गतण्णो । इत्यादिषु भूतार्थेषु वर्तमानार्थप्रयोगात्
तद्वात्ययशेति^{१४} व्यत्ययवचनेन साधवः ॥

दुक्षत्र करणे ।

H. iii, 162.

भूतार्थस्य सीच्छहीच्छही^{१५} ॥ ४६ ॥

भूतार्थस्य लुडादिप्रत्ययस्य स्थाने सीच्छ हीच्छ ही इति चयो भवन्ति ।
हल ईच्च^{१६} इति विधानात्स्वरानादयं विधिः । आ भूतभविष्यतीत्वा-
कारः^{१७} । कासीच्छ । काहीच्छ । काही । अकार्षीत अकरोत् चकार वा ॥
अस भुवि ।

H. iii, 164.

अहेस्यासी तेनास्तेः ॥ ४७ ॥

असेसेन भूतार्थेन प्रत्ययेन सह अहेसि आसि इति भवतः । अहेसि
सो । तुम । अहं वा । एवम् आसि ॥

भावकर्मणोः । वर्भावकर्मणि तु यग्लुक चेति^{१८} वर्तमाने ।

¹ ii, 4. ² T adds आदेशौ. ³ iv, 19. ⁴ लृङ्गस्थाने T. ⁵ T om.
this word. ⁶ iii, 1. ⁷ xiv, 34. ⁸ xiv, 16. ⁹ ईच्च Tri.,
ईच्छा T. ¹⁰ ईच्छा T. ¹¹ हसीच्छ T. ¹² Pā. vi, 4, 71; xii, 90.
¹³ पेच्छैर T. ¹⁴ iv, 64. ¹⁵ सीहीच्छही Tri.¹, सिहीच्छही Tri.²
and Tri.³ ¹⁶ ईच्छा T; xiv, 45. ¹⁷ xiv, 38. ¹⁸ xiv, 51.

दे गमिगे ॥ ४८ ॥

Hē. iv, 249.

गमादिधातोरन्त्यस्य द्वे रूपे भवते भावकर्मणि । तत्संनियोगेन यक्तो
लुक्त च । हस्ताद् । हस्ताए । पचे ।

ईश्वराद्यन्नीयक् ॥ ४९ ॥

Hē. iii, 160.

ईश्वर ईज्ञ इत्येतौ यगापयते । हसीश्वर । हसीश्वर । हसिज्ञाद् ।
हसिज्ञए । पूर्ववदगागमाभावः¹ ॥
दुक्तव्य करणे ।

ईर हक्तन्त्राम्² ॥ ५० ॥

Hē. iv, 250.

हक्तन्त्रामन्त्यस्य भावकर्मणि ईर ईति तु³ भर्वति । तत्संनियोगेन
यग्लुक्त च । कीरद् । कीरए । पचे । अर उः⁴ । करीश्वर । करीश्वर ॥
शु श्रवणे ।

वर्भावकर्मणि तु⁵ यग्लुक्त च ॥ ५१ ॥

Hē. iv, 242.

भावकर्मणोश्चिपृथुधूलुज्जलूभ्यः⁶ परो रित⁷ वगागमस्तु⁸ भवति ।
यग्लुक्त च तत्संनियोगेन । सुद्वाद् । सुद्वाए । पचे णागमे⁹ । सुणीश्वर ।
सुणीश्वर । सुणिज्ञाद् । सुणिज्ञए ॥

लिङ्गोटोः । हस्तउ । हसीश्वर । हसिज्ञउ । कीरउ । करीश्वर ।
करिज्ञउ । लकारच्चेऽपि जज्ञादिश्योः¹⁰ । हस्तेज्जाउ¹¹ । हसीएज्जा । हसिज्जेज्जा ।
हसेज्जा । हसीएज्जा । हसिज्जेज्जाउ¹² । कीरेज्जा । कीरेज्जा । करीएज्ज¹³ ।
करीएज्जा । करिज्जेज्ज¹⁴ । करिज्जेज्जा । इत्यादि ॥

अथ लिङ्गेव विशेषः । लिज्जालिङ्गः¹⁵ । हस्तेज्जाउ । हसीएज्जाद् ।
हसिज्जेज्जाद्¹⁶ । कीरेज्जाउ । करीएज्जाउ । करिज्जेज्जाउ¹⁷ । इत्यादि । अन्येषु
लकारेषु भावकर्मविषयस्याप्रसिद्धत्वात् न प्रपञ्चते ॥

¹ See the commentary on xiv, 45. ² नृत्राम् Tri., नृत्राम् R and T. ³ ii, 3. ⁴ द्वः R and T; xiv, 21. ⁵ T om. तु.

⁶ R and T om. द्वः; xiv, 18. ⁷ iv, 19. ⁸ Pā. i, 1, 46.

ii, 3. ⁹ xiv, 18. ¹⁰ xiv, 15. ¹¹ हसेज्जा R and T. ¹² हसेज्जा।

हसीश्वराद् । हसिज्जेज्जा R and T. ¹³ T om. this word.

¹⁴ करिज्जेज्जा R, करिज्जेज्जा T. ¹⁵ xiv, 32. ¹⁶ हसेज्जाउ ।

हसिएज्जाउ । हसिज्जेज्जाउ R and T. ¹⁷ करिज्जेज्जाउ R and T.

FIFTEENTH SECTION.

अथ णिजन्तविभागः ॥
हस॒ इति ख्यते ।

H. iii, 140.

णिजदेदावावे ॥ १ ॥

अत् एत् आव आवे इति चतुरो णिजान्नोति । तकारस्तावन्ना-
चदर्शनार्थीः ।

H. iii, 153.

अदेल्लुक्यात्त्वोरतः ॥ २ ॥

अत् एत् लुक^१ इवेतेषु णिचः स्थाने विहितेषु आदेरकारस्य आत्मं
भवति । हासद^२ । हासेइ । हासवइ । हासवेइ । तावन्नाचदर्शनार्थी-
तकारादाव^३ आवे इति द्रयोरपि यहणात्म^४ लात्त्वेत्त्वानि^५ न भवन्ति ।
हासंति । हासंति । हासावंति । हासावंति । हाससि । हासेसि । हासावसि ।
हासविसि । हासह । हासेह । हासावह । हासावेह । हासमि । हासेमि ।
हासावमि । हासावेमि । हासमो । हासम । हासमु । हासेमो । हासेम ।
हासेमु । हासावमो । हासावम । हासावमु । हासावेमो । हासेम ।
हासावेमु । एवमेजादिव्यषुद्याहर्यम^६ । तथा । साहइ । होअइ^७ ।
कारइ । हासेज्ज । हासेज्जा । होएज्जइ । होएज्जाइ । होएज्ज ।
होएज्जा^८ । इत्यादि यथाप्रयोगमुन्नेयम् ॥

भावकर्मणोः ।

H. iii, 152.

लुगाविल भावकर्मक्ते ॥ ३ ॥

भावकर्मविहिते प्रत्यये क्तप्रत्यये च परे लुकं लितमार्विं^९ च णिजान्नोति ।
हासीअइ । अदेल्लुकीत्यात्त्वम^{१०} । हसावीअइ । हासिज्जइ । हसाविज्जइ ।
जजादेश्योः^{११} । हासिज्जेज्ज । हासिज्जेज्जा । हसाविज्जेज्ज । हसाविज्जे-
ज्जा^{१२} । इत्यादि ॥

^१ T. om. लुक्. ^२ हासाइ T. ^३ नार्थतकारा० T. ^४ xv, 1.
^५ लात्म xiv, 6; इत्म xiv, 8. ^६ xiv, 1. ^७ होअहि T.
^८ हासज्ज । हासज्जा । होअज्जाइ । होअज्जाइ । होअज्ज । होअज्जा
R and T. ^९ ii, 4. ^{१०} xv, 2. ^{११} xiv, 15. ^{१२} विज्जेज्जा T.

SIXTEENTH SECTION.

अथ धात्वादेशः केचिदुच्यन्ते ॥

रुधो न्यम्भौ ॥ १ ॥

H. iv, 218.

दधेरन्त्यस्य न्य अ इत्येतो भवतः । रुधह् । रुभर् ॥

छिदिभिदो न्दः^१ ॥ २ ॥

H. iv, 216.

छिदिभिदोरन्त्यस्य न्द इति भवति । छिदह् । भिदह् ॥

वेष्टः ॥ ३ ॥

H. iv, 221.

वेष्ट वेष्टन इत्यस्यान्त्यस्य ढो भवति । कगटडेत्यादिना^२ षलोपः ।
वेढह् ॥

अन्त्यस्य हनखनोः ॥ ४ ॥

H. iv, 244.

हनखनोरन्त्यस्य भावकर्मणो रित्यारसु^३ भवति । तत्संनियोगेन
यग्नुक् च । हम्मह् । हणिज्जह् । खम्मह् । खणिज्जह् । बाङ्गलकाङ्गनैः
कर्तर्यपि । हम्मह् । हन्तीत्यर्थः ॥

बन्धो न्यः ॥ ५ ॥

H. iv, 247.

बन्धे: न्य इत्यस्य भावकर्मणि रित्यास्तु^४ भवति । यग्नुक् च । बज्जह् ।
बंधिज्जह् ॥

अर्जेविदप्पः ॥ ६ ॥

H. iv, 251.

अर्ज आर्जन इत्यस्य भावकर्मणि विदप्प इति तु^५ भवति । यग्नुक् च ।
विदप्पह् । अजिज्जह् ॥

णप्पणज्जौ ज्ञः ॥ ७ ॥

H. iv, 252.

आनातेभावकर्मणि णप्पणज्जौ तु^६ भवतः । यग्नुक् च । णप्पह् ।
णज्जह् । पचे ।

¹ उभिदो न्दः: Tri. and R, उभिदोन्दः: T. ² iv, 45. ³ iv, 19;
ii, 3. ⁴ ii, 3.

Hē. iv, 7.

जाणमुण्णौ जः ॥ ८ ॥

इति जाणमुण्णादेशयोः^१ । जाणिज्जइ । मुणिज्जइ । ज्ञानोरिति^२ गते ।
गणाज्जइ ॥

Hē. iv, 256.

यहेधेष्यः ॥ ९ ॥

यहेर्भावकर्मणि धेष्य इत्यादेशसु^३ भवति । यग्लुक् च । धेष्यइ ।
गहिज्जइ ॥

Hē. iii, 161.

दीसल् दृशेः ॥ १० ॥

दृशेर्भावकर्मणि लित्^४ दीस इत्यादेशो भवति । यग्लुक् च । दीसइ ॥

Hē. iv, 49.

रावो रञ्जयतेः ॥ ११ ॥

रञ्जयतेर्णिजनस्य राव इति वा भवति । रावइ । रञ्जइ^५ ॥

Hē. iv, 35.

आसंघसंभावेः ॥ १२ ॥

संभावयतेरासंघ इति वा भवति । आसंघइ । संभावइ ॥

Hē. iv, 47.

वक्तु^६ आरोपेः^७ ॥ १३ ॥

आरोपेः^७ वक्तु इत्यादेशो वा भवति । वक्तुइ । आरोपइ^८ ॥

Hē. iv, 41.

प्लावेरोद्वाक्लपद्वाक्लौ^९ ॥ १४ ॥

प्लावयतेः ओद्वाक्ल पद्वाक्ल इत्यादेशो वा भवतः । ओद्वाक्लइ ।
पद्वाक्लइ । पावेइ ॥

Hē. iv, 32.

हशेद्वावद्वक्त्वावदंसाः^{१०} ॥ १५ ॥

दर्शयतेर्दाव दक्खाव दंस इति चय आदेशा वा भवन्ति । दावर ।
दक्खावइ । दंसइ । पचे । दर्शिसइ ॥

^१ देशो T. ^२ ज्ञानो R and T; xii, 16. ^३ ii, 3. ^४ ii, 4;
R places लित् before भवति. ^५ रञ्जइ R and T. ^६ बलव् Tri.¹
and Tri.², वक्तु Tri.³ ^७ आरोपेः Tri., आरोपेः R and T.
^८ आरोपइ R. ^९ रोद्वाक्लपद्वाक्लौ Tri.¹ and Tri.², रोद्वाक्लपद्वाक्लौ
Tri.³ ^{१०} दक्खव् Tri.

यापेज्जवः ॥ १६ ॥

H6. iv, 40.

यापयतेर्जव इत्यादेशो वा भवति । जवद् । जावेद्^१ ॥

स्त्यस्तमः खा ॥ १७ ॥

H6. iv, 15.

संपूर्वस्य स्त्यायतेः खा भवति । संखाच्छ्राद् । संखाद् ॥

विसुः पम्हुसविसरौ^२ ॥ १८ ॥

H6. iv, 75.

विस्तरतेः पम्हुसविसरौ भवतः । पम्हुसरू । विसरद् । विम्हरद् इति
तु पम्हम्पम्हामिति^३ म्हले द्रष्टव्यम् ॥

धो दहः^४ अदः ॥ १९ ॥

H6. iv, 9.

अदित्यव्यात्यरस धात्रो दह इति भवति । अश्रुदोत्यन्तलोपा-
भावः^५ । सहदृह ॥

नेस्सदेर्मज्जः ॥ २० ॥

H6. iv, 123.

निपूर्वस्य सदेर्मज्ज इति भवति । द्विनीज्ञप्रवासिविष्वित्तम्^६ ।
गुमज्जरू । गुमज्जरू ॥

पृच्छः पुच्छः^७ ॥ २१ ॥

H6. iv, 97.

पृच्छः पुच्छ इति भवति । पुच्छरू ॥

तुवरजश्चदौ^८ त्वरेः ॥ २२ ॥

H6. iv, 170.

त्वरतेः तुवर जश्च इत्यादेशी भवतः । तुवरद् । जश्चदृह ।

अतिडि तूरः ॥ २३ ॥

H6. iv, 172.

तिह्वर्जिते तुरो भवति । तुरिष्ठो ।

शतृतिडि तूरः^९ ॥ २४ ॥

H6. iv, 171.

शतरि तिडि च त्वरेः तूर इति भवति । तूरंतो । तूरद् ॥

अथ वैकल्पिकाधिकारः ।

^१ जावद् R and T. ^२ वीसरौ Tri.¹ and Tri.² ^३ xii, 44.

^४ दह Tri., R, and T. ^५ vii, 2. ^६ iv, 44. ^७ पुच्छ पृच्छः Tri.¹ .

पृच्छः पृच्छः Tri.² , पुच्छः प्रच्छः Tri.³ ^८ जश्चदौ Tri.³ ^९ Tri. places

तूरः before शतृ^० ; ^०तिडोः Tri.³

H6. iv, 68.

पृथक्स्पष्टे णिङ्गङ्गः¹ ॥ २५ ॥पृथग्भूते स्थष्टे च कर्तरि भुवो णिङ्गङ्ग इत्यादेशो भवति । णिङ्गङ्ग ।
पृथक् स्थष्टो वा भवतीत्यर्थः ।

H6. iv, 68.

प्रभौ हुप्पः ॥ २६ ॥

प्रभुकर्तृकस्य उप्पो भवति । पङ्गप्पह । पहवह ॥

H6. iv, 68.

रा वेलियः² ॥ २७ ॥विपूर्वस्य लीङ्ग शेषण इत्यस्य रा इति तु³ भवति । विराचह ॥

H6. iv, 69.

धुवो धूजः ॥ २८ ॥

धुचो धुव इति तु⁴ भवति । धुवह । धुणह ॥

H6. iv, 69.

हणशशृणोतेः⁵ ॥ २९ ॥शु अवण इत्यस्य हण इति तु³ भवति । हणह । सुणह ॥

H6. iv, 132.

विसूरश्च खिदेः ॥ ३० ॥

खिद दैन्य इत्यस्य विसूरश्चकाराच्चूरश्च वा भवति । विसूरह ।
चूरह । खिच्चह⁶ ॥

H6. iv, 158.

भाराक्रान्ते नमेरिंगुडः⁷ ॥ ३१ ॥भाराक्रान्ते कर्तरि नमेरिंगुडसु⁸ भवति । णिङ्गुडह⁹ । भाराक्रान्तो
नमतीत्यर्थः ॥

H6. iv, 186.

भषेवुङ्गः ॥ ३२ ॥

भषेवुङ्ग इति तु³ भवति । बुङ्गह । भसह¹⁰ ॥

¹ णिङ्गङ्गः Tri.¹, णिङ्गङ्गः Tri.², णिङ्गङ्गः Tri.³ ² वेळीयः Tri.¹
³ ii, 3. ⁴ R places तु after भवति; ii, 3. ⁵ हणश्च० Tri.¹ and Tri.²,
 हण श० Tri.³, R, and T. ⁶ T om. this word. ⁷ नमेरिंगुडः Tri.¹
 and Tri.², णिङ्गुडः Tri.³; T om. the Sūtra. ⁸ नमेरिंगुडसु⁹ T;
 ii, 3. ⁹ णिङ्गुडह T. ¹⁰ हसह R.

संदिशोऽप्याहः¹ ॥ ३३ ॥

H. iv, 180.

संदिशेरप्याह इति वा भवति । अप्याहर । संदिशर ॥

विसटो दलेः² ॥ ३४ ॥

H. iv, 176.

दलेविसटु इत्यादेशो वा भवति । विसटर । दलर ॥

विकसेः कोशासवोसटौ ॥ ३५ ॥

H. iv, 195.

विकसते: कोशास वोसटु इत्यादेशी तु³ भवतः । कोशासर । वोसटर ।
विकसर ॥

वङ्गगच्छमारुहेः⁴ ॥ ३६ ॥

H. iv, 206.

आङ्गपूर्वस्य दर्शनकरणं चडु इत्यादेशी वा भवतः । वङ्गगर । चडर ।
आङ्गहर ॥

SEVENTEENTH SECTION.

अथ छत्तु विशेषः प्रदर्शते ॥

क्ते ॥ १ ॥

H. iii, 156.

क्तप्रत्यये परे अत इत्त्वं भवति । हसित्रं । एमित्रं । नमित्रं वा ।

हू क्ते ॥ २ ॥

H. iv, 64.

क्तप्रत्यये परे भुवो हू इति भवति । हूत्रं । एजन्ते⁵ तु । लुगाविल्
भावकर्मक्त इति⁶ लुगाविलौ । हासित्रं । हसावित्रं । केचिद्वाया-
त्त्वमिच्छन्ति । हासावित्रो⁷ जयो सामळीए ।

गुर्वादिरविर्वां ॥ ३ ॥

H. iii, 150.

गुर्वादिर्णिंचोऽवि इति वा भवति । सोसवित्रं । सोसित्रं । तोसवित्रं ।
तोसित्रं ॥

¹ संदिशेरप्याह: T. ² विसोटो दलेः Tri.¹ ³ ii, 3. ⁴ वङ्गरग⁰
Tri.; ⁵ उज्जच्छु आङ्गहेः Tri.¹ ⁶ न्तेषु T. ⁶ xv, 3. ⁷ हसा⁰ T.

हसितव्य । इति स्थिते । हल्लोऽगित्यगगमः¹ । एव ल्लातुमिथेकारे-
कारी² । मनयामिति³ यकारलोपो द्विलं⁴ च । हसेच्चब्दं । हसिच्चब्दं ॥

H. ii, 146.

तुमतुश्चाणतूणाः ल्लः ॥ ४ ॥

ल्लाप्रत्ययस्य तुम अत तुश्चाण तूण इति चलारः स्युः । हसेउं ।
हसिउं । हसेअ । हसिअ । हसेउश्चाण । हसेउश्चाण । हसिउश्चाण ।
हसिउश्चाण । हसेजाण । हसेजाण । हसिजाण । हसिजाण । तुमुनि
तुमादेशवद्वप्म ॥

यह उपादाने ।

H. iv, 210.

घेहुंतव्यल्लासु यहिः⁵ ॥ ५ ॥

तुंतव्यल्लासु परतो यहिघेहिति भवति । घेतुं । अस्तोरिति⁶
लिविधात्वाथो लुङ्गन⁷ भवति । घेत्तब्दं । ल्ला⁸ । घेतुं । अदादेशे⁹
बाङ्गलकात घेदादेशो न । तत्र । गहिअ । इत्यादि भवति । घेत्तुश्चाण ।
घेत्तुश्चाण । घेत्तूण । घेत्तूण ॥

H. iv, 211,
212.

अन्तव्यस्य वच्चिमुचिरुदिभुजां डोत् ॥ ६ ॥

वच्चिमुचिरुदिभुजीनामन्तव्यस्य तुंतव्यल्लासु परतो डिदोत¹⁰ भवति ।
बाङ्गलकादोदित्यव तकारस्येत्संज्ञा न भवति । बोत्तुं । बोत्तब्दं ।
बोत्तुश्चाण । बोत्तूण । मोत्तुं । मोत्तब्दं । मोत्तुश्चाण । मोत्तूण । रोत्तुं ।
रोत्तब्दं । रोत्तुश्चाण । रोत्तूण । भोत्तुं । भोत्तब्दं । भोत्तुश्चाण । भोत्तूण ॥

H. iv, 213.

ता ठो¹¹ हशः ॥ ७ ॥

दृश्यरन्तव्यस्य तुंतव्यल्लासु परतस्तेषामेव प्रत्ययानामादिना तकारेण
सह द्विरक्षतारी¹² भवति । च्छतोऽदित्यकारः¹³ । दद्वुं । दद्वब्दं ।
दद्वुश्चाण । दद्वूण ॥

क्षत्रि । आ भूतभविष्यतोत्याकारः¹⁴ । काउं । काउब्दं । काउश्चब्दं ।
काउश्चाण ॥

इति ल्लदिभागः ॥

इति¹⁵ सकलविश्वाविश्वारदस्य समुद्रवन्धयज्ञनः सूनुना
सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राक्षतरूपावतारे
प्राक्षतभाषायां तिङ्गलविभागः समाप्तः ॥

¹ xii, 90. ² xiv, 34. ³ iv, 48. ⁴ iv, 4. ⁵ गुह्यः Tri.³

⁶ Tri. i, 3, 7. ⁷ iv, 26. ⁸ T. om. ल्ला. ⁹ xvii, 4. ¹⁰ iv, 7.

¹¹ ठो T. ¹² षष्ठकारो T. ¹³ iv, 3. ¹⁴ xiv, 38. ¹⁵ R. om. इति.

EIGHTEENTH SECTION.

अथ शौरसेन्यादिविभागः प्रदर्शते ॥
तत्र शौरसेन्यां तावत् । जुन्तं इणं । एवं एदं । इति स्थिते ।

अन्यादिदेति सो णः ॥ १ ॥

H. iv, 279.

अन्याद्याकारात्परो एकारो वा भवति । इदेति । इकारे एकारे
च परे । जुन्तमिणं । एवमेदं । पचे ।

शेषं प्राकृतवत् ॥ २ ॥

H. iv, 288.

उक्तादन्यत्वार्थं प्राकृतवदेव भवति । इति प्राकृतवद्वावाचोऽचि
वेति^१ मकारे । जुन्तमिणं । एवमेदं । तदभावे । विन्दुर्लिति^२ विन्दौ ।
जुन्तं इणं । एवं एदं ॥

आर्यशब्दस्य भेदः ।

र्यो य्यः ॥ ३ ॥

H. iv, 288.

र्य इत्यस्य व्य इति वा भवति^३ । शेषं प्राकृतवत्^४ । अब्दो । पचे ।
वर्यमां च इति^५ जत्सम् । अज्जो ।

अतोऽसर्वेदुदोशः ॥ ४ ॥

H. iv, 278.

अकारात्परस्य उसे: शितौ^६ दु दो इति भवतः । हितो इत्यावपवा-
दार्थ^७ वचनम् । अश्वादु । अश्यादो । अज्जादु । अज्जादो । बड्डवचने
सुन्तो इत्यादौ^८ । अश्यासुन्तो । अश्येसुन्तो । इत्यादि ॥

पितृशब्दस्य भेदः ।

दस्तस्य शौरसेन्यामखोरचोऽस्तोः ॥ ५ ॥

H. iv, 280.

शौरसेन्यामखोरचः^९ परस्यास्तोस्तकारस्य^{१०} दक्षारो भवति । विधा-
नसामर्थात्मायो लुक्ष्ण^{११} भवति । पिदरो ॥

कथाशब्दस्य भेदः ।

¹ iii, 11. ² iii, 10. ³ इति भवति वा T. ⁴ xviii, 2. ⁵ xii, 24.

⁶ ii, 5. ⁷ iv, 21. ⁸ iv, 27. ⁹ i, 5. ¹⁰ i, 8. ¹¹ iv, 26.

H. iv, 287.

यो धः ॥ ६ ॥

अस्तोरखोरत्तः^१ परस्य चर्य^२ धो वा^३ भवति । कथा । पचि^४ । कहा ॥
भगवतशब्दस्य भेदः ।

H. iv, 286.

भवताम् ॥ ७ ॥

भवत्प्रकाराणां सौ परे नकारस्य मो भवति । विन्दुः^५ । सरस्य
विश्वमिति^६ । भगवं ॥
राजनशब्दस्य भेदः^७ ।

H. iv, 284.

मः ॥ ८ ॥

आमन्त्रे सौ परे नकारस्य मकारो वा भवति । हे राज्ञ । पचे
चत्वयोपः^८ । भो राज्ञ ॥
कहुकिनशब्दस्य भेदः ।

H. iv, 283.

आत्सौ वामन्त्य^९ इनो नः ॥ ९ ॥

इनो नकारस्यामन्त्रे सौ परे आत्मं वा भवति । भो कंचुराज्ञ ।
पचे । डोसुकाविति^{१०} सुकि । कंचुर्द । कंचुर्द ॥
इदंशब्दे । इहेण^{११} अमेतोहादेशे ।

H. iv, 288.

इहहचोर्हस्य ॥ १० ॥

इदंशब्दस्य अध्यमित्याहचाविति^{१२} विहितस्य हच्चप्रत्ययस्य च
हकारस्य धकारो वा भवति । इध । इह ॥
अथावयानि ॥

H. iv, 282.

तावति खोर्वा ॥ ११ ॥

तावच्छब्दे आदेसस्य दो वा भवति । प्राज्ञतवद्वावादन्यतोपि^{१३}
च एवमेवेति^{१४} वलोपस्य । ता । दा । दाव । ताव ॥

¹ xviii, 5. ² T. om. this word. ³ vi, 4. ⁴ iii, 10. ⁵ v, 5.

⁶ T. om. the text and commentary of xviii, 8. ⁷ vii, 2.

⁸ आत्सौ वा० Tri.¹, आत्सावा० Tri.², आ सावा० Tri.³, R, and T.

⁹ iv, 10. ¹⁰ इहेण R and T; vii, 14. ¹¹ xiv, 4. ¹² xviii, 2; vii, 2. ¹³ xiii, 5.

इदानीमो लदाणि¹ ॥ १२ ॥
इदानीमो लिहाणि² भवति । दाणि³ ॥

H. iv, 277.

तस्मात्तोता⁴ ॥ १३ ॥
तस्माच्छब्दः तो ता इति भवति⁵ । तो । ता ॥

H. iv, 278.

गं नन्वर्थे ॥ १४ ॥

H. iv, 283.

अम्महे⁶ हर्षे ॥ १५ ॥

H. iv, 284.

हीही वैटूषके ॥ १६ ॥

H. iv, 285.

विहूषकसंवन्धिनि हर्षे हीही इति प्रयोज्यम् ॥

एवार्थे येव⁷ ॥ १७ ॥

H. iv, 286.

अवधारणार्थे⁸ एव⁹ इति प्रयोज्यम् ॥

हंजे चेन्याहाने ॥ १८ ॥

H. iv, 281.

अथ तिङ्गने विशेषः ॥

इजेचोर्दृ ॥ १९ ॥

H. iv, 273.

तिसादेश्योरिजेचोर्दृडागमो¹⁰ भवति । इत्त्वादादि¹¹ । हसदि ।
हसदे । मध्यमबज्जले । इहहर्चोर्द्धेति¹² धकारः । हसध । हसह ।
इत्यादि ॥

भुवो भः¹³ ॥ २० ॥

H. iv, 289.

भवत्वादेश्य¹⁴ हकारस्य¹⁵ भकारो वा भवति । भोदि । होदि ।
भुवदि । ऊवदि । इत्यादि ॥

लुहुलटोः ।

¹ लदाणि Tri., लदाणी R and T. ² लणि R and T ; ii, 4.

³ दाणि R and T. ⁴ तस्मात्ता Tri. ⁵ भवतः R. ⁶ अम्महे Tri.

⁷ एव Tri. and T. ⁸ अवधारणे R. ⁹ एव T. ¹⁰ xiv, 4.

¹¹ Pā. i, 1, 46. ¹² xviii, 10. ¹³ भः Tri., हभा R, हभौ T.

¹⁴ xiv, 9. ¹⁵ हकारो T, ह R.

Hs. iv, 275.

भविष्यति स्तिः ॥ २१ ॥

भविष्यत्यये स्तिभवति । हिस्तादोनामपवादः^१ । हसिस्तिदि ।
भविस्तिदि । हविस्तिदि ॥

Hs. iv, 271.

इश्वरदूषोऽङ्गः^२ ॥ २२ ॥

क्लाप्रत्ययस्य इश्वरदूष इति वा भवतः । हसिच्च । हसिदूष ॥

Hs. iv, 272.

क्लगमोऽदुश्चः^३ ॥ २३ ॥

क्लगमभां परस्य क्लाप्रत्ययस्य डित्^४ अदुश्च इति वा भवति^५ ।
कदुश्च । पचे । करित्त्र । करिदूष ॥

Hs. iv, 215.

छर्गमिष्यमासाम् ॥ २४ ॥

गम इष यम आस इत्येषामन्त्यस्य रित्^६ व्यो भवति । गच्छच्च ।
गच्छदूष ॥

इति शौरसेनीविभागः ॥

NINETEENTH SECTION.

अथ मागधीविभागः ॥

पुरुषशब्दस्य भेदः । शेषं प्राक्षतवदिति^७ प्राक्षतवद्वावः ।Hs. i, 110,
111.रोभुकुटिपुरुषयोरित्^८ ॥ १ ॥

भुकुटिपुरुषयोः रेकसंबन्धिन उकारस्य इत्यं भवति । शोस्त्विति^९
सत् ।

Hs. iv, 288.

सोशस्त्रौ^{१०} ॥ २ ॥

सकाररेकयोः द्वी प्रकारस्यारौ यथासंख्यं भवतः । पुलिश सु ।
इति स्थिते^{११} ।

¹ xiv, 33 ff. ² लः: Tri., लः: R and T. ³ क्लगमो उ० Tri.,
क्लगमोर्द० R and T; ^४ दुश्च: Tri.¹ and Tri.²; ^५ दुश्च Tri.³, R, and T.

⁴ iv, 7. ⁵ इति भवति वा T. ⁶ iv, 19. ⁷ xviii, 2.

⁸ रो भुकुटी० Tri.¹ and Tri.³; Tri.² and T om. इति. ⁹ iv, 29.

¹⁰ सोशस्त्रौ R and T. ¹¹ Instead of the text and commentary of
xix, 3, T has only पुलिशे.

सौ पुंस्येलतः ॥ ३ ॥

H. iv, 287.

पुक्षिङ्गे अकारस्य लिदेकारो^१ भवति सौ परे । सोलुकू^२ । पुलिशे ।

त्वाङ्गाहो डसः ॥ ४ ॥

H. iv, 289.

अवर्णात्परस्य डसो डिदाह^३ इति तु^४ भवति । पुलिशाह । पुलिशश्च ।

आमो डित^५ ॥ ५ ॥

H. iv, 300.

अवर्णात्परस्यामो डाहादेशो डिदा भवति । डित्तात्सानुनामि-
कोचारः^६ । पुलिशाहै । पुलिशाण । पुलिशाण । डसो ।

मागध्यां शौरसेनीवत् ॥ ६ ॥

H. iv, 302.

मागधामुक्ताद्यन्तार्थं शौरसेनीवद्यूष्यम् । इति शौरसेनीवद्वावात्
अतो डसेदुदोशिति^७ दुदोशी । पुलिशादु । पुलिशादो ॥

हस्तिशब्दस्य भेदः । कगट्डेति^८ सलोपे प्राप्ते ।

सस्सधोस्संयोगेऽयीष्मे ॥ ७ ॥

H. iv, 288.

सकारषकारयोः संयोगे वर्तमानयोः सकारो भवति । यीमशब्दे न
भवति । हस्ती । संबुद्धौ शौरसेनीवद्वावात^९ आत्सौ वामक्त्य इनो
न इत्यात्त्वम्^{१०} । हस्तिच्चा । पञ्चि । हस्तो^{११} । हस्ति ॥

अथ प्रातिपदिकावस्थायां विशेषः ॥

पिच्छिलः ।

छोऽनादौ श्च^{१२} ॥ ८ ॥

H. iv, 285.

अनादौ वर्तमानस्य क्षस्य शकाराकालशकारो भवति । पिच्छिले ॥

रात्सः ।

श्च^{१३} Xकः ॥ ९ ॥

H. iv, 286.

अखोः^{१४} अकारस्य जिङ्गामूलोयाक्रान्तः ककारो भवति । स्तोरसो^{१५} ।

संयोग इति^{१६} इत्यः । लXकशे ॥

¹ ii, 4. ² iv, 6. ³ iv, 7. ⁴ ii, 3. ⁵ आडो मित् R. ⁶ ii, 6.

⁷ xviii, 4. ⁸ iv, 45. ⁹ xix, 6. ¹⁰ आ सावा० R and T; .
xviii, 9; इति नत्यं R. ¹¹ T om. these two words. ¹² च Tri.

¹³ च Tri. ¹⁴ i, 5. ¹⁵ xix, 2. ¹⁶ iv, 25.

शुष्कः । सस्त्वोस्त्वोग इति¹ सकारः । शुष्के ॥
अभिमन्तुः । पुरुषवान् । प्राणः । धर्मजयः ।

H. iv, 293.

न्यरयज्ञस्त्रां ज्ञर ॥ १० ॥

न्य यज्ञ इत्येतेषां रित्यकारो² भवति । अहिमत्रज्ञु³ । मन्त्रम-
णवन्तेति⁴ वन्नादेशः । पुत्रज्ञवंते । पञ्चेति⁵ । ज्ञस्य अत्यविधानं ज्ञवोरिति⁶
यत्प्रवाधनार्थम् । धण्डज्ञए ॥
जनः । यानम् । मदम् ।

H. iv, 292.

जयद्वां यः ॥ ११ ॥

जकारयकारयकाराणां यकारो भवति । यणो । याणं । मत्त्वं ।
यस्य यत्प्रविधानमादेजं इत्यस्य⁷ वाधनार्थम् ॥
कोष्ठागारम् । पद्मः ।

H. iv, 290.

षट्टौ स्तम् ॥ १२ ॥

षकाराकाकाष्ठकारो द्विष्टकष्ठकारस्य सकाराकान्तं टकारमापवेति⁸ ।
कोस्टागालं । पस्ते ॥
उपस्थितः । अर्थपतिः ।

H. iv, 291.

स्थथौ स्तम् ॥ १३ ॥

स्थ धर्म इत्येती सकाराकान्तं तकारमापवेति । दस्तस्वेति⁹ दस्तम् ।
उवस्तिदे । अस्तवदी ।
अहम् । वयम् ।

H. iv, 301.

हगेऽहंवयमोः¹⁰ ॥ १४ ॥

अहंवयमोहगे¹⁰ भवति । हगे¹⁰ ॥
अथ तिष्ठन्ते विशेषः ॥

• ¹ xix, 7. ² iv, 19. ³ अभिमन्तु T. ⁴ xii, 102. ⁵ पञ्चेति R.
⁶ xii, 16. ⁷ vii, 33. ⁸ पञ्चते T. ⁹ xviii, 5. ¹⁰ हगे Tri.¹
and Tri.³, भगे Tri.², R, and T.

जो¹ व्रजेः ॥ १५ ॥

H6. iv, 204.

व्रजतेर्जकारस्य अ॒ भवति । रजेचोर्दिति³ दद्वागमः । वज्जदि ।
वज्जदि⁴ ॥

स्कः प्रेक्षाचक्षेः⁵ ॥ १६ ॥

H6. iv, 207.

प्रेक्षतेर्जक्षतेच चस्य स्को भवति । Xकस्यापवादः⁶ । पेस्कदि ।
आचस्कदि ॥

चिष्टस्तिष्टस्य⁷ ॥ १७ ॥

H6. iv, 208.

तिष्ट इत्यस्य चिष्ट⁸ इति भवति । चिष्टदि⁹ ॥

इति मागधीविभागः ॥

TWENTIETH SECTION.

अथ पैशाची ॥

प्रणिपतनशब्दस्य भेदः ।

शेषं शौरसेनीवत् ॥ १ ॥

H6. iv, 323.

इति शौरसेनीवत्त्वात्माक्षतवज्ञावस्यापि सिद्धत्वात्¹⁰ लवरामध्येति¹⁰
रेफलीयः ।

नो नणोः पैशाच्याम् ॥ २ ॥

H6. iv, 306.

पैशाचां नणोर्नो भवति । नस्य नलविधानं णल्बाधनार्थम्¹¹ ।

तल¹² तदोः ॥ ३ ॥

H6. iv, 307.

तकारदकारयोर्लिंगो¹³ भवति । तस्य तलविधिरादेशात्तरवा-
धनार्थम् ।

¹ ज्यो अ॒ Tr. ¹, अ॒ Tr. ², जे Tr. ³, जो R, ज्यो T. ² अ॒ Tr. ¹
and Tr. ², जो R, ज्यो T; iv, 19. ³ xviii, 19. ⁴ वज्जदि । वज्जदि R,
वज्जदि । वज्जदे T. ⁵ °चक्षि Tr. ¹, R, and T, °चक्षः Tr. ², °चक्षः Tr. ³

⁶ कस्या० R, तस्या० T; xix, 9. ⁷ चिष्ट Tr. ¹ and Tr. ², चिष्ट Tr. ³,
चिदु० R, चिदु० T. ⁸ चिदु॒दि R, चिदु॒दि T. ⁹ xviii, 2. ¹⁰ iv, 32.

¹¹ iv, 47. ¹² तल॒ Tr., तत्॒ R and T. ¹³ ii, 4.

H5. iv, 324. न प्रायोलुङ्कादिच्छलषटशम्यन्तमूचोक्तम् ॥ ४ ॥
 प्रायो लुङ्कगच्चेत्यादिना^१ क्लषटश्मीसुधाग्रावसप्तयें^२ इत्यन्तेनोक्तं
 न भवति । इति तकारस्य लुङ्कन्^३ भवति पकारस्य वत्तं^४ च । पनिपतनं^५ ।
 डसौ ।

H5. iv, 321. डन्सेस्तोतुशतः^६ ॥ ५ ॥
 अकारात्परस्य डसैः शितौ^७ तो तु इत्येतौ भवतः । पनिपतनातो^८ ।
 पनिपतनातु^९ ॥
 शशिशब्दस्य भेदः । शोस्तलिति^{१०} सलो न प्रायोलुङ्कादीति^{११} निषेधे ।

H5. iv, 309. शषोस्सः ॥ ६ ॥
 शषोः सो भवति । ससो । संबुद्धौ शौरसेनीवद्वावात्^{१२} आत्सौ^{१२}
 वेत्यात्ते । ससिच्चा । पचे । ससी । ससि ॥
 तदिदंशब्दयोस्तुतीयैकवचने ।

H5. iv, 322. टा^{१३} नेन तदिदमोः ॥ ७ ॥
 तदिदमोष्टावचनेन सह नेन इति भवति । नेन ।

H5. iv, 322. नाए स्त्रियाम् ॥ ८ ॥
 स्त्रियां^{१४} तदिदमोष्टावचनेन सह नाए इति भवति । नाए ॥
 राजनशब्दस्य भेदः । संबुद्धौ । म इति^{१५} मत्ते । भो रात्रं । भो रात्रं ।
 शसादौ ।

H5. iv, 304. राज्ञो ज्ञो वा चित्रं^{१६} ॥ ९ ॥
 राजच्छब्दे ज्ञस्य चित्रं^{१६} इति वा भवति । राचित्रो भजसु । राज्ञे
 भजस्त्वेत्यर्थः ॥
 अथ प्रातिपदिकावस्थायाम् ॥
 मन्युः । पुण्यम् । प्राज्ञः । न्यायज्ञज्ञानं चर्^{१७} । मत्त्रू । पुच्चं । पञ्ची ॥
 यादृशः । तादृशः । अन्यादृशः ।

¹ iv, 26 = Tri. i, 3, 8. ² Tri. i, 3, 90. ³ See note 1.

⁴ iv, 62 = Tri. i, 3, 55. ⁵ पनिपतनं R. ⁶ तु शितौ T.

⁷ ii, 5. ⁸ पनिपतनं R. ⁹ iv, 29 = Tri. i, 3, 87. ¹⁰ लुङ्कादिति

• R and T; xx, 4. ¹¹ नीवत्तात् R; xx, 1. ¹² आ सौ

R and T; xviii, 9. ¹³ टा Tri., तटा R and T. ¹⁴ T om.

this word. ¹⁵ xviii, 8. ¹⁶ चित्रं Tri., चित्रं R, चित्रं T. ¹⁷ xix, 10.

तुस्तिर्याहशगे ॥ १० ॥

H. iv, 317.

याहशादिषु हृत्यस्ति भवति । यातिसो । तातिसो । न्यस्तज्ञाना
जरिति^१ जरि । अन्तातिसो ॥

कमलम् । लोऽहृति^२ कलम् । कमलं ॥
हृदयम् ।

यः पो हृदये ॥ ११ ॥

H. iv, 310.

हृदये यस्ति पो भवति ।

इलू कृपगे ॥ १२ ॥

H. i, 128.

छप हृत्यादिषु शब्देषु आदेः चक्षतो लिदित्त्वं^३ भवति । तल् तदोः^४ ।
हितपं ॥

भार्या । खानम् । कष्टम् ।

र्यस्तष्टां रिच्चसिनसिटाः क्वचित् ॥ १३ ॥

H. iv, 314.

र्ये स्त ष्ट हृत्येतेषां यथासंख्ये रिच्च सिन सिट हृति क्वचित् भवन्ति^५ ।
भारिच्चा । सिनानं । कसिटं^६ । क्वचिदिति लक्ष्यानुसारेण । अच्छो । सुसां ॥
अथ तिङ्गने विशेषः ॥

तडिजेचोः^७ ॥ १४ ॥

H. iv, 318,
319.

इजेचोस्तु भवति^८ । हसति । हसते ॥

इय्यो यकः ॥ १५ ॥

H. iv, 315.

यक हृत्य हृति भवति । हसिष्यते ॥

कृजो डीरः ॥ १६ ॥

H. iv, 316.

क्वचः परस्य यको डिदीरो^९ भवति । कीरते ॥
लुकुटोः ।

¹ xix, 10.

² iv, 63.

³ ii, 4.

⁴ xx, 3.

⁵ रिच्चसिनसिटाः र्ये स्त ष्ट हृत्येतेषां यथासंख्ये भवन्ति क्वचित् T. १.

⁶ कसिटः R and T. ⁷ तडिजेचोः R and T. ⁸ xiv, 1; Pā. i, 1, 46.

⁹ iv, 7.

H6. iv, 320.

एथ एव भविष्यति ॥ १७ ॥

भविष्यति इजेचोः^१ स्थाने एथ इत्यमेव भवति । न तु स्त्रिरित्यादिः^२ ।
हसेत्य । भवेत्य ॥

H6. iv, 312.

क्ला तूनं ॥ १८ ॥

क्ला तूनमापयते । हसितूनं । हसितून ॥
दृष्टा ।

H6. iv, 313.

ष्ट्रा^३ द्वूनत्थूनौ^४ ॥ १९ ॥क्लात्प्रत्यक्षः^५ क्ला द्वूनस्यूनावापयते । द्वून । दस्यून ॥
इति पैशाचीविभागः ॥

TWENTY-FIRST SECTION.

अथ चूळिकापैशाची ॥

नरशब्दस्य भेदः ।

H6. iv, 328.

शेषं प्राग्वत् ॥ १ ॥

चूळिकापैशाच्यामुक्तादन्तः प्राग्वत् प्राक्तनपैशाचीवद्ववति । इति
पैशाचीवद्वावात् नो नणोः पैशाच्यामिति^६ नस्य नः ।

H6. iv, 326.

रो लस्तु चूळिकापैशाच्याम^७ ॥ २ ॥चूळिकापैशाच्याम^८ रेफस्य लत्वं तु^९ भवति । नलो । नरो ॥

H6. iv, 325.

गजडद्वघभृद्धभां कचटतपखछठथफाल^{१०} ॥ ३ ॥गजडादीनां कचटादयो लितो^{११} यथासंख्यं भवन्ति । नगरम् ।
नकलं । राजा । राचा । मण्डलम् । मंठलं । मदनः । मतनो । बालकः ।
पालको । मेघः । मेखो । मिर्झरः । निक्खलो । गाढम् । काठं । मधुरम् ।
मथुरं । भगवती । फकवती ॥इति चूळिकापैशाचीविभागः^{१२} ॥

^१ xiv, 1. ^२ xviii, 21. ^३ ष्ट्रः Tri.^३ ^४ द्वूनः Tri.^१ and Tri.^३;
० धूनौ Tri.^१, द्वूनौ Tri.^३ ^५ I.e. क्लातं इत्यं यस्य सः. ^६ xx, 2.
७ चूळिका० Tri.^३ and T. ^८ ii, 3. ^९ फाल० Tri., फल० R and T.
१० ii, 4. ^{११} चूळिका० T.

TWENTY-SECOND SECTION.

अथापर्वश्चिभागः ॥

अकारान्तः पुर्विक्षुचतुर्मुखशब्दः । प्रायोऽपर्वश्च इति वर्तमाने ।

शैरसेनीवत् ॥ १ ॥

H. iv, 446.

अपर्वश्चे प्रायः शैरसेनीवत्कार्यं भवति ।

अचोऽस्त्वोऽखो^२ कलतथपका गघटधबभान् ॥ २ ॥ H. iv, 396.

अचः परे अस्त्वोऽनादौ^३ वर्तमानाः क ख त थ प इत्वेते ग घ द
ध ब भ इत्वेतान् प्रायो यथासंख्यमापद्यन्ते । शैरसेनीवद्वाचेन
प्राक्षतवद्वावात^४ लवरामध्येति^५ रेफलोपः । अत्र वाक्यविभक्त्यपेक्षया
मकारस्यादिसानादित्वे संभवतः । तत्र यदानादित्वाङ्गीकारसदा ।

तु मो इन् ॥ ३ ॥

H. iv, 397.

अचः परोऽसंयुक्तोऽनादौ वर्तमानो मकारो डित^६ वत्तं त्वापद्यते^७ ।
डित्वात्सानुनासिकोच्चारः^८ । स्वार्थे तु कस्येति^९ कः । शेषादेश्येति^{१०}
द्वित्वम् । चदुवृंधक^{११} । इति स्थिते ।

अडडुल्लास्त्वार्थिकलुक्^{१२} च ॥ ४ ॥

H. iv, 429.

नाम्नः परतो अ इति^{१३} डितो^{१४} अड उल्ल^{१५} इत्वेतौ च प्रत्ययी
भवतः । तत्संनियोगेन स्वार्थिकस्य कप्रत्ययस्य लोपश्च ।

तद्योगजात्मा ॥ ५ ॥

H. iv, 430.

अडडुल्लानां^{१६} योगभेदेभ्यो ये^{१७} जायन्तेऽडड इत्यादयः प्रत्ययाः
तेऽपि स्वार्थे प्रायो भवन्ति । योगभेदजात्मा । अडड । डडअ^{१८} । अडुल्ल ।

¹ अथापर्वश्च: T. ² T. om. अचः. ³ अस्त्वः i, 8; अखो i, 5.

⁴ xviii, 2. ⁵ iv, 32. ⁶ डितं R and T. ⁷ तु ii, 3.

⁸ ii, 6. ⁹ xii, 107. ¹⁰ iv, 4. ¹¹ चदुवृंधक R, चतुवृंधक T.

¹² अउ० for अ० R and T; उल्ल० Tri.¹, उल्ल० Tri.^{2b} and T.

¹³ Thus Tri.; R and T. om. अ इति. ¹⁴ iv, 7. ¹⁵ अड उल्ल Tri.,

अउ० उल्ल० R, अउ० उल्ल० T. ¹⁶ अडुल्लानां R and T.

¹⁷ Thus Tri.; R and T. om. ये. ¹⁸ अडडअ R and T.

जुक्ष्मा । डडुक्ष । डुक्षडड । अडडुक्ष¹ । चडुक्षडड । डडुक्षडड ।
जुक्ष्माडड । डडुक्ष्माड । डुक्षडडुक्ष । इति द्वादश संभवनि । तत्र
दत्संज्ञकानां डकाराणां मध्यपातिलेऽपि पूर्वमेवेत्संज्ञकलस्य² निर्णीतत्वा-
द्वयवप्रत्ययादित्स्यापि संभवाज्ञोपः । प्रायोग्यहणादेतेषामभावे
स्वार्थिकः कः³ । पचे तद्भावश्च । प्रायोग्यहणादेव खस्य घस्वाभावे
स्वघथधभामिति⁴ हकारः । मकारस्यादित्सपच्च⁵ वलद्विले⁶ न
भवतः । सौ ।

Hē. iv, 332.

ओत्सौ⁸ पुंसि तु⁹ ॥ ६ ॥

पुङ्गिङ्गेऽकारस्य सौ परे ओत्तं तु¹⁰ भवति । पचे ।

Hē. iv, 331.

स्वस्यत उत् ॥ ७ ॥

स्वमोः परयोरकारस्य उकारो भवति ।

Hē. iv, 344.

सुससोः ॥ ८ ॥

सुस प्रथमा । अस द्वितीया । तयोर्नियं लुभवति । चदुवुघओ¹¹ ।
चतुर्वुघओ । दित्वाभावे¹² । चदुवुघओ¹³ । चतुर्वुघओ¹⁴ । चउवुघओ¹⁵ ।
चउमुघओ । चदुमुघओ¹⁶ । चतुमुघओ । प्रायोग्यहणात्स्य दित्वाभावे¹⁷ ।
चउवुघओ । मस्य वत्वाभावे¹⁸ । चउमुघओ¹⁹ । चदुमुघओ । चतुमुघओ²⁰ ।
दित्वाभावे । चदुवुघओ²¹ । चउवुघओ । चतुर्वुघओ²² । चदुमुघओ ।

¹ जुक्ष R and T. ² तसंज्ञकं T. ³ xii, 107. ⁴ xxii, 2.
⁵ vi, 4. ⁶ See the commentary on xxii, 2. ⁷ xxii, 3.

⁸ ओ सौ Tri.^{2a} and Tri.³ ⁹ ओद्वा सौ पुंसि Tri.¹ ¹⁰ ii, 3.

¹¹ R and T om. this word. In accordance with xxii, 3, all those forms of चतुर्सुख, in which the *m* is replaced by *v*, ought to be written with an *anunāsika*. In the following list six of the twelve possible forms are referred to twice each. ¹² iv, 4.

¹³ चदुवुघओ R; T om. it. ¹⁴ R om. this word. ¹⁵ चशुं R.

¹⁶ चशुं R; T om. this word. ¹⁷ xxii, 2. ¹⁸ xxii, 3.

¹⁹ T om. this word; R adds once more मस्य वत्वाभावे.

²⁰ चतुमुघओ T. ²¹ चतुं R and T. ²² T om. this word.

चउमुघचो । चउमुघचो । इति खस्य घले¹ दादश भेदाः । हस्ते² ।
चदुबुहचो । इत्यादयो³ दादश । प्रायोयहणात्वस्य अवयो । चदुबुहचो⁴ ।
इत्यादयो दादश । इति षट्विंश्चेदाः⁵ । पचे उकारे⁶ येवं⁷ चदुबुहचउ⁸ ।
इत्यादयो दादश दादश । इति षट्विंश्चेदाः । एवं चदुबुहचडो ।
चदुबुहचडु । इत्यादयः । चदुबुहचो⁹ । चदुबुहचलु¹⁰ । चदुबुहचडो ।
चदुबुहचउ । इत्यादयः । चदुबुहचडो¹¹ । चदुबुहचउ¹² । इत्यादयः ।
चदुबुहउ¹³ । इत्यादयः । चदुबुहउ¹⁴ । चदुबुहउ¹⁵ । चदुबुहउ¹⁶ ।
चदुबुहउ¹⁷ । इत्यादयः । चदुबुहउ¹⁸ । इत्यादयः । चदुबुहउ¹⁹ । चदुबुहउ²⁰ ।
चदुबुहउ²¹ । इत्यादयः । चदुबुहउ²² । इत्यादयः । चदुबुहउ²³ । इत्यादयः ।
चदुबुहउ²⁴ । इत्यादयः । चदुबुहउ²⁵ । इत्यादयः । चदुबुहउ²⁶ । इति
योगायोगयोर्भेदानामशीत्यधिकं सहस्रं संभवति ।

दिहौ सुपि ॥ ९ ॥

H. iv, 330

सुपि परे अन्यस्य दीर्घइत्यौ प्रायो भवतः । इति प्रायोयहणादुकाराभावे²⁷ दीर्घे²⁸ । चदुबुहचआ । इत्यादयः षट्विंश्चत्²⁹ षट्विंश्चेदाः ।
इति चत्वारिंश्चादिधिकानि पञ्च शतानि । प्रायोयहणादकारादीनामभावे
पूर्ववदोकारोकारयोः³⁰ । चदुबुहघो । चदुबुहु । इत्यादयो द्वासप्ततिर्भेदाः ।
तचैव दीर्घे । चदुबुहघा । इत्यादयः षट्विंश्चत्³¹ । इति चतुर्मुखशब्दस्य सौ
परे अष्टाविंशत्यधिकसप्तशताधिकं सहस्रं³² भेदानां संभवति³³ । मकारस्या-
दित्यपचे खस्य घलहत्यश्वयेषु । चदुमुघचो³⁴ । चतुर्मुघचो³⁵ ।
चदुमुहचो³⁶ । चतुर्मुहचो³⁷ । चतुर्मुहचो³⁸ । चदुमुखचो³⁹ । चतुर्मुखचो⁴⁰ ।
चतुर्मुखचो⁴¹ । उकारे⁴² येवं चदुमुघउ । इत्यादयो नव नव । एवं
चदुमुघडो⁴³ । चदुमुघउ⁴⁴ । इत्यादयो नव नव भिदाः । इति योगायोगयोः
सप्तत्यधिकं शतद्वयम् । दीर्घे । चदुमुघचआ । इत्यादयो नव नव

¹ xxii, 2; द्विले T.² vi, 4.³ चदुबुह इत्यादिका T.⁴ चदुबुहचओ R. ०खयो T.⁵ R om. भेदाः.⁶ xxii, 7.⁷ चदुबुहचओ R.⁸ चतुर्बुधुओ R. चतुर्बुधुओ T.⁹ चतुर्बुधुओ T.¹⁰ चतुर्मुखो R.¹¹ R adds चदुबुहउ²⁵ । इत्यादयः ।¹² R om. this word.¹³ xxii, 7.¹⁴ ०भावदीर्घे T.¹⁵ T om. this word.¹⁶ xxii, 6 and 7.¹⁷ ०त्तिर्भावा T.¹⁸ 1080 + 540 + 72 + 36 =¹⁹ ०वंति T.²⁰ ०मुखओ R.²¹ ०मुघओ R.²² चतुर्मुखो R.²³ चतुर्मुखउ T. चदुमुखडो R.²⁴ चुदुमुखउ R.²⁵ चतुर्मुखउ T.²⁶ चुदुमुखउ T.

भिदाः । इति पञ्चिंशदधिकं शतम्¹ । अद्भुदायभावे² । चदुमुषो ।
चदुमुषु । इत्यादयोऽष्टादश भेदाः । तत्रैव च दीर्घे । चदुमुषा । इत्यादयो
नव । इति द्वाचिंशदधिकाणि चलारि शतानि³ भेदाणां संभवन्ति ।
एवमद्भुदादिवैभवेन प्रतिश्वल्मनेके भेदाः संभवन्ति । त एते प्रसिद्धिवशेन
प्रयोज्याः । न ह्युद्भुदादयः सर्वे^४पि सर्वत्रापि प्रसिद्धाः । क्वचित्क्वचित्क्वचि-
त्क्वचित् । तथा क्वचिदोकारोकारावेव प्रसिद्धौ । क्वचिद्दीर्घं एव ।
क्वचिद्दुभयमपि । जसि । सुससोरिति^५ लोपः । चदुमुषा । इत्यादि ।
संबोधने जसि । सुससोरिति^५ लोपे प्राप्ते ।

हो जस आमन्त्ये⁵ ॥ १० ॥

आमल्ये वर्तमानात्मातिपदिकात्परस्य जसो हो इति भवति ।
चदम्भुहो । अमि । स्वयत उदियुत्तम^६ । सुससोरिति^७ लोपः ।
चदम्भङ् । चदम्भो । ततीयैवक्षने ।

टो णानुस्वारौ ॥ ११ ॥

अतः परस्य टावचनस्य णत्वमनस्तारश्च भवति ।

He. iv. 333. ਦਿ ॥ ੧੨ ॥

टावचने परे अत एकारो भवति । चदम्भहेः^३ । चदम्भहेण । भिसि ।

हिं^९ भिसूपोः ॥ १३ ॥

भिस्सपोहिं भवति ।

ਏ ਮਿਸਿ ॥ ੧੪ ॥

अकारस्य भिसि परे एत्वं तु¹⁰ भवति । चदुम्भुहेहि । चदुम्भुहहि ।
चतुर्थेकवचने । डेसो डमिति¹¹ डस्¹² ।

¹ Tom. the eight last words. ² दावभावे T. ³ दिक्कचत्वा-
रिंशुक्तानि T; $270 + 135 + 18 + 9 = 432$. ⁴ xxii, 8.

⁵ असामक्ये Tri. ⁶ Tom. उट ; xxii, 7. ⁷ xxii, 8. ⁸ ०हे R.

⁹ हि Tri.¹ and Tri.² ¹⁰ ii, 3. ¹¹ iv, 17. ¹² उम् T.

मुसुहो डःः ॥ १५ ॥

Hē. iv, 338.

अतः परस्य डःः सु सु हो इति चय आदेशा भवति । चदुमुहसु ।
चदुमुहसु । चदुमुहहो । आमि ।

आमो हं ॥ १६ ॥

Hē. iv, 339.

अकारात्परस्यामो हं भवति । चदुमुहहं । प्रायोग्यहणादेषामभावे ।

डःमो लुक् ॥ १७ ॥

Hē. iv, 345.

षष्ठीविभक्तेः प्रायो लुग्भवति । चदुमुहा । चदुमुह । डःसौ ।

डःसेर्हेहू ॥ १८ ॥

Hē. iv, 336.

अकारादुन्तरस्य डःःै झै इवेतो भवतः । चदुमुहहे । चदुमुहङै ।
भसि ।

भ्यसो झुं² ॥ १९ ॥

Hē. iv, 337.

अकारादुन्तरस्य भ्यसो झुं³ भवति । चदुमुहङुं³ । झौ ।

डिनेच्च ॥ २० ॥

Hē. iv, 334.

अकारस्य डिना सह इकार एकारस्य भवति । चदुमुहि । चदुमुहे ।
सुषि । हिं भिस्तुपोरिति⁴ हिं । चदुमुहहिं ।
सर्वशब्दस्य भेदः ।

अनुसाहावन्यथासर्वौ ॥ २१ ॥

Hē. iv, 366,
415.

अन्यथा सर्व इवेती अनु साह इति यथासंख्यं भवतः । साहो⁵ ।
साङै । इत्यादि पूर्ववत् । डःसौ ।

डःसिहं⁶ ॥ २२ ॥

Hē. iv, 355.

सर्वादिरकारात्परस्य डःसेर्हामिति भवति । साहहां । झौ ।

¹ झ T. ² झं Tri., झः R and T. ³ झः R and T. ⁴ xxii, 13.

⁵ साहृष्ट R. ⁶ डःसिहां Tri.¹ and Tri.^{2a}, डःसिहं Tri.^{2b}, डःसिहः Tri.³,
डःसिहाम R and T.

सर्वगान्डिहि¹ ॥ २३ ॥

H. iv, 357.

सर्वादिरकारालाप्यं डिवचनं हि इति भवति । साहहि ।
 इकारान्तो हरिशब्दः । प्रथमाद्वितीययोः अङ्गडादौ² सुससोरिति³
 लोपे च । हरिचो । हरिष । अङ्गडादभावे सुससोरिति लोपे । हरि ।
 दीर्घे⁴ च । हरी । इत्यादि । आमन्त्रे जसि । हो जस आमन्त्र इति⁵
 होआदेशः । तृतीयैकवचने ।

H. iv, 343.

इकारादुकारात्परस्य टावचनस्य एं⁷ इति चकाराणानुसारौ⁸ च
 भवति । हरिए⁹ । हरिण¹⁰ । हरिण । हरिं । भिसि । हि भिस्युपो¹¹ ।
 हरिहि । आभि ।

H. iv, 340.

अमो हं च ॥ २५ ॥
 इदुज्ञां परस्यामो हं इति चकारात ऊं इति च भवतः । हरिहं ।
 हरिङ्गं । ऊसी ।

H. iv, 341.

हि हे डिङ्ग्से¹² ॥ २६ ॥
 इदुज्ञां परयोर्डिङ्ग्सोर्हि हे इत्येती क्रमेण भवतः । हरिहे । भसि ।

H. iv, 341.

हुं भ्यसः ॥ २७ ॥
 इदुतः परस्य भसो ऊं भवति । हरिङं । ऊौ । हि हे डिङ्ग्सेरिति¹³
 हिआदेशः । हरिहि ॥

उकारान्तसारशब्दः । हरिशब्दवत् प्रक्रिया ॥

स्त्रीलिङ्ग आनन्दशब्दः ।

H. iv, 445.

लिङ्गमतत्त्वम् ॥ २८ ॥
 अपभंशे लिङ्गमतत्त्वं अभिचारि प्रायो भवति । इति स्त्रीलिङ्गताथाम¹⁴ ।
 अङ्गडुकारस्वार्थिककलुक¹⁵ चिति¹⁶ उङ्गप्रत्यये टिलोपे¹⁷ च । चंतड ।
 इति स्थिते ।

¹ °डिहि all MSS. ² xxii, 4. ³ xxii, 8. ⁴ xxii, 9.

⁵ xxii, 10. ⁶ एं चेदुतोः Tri.¹, एं चेदुतः Tri.², एचेदुतः Tri.²,
 R, and T. ⁷ ए R and T. ⁸ xxii, 11. ⁹ हरिए R and T.

¹⁰ T om. this word ; iv, 14. ¹¹ xxii, 13. ¹² °डस्तोः Tri.³

¹³ xxii, 26. ¹⁴ °ताथा T. ¹⁵ अङ्गडुकारस्वा० R and T. ¹⁶ xxii, 4.

¹⁷ iv, 7.

डीतस्त्वयाम्¹ ॥ २९ ॥

H. iv, 431.

स्त्रीलिङ्ग अडडुक्षा² इति तयोगजायेति³ सूचदयविहितप्रव्यया-
नात्परो डीप्रव्ययो⁴ भवति । टिलोपः⁵ । अंतडी । प्रथमादितीययोः
सुसयोरिति⁶ लोपः । जसश्सोः ।

उदोत्तौ जश्शस्⁷ ॥ ३० ॥

H. iv, 348.

स्त्रीलिङ्गात्परयोर्जसश्सोः प्रव्यक्तमुदोत्तौ भवतो लोपापवाहौ⁸ ।
अंतडीउ । अंतडीओ । टाङ्गोः शादि चतुष्यम्⁹ । अंतडीच । इत्यादि ।
भिसि । हिं भिस्युपोः¹⁰ । अंतडीहिं । चतुर्थेकवचने ।

डसडसी हे¹¹ ॥ ३१ ॥

H. iv, 350.

स्त्रीलिङ्गात्परी डसडसी हे इत्यादेशमापयेति । अंतडीहे ।
डसावयेतदेव रूपम् । आमि ।

हुमांभ्यसः ॥ ३२ ॥

H. iv, 351.

स्त्रीलिङ्गात्परयोरांभ्यसोङ्ग भवति । अंतडीङ्गं भ्यस्ययेतदेव रूपम् ।
सुपि । हिं भिस्युपोः¹² । अंतडीहिं ॥

तयोगजान्स्य¹³ भेदः । असादेव शब्दाङ्गडडप्रव्यये¹⁴ हते । अंतडच ।
इति ख्यते । डीतस्त्वयामित्यस्य¹⁵ प्राप्ती ।

अदन्ताइडा¹⁶ ॥ ३३ ॥

H. iv, 432.

अडडुक्षानां¹⁷ मध्ये योऽकारप्रव्ययः तदन्तो यस्ययोगजस्तादन्ता-
स्त्रीलिङ्गाङ्गाप्रव्ययो भवति । अंतडचां । इति ख्यते ।

¹ डित० Tri.³ and R. ² उद्ग्रा R and T; xxii, 4. ³ xxii, 5.

⁴ डिं R. ⁵ iv, 7. ⁶ xxii, 8. ⁷ जश्शसः Tri. ⁸ xxii, 8.

⁹ v, 6. ¹⁰ xxii, 13. ¹¹ उद्सहै Tri.³ ¹² xxii, 13. ¹³ xxii, 5. •

¹⁴ xxii, 4 ¹⁵ यामीदित्यन्य R; xxii, 29. ¹⁶ तद० Tri.

¹⁷ अड्गु० R and T; xxii, 4.

Hē. iv, 433.

इत्तोऽति ॥ ३४ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य योऽकारस्य अति अकारप्रत्यये परे इकारो भवति ।
दिही सुपीत्यकारप्रत्ययस्य^१ लोपः । अंतदिआ । प्रायोयहणाद्डडायभावे^२ ।

Hē. iv, 352.

स्त्रियां डिः^३ ॥ ३५ ॥

स्त्रीलिङ्गान्नामः परं डिवचनं^४ भवति । यादेशः शादयः स्वरित्यर्थः^५ ।
अंताच्च । अंताच्च । अंताए । इत्यादि । शेषं पूर्ववत् ॥
अकारान्तो नपुंसकलिङ्गशब्दः । कमलशब्दः । जसश्वसोः ।

Hē. iv, 353.

इं नपि^६ ॥ ३६ ॥

नपुंसकात्परयोर्जसश्वसोः इं इति तु^७ भवति । तु मो छूम^८ । कवृलरू^९ ॥
किंशब्दस्य भेदः । डसि ।

Hē. iv, 358.

उसस्मुश् यत्तत्किंभ्यः^{१०} ॥ ३७ ॥

यत्तत्किंभ्यो डसः सुशादेशस्तु^{११} भवति । शित्त्वादीर्धः^{१२} । कासु । पचे ।
कास । इत्यादि । डसौ ।

Hē. iv, 356.

तु किमो डिहे ॥ ३८ ॥

किंशब्दात्परो डसिर्दिहे^{१३} इति तु^{१४} भवति । किहे । पचे । कोस ।
इत्यादि । स्त्रीलिङ्गे ।

Hē. iv, 359.

स्त्रियां डहे ॥ ३९ ॥

स्त्रीलिङ्गेभ्यो यत्तत्किंभ्यो डसो डिदहे^{१५} इति तु^{१६} भवति । कहे । पचे ।
बीए^{१७} । इत्यादि । शेषं प्राक्तवत्^{१८} । यत्तदोरेषैव प्रक्रिया । तासु । जासु ।
जहे । तहे । बीए । इत्यादि । नपुंसके तु स्वमोः । ।

^१ डिअहसापी० R and T; xxii, 9.—०त्याकार० R. ^२ xxii, 4.

^३ छू Tri.^१, डिः Tri.^{२a}, हिः Tri.^{२b}, डैः Tri.^३, डिः R and T.

^४ डिदचनं T. ^५ v, 6.—This explanation of the Sūtra is at variance with Tri. iii, 4, 20, and Hē. iv, 352. ^६ Thus Tri.; R and T om. नपि. ^७ ii, 3. ^८ छूः R and T; xxii, 3.

^९ कवृलरू० R, कवृलरू० T. ^{१०} Thus Tri.; R and T om. the last word. ^{११} ii, 5. ^{१२} iv, 7. ^{१३} किए R and T. ^{१४} प्राक्तशब्दवत् T; xviii, 2.

यत्तद्धुंतुं¹ स्वमोः ॥ ४० ॥

H. iv, 360.

नपुंसकौ यत्तदौ स्वमोः परयोर्यथासंखं धुं तुं² इत्येतावापयेते ।
धुं । तुं³ । पचे । जं । तं ॥
इदंशब्दस्य भेदः ।

इदम इमु⁴ नपुंसके ॥ ४१ ॥

H. iv, 361.

नपुंसकस्तेदंशब्दस्य इमु इति भवति स्वमोः परयोः । इमु ।

इदम आआः⁵ ॥ ४२ ॥

H. iv, 365.

इदमः सुपि परे आआ⁶ इति भवति । आआउ⁷ । जसश्सोः⁷ ।
आआइ⁸ । इत्यादि ॥
एतदशब्दस्य भेदः । स्वमोः ।

एतदेहएहोएहु स्त्रीनृनपि⁹ ॥ ४३ ॥

H. iv, 362.

स्त्रीलिङ्गः पुर्णिङ्गो नपुंसकश्च एतच्छब्दः स्वमोः परयोर्यथासंखं एह
एहो एहु इति भवति । एह । एहो । एहु । जसश्सोः ।

जश्शसोरेद् ॥ ४४ ॥

H. iv, 363.

जसश्सोः परयोः एह इति भवति । एह ॥
अदसशब्दस्य भेदः⁹ ।

ओइ अदसः ॥ ४५ ॥

H. iv, 364.

अदसो जसश्सोः परयोः ओइ इति भवति । ओइ ॥
युष्मदो भेदः ।

सौ युष्मदस्तुहुं¹⁰ ॥ ४६ ॥

H. iv, 366.

युष्मत्सौ परे तुङ्गं¹¹ इति भवति । सुससोरिति¹² सबोपः । तुङ्गं¹¹ ।

¹ °कुधुं Tri.¹, °धुंतं Tri.², °दुंतुं Tri.³, °धुंतुं R, °धुंतुं T.

² धुं R and T. ³ इं Tri.⁴ आआः Tri., आयः R and T.

⁵ आय R and T. ⁶ आआउ T. ⁷ T om. this word. ⁸ T om. गृ.

⁹ T om. the text and commentary of this Sūtra. ¹⁰ °तुङ्गं Tri.,

°तुहुं R and T. ¹¹ तुहुं R and T. ¹² xxii, 8.

H. iv, 369.

तुम्हेतुम्हइं¹ जश्शसोः ॥ ४७ ॥जसशसोः परयोर्युम्हदस्तुम्हे तुम्हइं इति भवतः । तुम्हे । तुम्हइं ।
आमि ।

H. iv, 370.

ञ्चंटा एइंतइं ॥ ४८ ॥

डिं अं टा इलेतिः सह युम्हदः एं तं इति भवतः । एं । तं ।
टावचनेऽथेते एव रुपे । भिसि ।

H. iv, 371.

भिसा तुम्हेहिं ॥ ४९ ॥

युम्हदो भिसा सह तुम्हेहिं इति भवति । तुम्हेहिं । डसि ।

H. iv, 372.

तुञ्चुतुधतउ² डसिडसा ॥ ५० ॥युम्हदो डसिना डसा च सह तुञ्चु तुध तउ³ इति चयो भवन्ति ।
तुञ्चु । तुध । तउ⁴ । आमि ।

H. iv, 373.

तुम्हहमांभ्यसा³ ॥ ५१ ॥युम्हदामा भ्यसा च सह तुम्हहमिति भवति । तुम्हहं । डसौ डखत् ।
भ्यस्याम्वत् । डी । ञ्चंटा एइंतइं⁴ । एं । तं । सुपि ।

H. iv, 374.

मुपा तुम्हासु ॥ ५२ ॥

युम्हत्युपा सह तुम्हासु इति भवति । तुम्हासु ॥

आम्हदो भेदः । सौ ।

H. iv, 375.

सौ हउं ॥ ५३ ॥

आम्हत्सौ परे हउं इति भवति⁵ । हउं ।

H. iv, 376.

श्यम्हइम्हहे जश्शसोः ॥ ५४ ॥

आम्हदो जसशसोः परयोः आम्हइं आम्हे इति भवतः । आम्हइं ।
आम्हे⁶ । आमि ।

¹ तुम्ह Tri.¹, तुम्हइ Tri.² and Tri.³ ² For तुञ्चु Tri.³
reads तुञ्चु, R and T तुञ्चश्तु; for तुध Tri.² तुधृ, Tri.³ तुधु,
T तुधृ; for तउ Tri.³ तउ. ³ मांभ्यस्याम् Tri. ⁴ xxii, 48.

⁵ T om. the words भवति to इति in the next Sūtra. ⁶ आम्हे ।
आम्हउं T.

मदं¹ अंटा² ॥ ५५ ॥

H. iv, 377.

किं अं टा इत्यैः सहासदो मदं इति भवति । टावचनेऽप्येतदेव
रूपम् । भिसि ।

भिसा अम्हेहिं³ ॥ ५६ ॥

H. iv, 378.

अस्त्रदो भिसा सह अम्हेहिं इति भवति । अम्हेहिं । डसि ।

डस्डसिना महुमभु ॥ ५७ ॥

H. iv, 379.

अस्त्रदो डसा डसिना च⁴ सह मड मज्जु इति भवतः । मड ।
मज्जु । आमि ।

अस्मदोऽम्हहं ॥ ५८ ॥

H. iv, 380.

अस्त्रदामा भ्यसा च सह अम्हहं इति भवति । अम्हहं । डसी
डसत् । भ्यस्त्रामत् । डौ । मदं अंटा⁵ । मदं । सुपि ।

सुपा अम्हासु ॥ ५९ ॥

H. iv, 381.

अस्त्रदः सुपा सह अम्हासु इति भवति । अम्हासु⁶ ॥

अथ प्रातिपदिकावस्थायां विशेषः ।

दादेहो यादृक्तादक्षीहगीहशाम् ॥ ६० ॥

H. iv, 402.

यादृगादीनां⁷ दादेरवयवस्य डिदेह⁸ इति भवति । जेहो । तेहो ।
केहो । एहो ।

डइसोऽतः⁹ ॥ ६१ ॥

H. iv, 403.

अदन्तानामेषां डिदृस¹⁰ इति भवतिं । जइसो । तइसो । करसो ।
अइसो ॥

¹ मद् R. ² अंटा R and T. ³ अहि R. ⁴ डसिना
डसा च R. ⁵ xxii, 55. ⁶ iv, 14. ⁷ यादृशादीनः
R and T. ⁸ डिदेहो R and T; iv, 7. ⁹ इताम् Tri. ¹⁰ डरसो
R and T; iv, 7.

६. iv, 407,
408, 435. डेत्तुलडेवडावियक्तियति च व्यादेवंतुपः ॥ ६२ ॥

इत्यत कियत इत्येतयोद्यकारायायवत्तावतोश वतुपो व्यादेवंकारादेः
यकारादेयायवयस्य^१ डिती^२ एत्तुल एवड इति भवतः । एत्तुलो ।
केत्तुलो । जेत्तुलो । तेत्तुलो । एवडो । केवडो । जेवडो । तेवडो ॥

१६. iv, 437. लतलौ प्पणम् ॥ ६३ ॥

लतलौ प्पणं प्राप्नुतः । विडप्पणु^३ । विभुत्वं विभुता वा ॥

१७. iv, 443. तृनोऽणश्चल^४ ॥ ६४ ॥

तृनो^५ लित^६ अणचो^७ भवति । भसणउ । भषणशीलः ॥
युष्मदीयः । अस्मदीयः ।

१८. iv, 434. छस्य युष्मदादेडारः ॥ ६५ ॥

युष्मदादिथः परस्य छस्य^८ डिदारो^९ भवति । तुम्हारा । अम्हारा ॥

१९. iv, 413. अन्याहृशस्यान्नाइसावराइसौ^{१०} ॥ ६६ ॥

अन्याहृशश्वद्यस्य अन्नाइस अवराइस^{११} इति भवतः । अन्नाइसो ।
अवराइसो^{११} ॥

^१ ख्याराद० R and T. ^२ iv, 7. ^३ ०ण T. ^४ णश्चल
Tri.^३, णश्चल Tri.^{२a}, णल Tri.^१, R, and T. ^५ पा. iii, 2, 135.
^६ ii, 4. ^७ लिलो R and T. ^८ पा. vii, 1, 2. ^९ iv, 7.
^{१०} ०स्यान्नाइस० Tri.^१ and Tri.^{२a}, ०स्यान्नाइस० Tri.^{२b} and Tri.^३,
०स्यान्नाइरा० R and T; ०पराइसौ० Tri.^१ and Tri.^{२a} ^{११} अन्नाइरा
वराइसो T.—In R page 72b ends with the text of xxii, 66, the
commentary on which is missing, and leaf 76 begins with वते,
which is followed by xxii, 67. This fact proves—what is
already apparent from the numbering of the leaves—that
a portion of the text, which must have contained the rules on
indeclinables and conjugation, is lost in both manuscripts.

पस्सगृणहौ¹ हश्मिहोः² ॥ ६७ ॥
पस्सदि³ । गृणहदि⁴ ॥

H. i^v, 393,
394.

इति सकलविद्याविशारदस्य⁵ समुद्रबन्धयज्वनः सूनुना
सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे
शौरसेव्यादिविभागः⁶ समाप्तः ॥

¹ वस्स० Tri.³ and T; गृणहौ Tri.¹, गृणहौ Tri.², गृणहौ Tri.³,
गृणहौ R and T. ² गृहिः Tri.³ ³ वस्सदि R and T. ⁴ गृकूदि
R and T. ⁵ In R the word विद्या० is entered below the line, between सकल० and विशारदस्य०. ⁶ T ins. विद्या before
शौर०. This mistake shows that the original of T was copied from R, where the word विद्या is entered between the two last lines—below सकल० and above शौर०. The copyist who wrote the original of T added it in both cases instead of the first alone.

INDEX TO THE SUTRAS
QUOTED IN SIMHARAJA'S PRAKRITARUPAVATARA
FROM THE VALMIKISUTRA.

अचोऽचाम् xiv, 10.	अपतौ घरो गृहस्य xii, 93.
अचोऽस्त्वोऽखी कलतथपफा	अपेः पदात् iii, 9.
गघदध्वभान् xxii, 2.	अभ्युपगमे आम xiii, 13.
अडडुङ्गास्त्वार्थिकालुक च	अमः iv, 11.
xxii, 4.	आमा तुमेतुए च x, 4.
अणणार् न चर्ये xiii, 24.	अमहे द्वये xviii, 15.
अत एवैच्से xiv, 12.	अमो आश्ये xiii, 19.
अतिष्ठ तुरः xvi, 23.	अम्हैमम्है जशसोः xxii, 54.
अतो डसेदुदोश xviii, 4.	अम्हमम भसि xi, 12.
अतो डो विसर्गः vii, 28.	अम्हममज्ज्वमह डिपि xi, 13.
अतुपस्त्विसे vii, 15.	अम्हंमज्ज्वमज्ज्वमहमहंमे च
अद्वाङ्गा xxii, 33.	डसा xi, 9.
अदेलुकात्खोरतः xv, 2.	अस्त्वेअम्होअम्ह xi, 3.
अनिदमेतद्सु वियन्तदस्त्रियां च	अन्हेअम्होअम्हाणममाणमहाण-
हि iv, 36.	मज्ज्वाणमज्ज्वाम्हाम्हंहेणो आमा
अनुक्तमन्यशब्दानुश्वरसनवत् ii, 2.	xi, 10.
अनुसाहावन्यथासर्वे xxii, 21.	अर उः xiv, 21.
अन्यस्य वचिसुचिह्निभुजां डोत्	अरीअरिज्जामाश्ये xii, 74.
xvii, 6.	अरि वृषाम् xiv, 22.
अन्यस्य हनखनोः xvi, 4.	अर्जेविंदप्पः xvi, 6.
अन्यहलोऽन्यदुदि vii, 2.	अर्थपरे तो युष्मदि xii, 43.
अन्यादिदेति मो णः xviii, 1.	अविद्युति लियामाल् viii, 9.
अन्यादृशस्त्वान्नाइसावराइसी xxii,	अस्तुना अन्हिहमहमहम-
66.	स्यम्म xi, 1.

अमदोऽम्हङ्ग xxii, 58.
 अहमा मुना vii, 44.
 अहस्यासी तेनास्ते: xiv, 47.

आचार्ये चो हृष्ट xii, 72.
 आत्मी वामक्य इनो न: xviii, 9.
 आदि: लु: i, 5.
 आदीतस्तोश v, 9.
 आदर्जः vii, 33.
 आदेश v, 19.
 आनन्देण एवरिच्च xiii, 20.
 आ भूतभवित्ति च छन्नः xiv, 38.
 आमा डेसि iv, 34.
 आमो डित् xix, 5.
 आमो हं xxii, 16.
 आमो हं च xxii, 25.
 आरसुपि iv, 65.
 आस्तिष्ठे लधी xii, 75.
 आसंघसंभावः xvi, 12.
 आ सौ वा iv, 66.

इत्तदूषी लः xviii, 22.
 इत्ताणी म्मी vii, 45.
 इज्जोर्दद् xviii, 19.
 इणममामा vii, 22.
 इतौ तो वाक्यादौ xiii, 4.
 इतु सदादौ xiii, 3.
 इदतोऽति xxii, 34.
 इदम आशः xxii, 42.
 इदम इमः vii, 11.

इदम इमु नपुंसके xxii, 41.
 इदमेतत्किंचनन्दा दिणा vii, 5.
 इदानीमो लदाणि xviii, 12.
 इदुतोर्दिः iv, 53.
 इदुमातुः v, 16.
 इ नपि xxii, 36.
 इथो यकः xx, 15.
 इरशोलाद्यर्थस्य xii, 108.
 इल छपने xx, 12.
 इहरा इतरथा xiii, 30.
 इहचोर्हस्य xviii, 10.
 इहेण च्यमा vii, 14.

ईचरज्जौ यक् xiv, 49.
 ईतस्सेस्सा viii, 3.
 ई धेये xii, 47.
 ईर हक्कताम् xiv, 50.

उच्च पश्च xiii, 31.
 उत्करवस्तोदारमात्रचः xii, 18.
 उदृती ल्पस्तामनि iv, 67.
 उदोती जश्चस् xxii, 30.

उम्हाणतुव्यंतुव्याणतुमाणतुवाण-
 तुहाणतुव्यमोभेलामा x, 10.
 उम्होऽहतुद्यहतुव्य भसि x, 14.
 उ युधिष्ठिरे xii, 29.
 उवण्यस्तावः xiv, 14.

च्छत्ते vii, 40.
 च्छत्तोऽत् iv, 3.

एकस्मिन्प्रथमादैर्विधादिषु दुसुमि किं किं ix, 1.
 xiv, 28.
 एडः iii, 4.
 एक्ष छानुतव्यभविष्यति xiv, 34.
 एं चेदुतः xxii, 24.
 एयिहं एत्ताहे इदानीमः xiii, 6.
 एतदेह एहो एङ्ग स्त्रीनृत्यपि xxii,
 43.
 एतो म्मावदितो वा vii, 37.
 एत्तो एत्ताहे डसिनेतदः vii, 35.
 एत्साज्ज्ञला चयोदशगेऽचः xii,
 49.
 ए भिसि xxii, 14.
 एथ एव भविष्यति xx, 17.
 एवमेवदेवकुलप्रावारकयावज्यो-
 वितावटावर्तमानतावति वः
 xiii, 5.
 एवार्थे येद्व xviii, 17.
 ऐच एडः v, 17.
 ओर आदसः xxii, 45.
 ओत्सौ पुंसि तु xxii, 6.
 कगटडतदप्यक्षपशोरुपर्यद्वे iv,
 45.
 कशक्षमुक्तदष्टमुदुत्तरणेषु xii, 97.
 कामुकयमुनाचामुण्डातिमुक्तके मो
 इलुक xii, 4.
 किंयन्तदोऽत्मामिसुपि viii, 2.
 किंयन्तज्ञी डसः vii, 6.

किं किं ix, 1.
 किंतज्ञां सश्च vii, 7.
 किमिदमश्च द्वैन्तच्छिद्वित्तलज्जेहं
 xii, 104.
 किमो डीसडिणो vii, 9.
 किरदरहिर किलार्थे xiii, 18.
 क्षगमो डदुच्चः xviii, 23.
 क्षजः कुणः xiv, 20.
 क्षञ्जो डीरः xx, 16.
 क्षदो हं xiv, 39.
 क्षण्ये वर्णे xii, 83.
 केर इदमर्थे xii, 105.
 केवलस्य र्तः xii, 41.
 केवले एवर xiii, 21.
 क्षे xvii, 1.
 क्षा तून् xx, 18.
 क्षासुपोस्तु सुणात् iv, 14.
 क्षीवि गुणगाः vi, 1.
 क्षीवि स्वमेदमिणमिणमो ix, 2.
 क्षाचित्सुपि तदो णः vii, 32.
 क्षिपः iv, 60.
 क्षः viii, 6.
 क्षः Xकः xix, 9.
 क्षायां कौ xii, 80.
 क्षमरत्नेऽन्यहलः xii, 79.
 क्षघधधभाम् vi, 4.
 गजडदवघश्छदधभां कचटतपत्त्वः-
 उथफाल xxi, 3.
 गभीरग इति iv, 42.

गुर्वादिरविवारि xvii, 3.
 गो गणपरः i, 6.
 ग्रहैर्घेष्यः xvi, 9.

घञि वा xii, 27.
 घेतुंतव्यक्तासु यहिः xvii, 5.

डमो लुक् xxii, 17.
 डमस्तुश् यत्तत्वंभः xxii, 37.
 डसिहीं xxii, 22.
 डसिसो हि iv, 24.
 डसिहेह्न xxii, 18.
 डसिशशशश्चे v, 8.
 डसिरस्कृत् iv, 23.
 डसेलोतुशतः xx, 5.
 डसोऽस्त्रियां सर् iv, 18.
 डसडसिटा णोणोर्दण् vii, 24.
 डसडसिना मङ्गमञ्जु xxii, 57.
 डसडसी हे xxii, 31.
 डिटाभ्यां तुमएतहतएतुमाइतुमे x, 7.
 डिनेश्च xxii, 20.
 डिरिआडहेडाला काले vii, 10.
 डेहैं iv, 31.
 डेर्मिर् iv, 30.
 डेसो डम् iv, 17.
 डेस्त्वस्तिस्मि iv, 35.
 ड्यंटा एंतर् xxii, 48.

चतुरो वशसभ्या चउरोचत्तारो-
 चत्तारि vii, 1.

चतुरो वा vii, 3.
 चिष्टिष्टस्त् xix, 17.

कर्गमिष्टमासाम् xviii, 24.
 क्रस्य युम्दादेहारः xxii, 65.
 क्षायायां होऽकालौ xii, 87.
 क्षिदिभिदो न्दः xvi, 2.
 क्षोऽनादौ यः xix, 8.

जयद्यां यः xix, 11.
 जश्वसोरेत् xxii, 44.
 जश्वसडसिडसां णोश् vii, 20.
 जसा भेतुभेतुहेत्यहेतुभ्य x, 2.
 जाणसुणी चः xvi, 8.
 जो ब्रजे: xix, 15.
 ज्ञाज्जे xiv, 16.
 ज्ञोः xii, 16.
 ज्ञो जोऽविज्ञाने xii, 15.
 ज्ञो णोऽभिज्ञादौ xii, 17.

ज्ञिद्धी लिनेहरे xiv, 2.

टाडिडसाम् v, 6.
 टा नेन तदिदमोः xx, 7.
 टापो दे v, 4.
 टा भेतेदेहितुभेतुमह् x, 6.
 टाससि णः vii, 13.
 टि xxii, 12.
 टी उः xii, 56.
 टी उणल् iv, 13.
 टी या iv, 52; vii, 23.

टो णानुस्वारौ xxii, 11.
 टो वादनो णिआण्डआ vii, 27.

ठडी स्वे xii, 76.

उसोऽतः xxii, 61.
 उ च्छदनात् iv, 68.
 उच्छ दृश्यगम इजादौ हिलुक च
वा xiv, 40.

उं मेष्कान्तः xiv, 43.
 उचो उतः iv, 61.
 उतिस्त्रियाम् xxii, 29.
 उमञ्जमञ्जल्भुवः v, 13.
 उंतुलउंवडावियत्वियति च व्या-
देवतुपः xxii, 62.
 उरो त्रह्वचर्यसौन्दर्ये च xii, 71.
 उच्छ वचिसुचिह्वदिशुभुजः xiv,
42.
 उ तदः vii, 31.
 उसुकौ तु संबुद्धे: iv, 10.

उद्धादृते xii, 39.

एच्चेअचिच्छ एवार्थे xiii, 15.
 एं नवर्थे xviii, 14.
 एप्पण्ड्यौ चाः xvi, 7.
 एशामः iv, 20.
 एजदेहावे xv, 1.

ऐच्छेह्यम्हाह्यम्हेच्छ मिसा
xi, 8.
 ए च शसा xi, 5.
 एणाडिल्लिदना जः vii, 21.
 ए वातिसुक्तके xii, 3.
 ए शसय iv, 51.
 ए हश चिचिपूश्चूधूलुङ्गलूभः
xiv, 18.
 एहएहं संख्याया आमोऽविंशतिगे
iv, 57.

तं वाक्योपन्नासे xiii, 14.
 तदिजेचोः xx, 14.
 तदिदमेतदा सेसिं तु उसामा
vii, 16.
 तद्योगजाय �xxii, 5.
 तद्यात्यय अ्य iv, 64.
 तन्यामे v, 12.
 तल् तदोः xx, 3.
 तस्मात्तोता xviii, 13.
 तस्मी सोऽक्लीचे तद्य वii, 29.
 ता द्वो दृशः xvii, 7.
 तादर्थे उस्तु xii, 109.
 तावति खोर्च xviii, 11.
 तिङः iii, 6.
 तिडात्य xiv, 25.
 तिलि चे: iv, 58.
 ती चे: iv, 59.
 तीर्थे द्यूल् xii, 9.
 तु किमो डिहे xxii, 38.
 तुञ्जुत्प्रतउ उसिङ्गसा xxii, 50.

तुगुर डिन्डसी x, 12.
 तु बृहस्पतौ xii, 35.
 तु अव्यतिहितोत्यह डसिना x, 11.
 तु अव्योव्योयहतइतुहतुहतुम्हंतुवतु-
 मतुमेतुमारतुमोदितेदितुरए
 डसा x, 9.
 तुमतुमायतुणाः लः xvii, 4.
 तु मो झम् xxii, 3.
 तु मौ xiv, 6.
 तुम्हहमांव्यसा xxii, 51.
 तुम्हेतुम्हइं जशसोः xxii, 47.
 तुवतुमतुहतुभ x, 13.
 तुवरजच्छौ त्वरेः xvi, 22.
 तु विकल्पे ii, 3.
 तु समृद्धादौ viii, 8.
 तृनोऽणच्चल् xxii, 64.
 तेलादौ xii, 78.
 तोऽचः iii, 12.
 तो ढो रथारब्ये तु xii, 77.
 त्ये डेल् vii, 36.
 त्वोऽच्ये xii, 46.
 चतसि च किमो ल्कः vii, 4.
 त्वतलौ प्यणम् xxii, 63.
 त्वदुत उपरिगुरुके xiii, 2.
 त्वनतः xiv, 11.
 त्वसेन्हम्होन्हि ममोमिना xiv,
 27.
 त्वस्य तु डिमान्तणी xii, 106.
 त्वाङ्गुहो डसः xix, 4.
 त्विज्ञाक्षिङ्गः xiv, 32.
 त्वोऽवापोताः xiii, 28.

अध्यमित्याहचौ xiv, 4.
 अो धः xviii, 6.
 अच्चत्सप्तमनिश्चले viii, 11.
 दसस्य शौरसेन्यामत्वोरचोऽस्मोः
 xviii, 5.
 दादेहेहो याहृकाहृकीहृगीहृशम्
 xxii, 60.
 दिक्प्रावृष्टि vii, 41.
 दिदीर्घः i, 3.
 दिर्दीन्तोदुडसी iv, 22.
 दिर्वा भसि iv, 28.
 दिहौ मिथस्से xii, 94.
 दिहौ सुषि xxii, 9.
 दीर्घात्र xii, 7.
 दीसल् दृशः xvi, 10.
 दुरो रलुकि तु xii, 101.
 दुस्तिर्याहृशगे xx, 10.
 दृमेऽरिः प्रा xii, 40.
 दृशि टक्सकङ्गिष्ठि xii, 42.
 दृशेदावदक्षावदसाः xvi, 15.
 दे संमुखीकरणे च xiii, 23.
 दैत्यादौ xii, 45.
 दैवगेषु iv, 39.
 दोषिदुवेषिद्वः iv, 55.
 दोत्तो तसः xiii, 9.
 दोदोऽनुत्साहोत्सन्न ऊ शसि
 xii, 32.
 दोबु टादौ च iv, 56.
 द्यव्यर्या जः xii, 24.
 द्वितीयः फुः i, 7.

द्विनीकुप्रवासिष्ठ iv, 44.
 द्विवचनस्य बड़वचनम् iv, 8.
 द्वे गमिगे xiv, 48.
 द्वोर्वारे xii, 19.

 धनुषि वा ix, 3.
 धुबो धूबः xvi, 28.
 धैर्ये रः xii, 48.
 धो दहः अदः xvi, 19.
 ध्यायोर्म्ल xii, 65.

 नः iv, 47.
 न त्यः vii, 17.
 न ग्रायोलुक्तादिक्षम्प्रश्नम्नसृ-
 त्रोक्तम् xx, 4.
 न यण् iii, 3.
 न वा तोर्धुःखदच्छादीर्थे
 xii, 8.
 न वाव्ययोत्खातादी xii, 25.
 नाए लियाम् xx, 8.
 नातश्शा v, 7.
 नात्स्मे xii, 12.
 नात्रि उर्म् iv, 70.
 नाव्यावः v, 18.
 निकषस्फटिकचिकुरेषु हः xii, 55.
 निर्दुरि वा xii, 160.
 नीवीस्मे वा xii, 14.
 नृनपि उसिङ्गसोः iv, 54.
 नेस्तद्वर्मज्जः xvi, 20.
 नो नणोः रीशाच्याम् xx, 2.

नो मः xii, 59.
 न्यग्नज्जां चर् xix, 10.

 पक्षाङ्गारक्षलाटे तु xii, 61.
 पञ्चदशदत्तपञ्चाशति णः xii, 57.
 पस्तगृहही दृश्यत्वाः xxii, 67.
 पुंसि सुना लयं स्त्रियामिमिक्ता
 vii, 12.
 पुंसो जसो ढउडचो iv, 50.
 पुंसोऽजातेर्डीर्थवा viii, 4.
 पुंस्याणो राजवज्ञानः vii, 19.
 पूर्वसुपरि वर्गयुजः iv, 5.
 पृच्छः पुच्छः xvi, 21.
 पृथक्सष्टे णिष्ठः xvi, 25.
 पो वः iv, 62.
 प्रतिगेऽप्रतीपे viii, 7.
 प्रत्यये xii, 88.
 प्रत्यूदिवसदशपाषाणे तु हः xii,
 51.
 प्रत्येकमः पादिएकंपादिक्रं xiii, 29.
 प्रथमशिलमैथिलनिषधेषु iv, 41.
 प्रथमे प्योः iv, 40.
 प्रभौ ऊप्यः xvi, 26.
 प्रस्तूतिं xii, 98.
 प्रायो लिति न विकल्पः ii, 4.
 प्रायो लुक्कगचजतदपयवाम् iv, 26.
 प्रावेरोऽपञ्चाकौ xvi, 14.

 बन्धो न्यः xvi, 5.
 बड़लम् iii, 1.

बही तुहमो xiv, 31.
 बिन्दुर्ल् iii, 10.
 भवताम् xviii, 7.
 भविष्यति स्तः xviii, 21.
 भविष्यति हिरादिः xiv, 33.
 भषिबुद्धः xvi, 32.
 भाराकान्ते नमेयिसुडः xvi, 31.
 भिदिविदिच्छदो उच्च xiv, 41.
 भिसा अन्हेहि[ं] xxii, 56.
 भिसा तुस्हेहि[ं] xxii, 49.
 भिसा भेत्वेष्युभेष्युद्देहितुष्येहि
 x, 8.
 भिस्यसांसुप्त्वीत् vii, 25.
 भिस्यस्तुपि iv, 16.
 भुवो भः xviii, 20.
 भूतार्थस्य सीच्छहीच्छही xiv, 46.
 भ्यसो ऊँ xxii, 19.
 भ्यौ वृहस्पती तु वहोः xii, 36.
 मदं ऊंटा xxii, 55.
 मदममहमज्ज्ञ ऊसौ xi, 11.
 मः xviii, 8.
 मज्जुगसंबुद्धेन्यः vi, 2.
 मंणेणिमिमंमंचम्भिं अहं अम्भ-
 मम्भ अमा xi, 4.
 मखे विमर्ज्ज्ञ xiii, 25.
 मध्यमकतमे च iv, 37.
 मध्य चाज्ज्ञात् xiv, 17.
 मनयाम् iv, 48.
 मनाको ऊंचं च वा xiii, 12.

मन्त्रमणवनमाचालुचालहरहङ्ग-
 उङ्गदत्ता महुपः xii, 102.
 मन्त्रथे xii, 58.
 मन्त्रणेमचालमण टा xi, 7.
 माई मार्थे xiii, 26.
 मागधी श्रीरसेनीवत् xix, 6.
 माणलौल् च लुडः xiv, 44.
 मातुराआरा v, 15.
 मिमद्दमाइमएमे डिटा xi, 6.
 मि मिबिटी xiv, 5.
 मिवपिवविविच्छवव इवार्थे xiii,
 17.
 मुकुलादौ xii, 30.
 मूषिकविभीतकहरिद्रापथिष्ठि-
 वीप्रतिशुत्वत् xii, 85.
 मोउचि वा iii, 11.
 मोभेवचं जसा xi, 2.
 मोममु मस्तहिङ् xiv, 7.
 मोममुष्वच्च xiv, 8.
 म्हा छसे: vii, 8.
 यः पो हृदये xx, 11.
 यच्छद्धुंतुं स्मोः xxii, 40.
 यश्विरः xii, 5.
 यपिर्जवः xvi, 16.
 युष्मत्सुन तुवंतुमंतुह x, 1.
 यो जर्तीयानीयोत्तरीयक्षबेषु iv,
 43.
 योरेहु xiv, 19.
 रल् सप्तवादौ xii, 50.
 राज्ञः vii, 18.

राज्ञो ज्ञो वा चित्र xx, 9.
 रा वेर्षियः xvi, 27.
 राक्षो रक्षयते: xvi, 11.
 रितो द्विलक् iv, 19.
 रघु न्यायी xvi, 1.
 रघुगेऽचो दि: xiv, 23.
 रो दीर्घात xii, 11.
 रो रा viii, 1.
 रोधुंकुटिपुरुषयोरित xix, 1.
 रो लक्षु चूक्तिकापेशाचाम xxii, 2.
 रंस्थाधूर्तादौ टः xii, 66.
 र्यस्थां रिच्चसिनसिटा: झचित
 xx, 13.
 योऽस्य: xviii, 3.
 वं वते: xiii, 8.
 श्वर्वतप्रवचेचित् xii, 1.
 सं xiv, 35.

 लक्षणे जेणतेण xiii, 27.
 लटक्सप्रविजेच् xiv, 1.
 लड्जुटोय बर्जार् xiv, 15.
 लनोरालाने xii, 84.
 लत्ताटि डलो: xii, 62.
 लवरामध्य iv, 32.
 लादक्षीबेषु xii, 81.
 लिङ्गमतन्त्रम् xxii, 28.
 लुगव्यत्वदायात्तद्वः iii, 8.
 लुगविल् भावकर्मते xv, 3.
 लुगिज्जहीज्जस्त्रियेऽतः xiv, 29.
 लुक्सासादौ iii, 13.
 लोपः iii, 7.

लो ललाटे च xii, 60.
 लो वाद्रे xii, 22.
 लो ऋः iv, 63.
 लक्षनं लक्षसः xiii, 10.

 वतुपो दित्तिश एतत्तुक् चित्तयत्तदः
 xii, 103.
 वर्गेऽन्यः vi, 6.
 वर्भावकर्मणि तु यग्लुक् च xiv,
 51.
 वठ आरोपे: xvi, 13.
 वक्तव्यचडमारहः xvi, 36.
 वा चक्षपद्ममूर्खवारे xii, 20.
 वात्यभस्त्रानि पः vii, 26.
 वा न्यायी भन्युच्छ्रव्योः xii, 67.
 वा पर्यन्ते xii, 73.
 वा पानीयगे xii, 28.
 वा अभी महज्ज्ञी x, 3.
 वाद्रे उद्दोत् xii, 21.
 वा लड्लोट्कृतृषु xii, 91.
 वा सख्या मासिहक्काहके xiii, 22.
 वा से xii, 96.
 विश्विषु त्वा द्वोपल् xii, 53.
 विकासे: कोआसवोसड्डी xvi, 35.
 विसद्गो दले: xvi, 34.
 विसूरक्ष खिदेः xvi, 30.
 विसुः पर्महसविसरौ xvi, 18.
 वीम्पार्थात्तद्वि सुपो मसु xii,
 99.
 वुश इवृत्ते iv, 1.
 वेष्टे: xvi, 3.

वैकादौ गः iv, 38.
वैतत्तदोः vii, 30.

शक्तगे xiv, 24.
 शतृतिङ्गि तूरः xvi, 24.
 शतशान्तः: xii, 89.
 शनिसो दिन्नं xiii, 11.
 शम्भादी xii, 23.
 शरभावृट् vii, 39.
 शरदामल् vii, 38.
 शष्षसाज्ञः: i, 4.
 शष्षोस्सः xx, 6.
 शसा वो च x, 5.
 शखेत् iv, 12.
 शिति दीर्घः: ii, 5.
 शिष्युरुच्युपुनरि तु xiii, 1.
 शेषं शीरसेनीवत् xx, 1.
 शेषं प्राक्षतवत् xviii, 2.
 शेषं प्राप्तवत् xxi, 1.
 शेषादेशस्याद्गोचोऽखोः: iv, 4.
 शेषेऽच्च: iii, 5.
 शोर्लुप्तयवरशोर्दिः: xii, 6.
 शोशू लियो तु v, 3.
 शोस्सल् iv, 29.
 शीण्डगे xii, 70.
 शीरसेनीवत् xxii, 1.
 श्रव्यालहृहृष्टाणा एहः v, 1.
 श्रिशिंशिङ् अश्वस् vi, 3.
 रमभ्यक्षमामवाररम्भौ महः xii,
 44.
 सुगनपि सोः: iv, 49.

सुरजशसोः iv, 9.
स्वेष्मब्रह्मस्तौ त फोः xii, 37.

कक्षोर्नानि xii, 33.
ष्टः xii, 52.
द्वा द्वूनत्यूनी xx, 19.
षड्गौ स्तम xix, 12.
षष्ठोः षः xii, 68.

स आयुरप्सरसोः viii, 10.
 संस्कृतं सु i, 8.
 संयोगे iv, 25.
 संज्ञायामरः iv, 69.
 संदिशोऽप्याहः xvi, 33.
 संधिस्तत्पदे iii, 2.
 सर्वंगान् डिल्हि हि xxii, 23.
 सर्वादेव्यसोऽतो डेत् iv, 33.
 सस्तषीस्तयोगेऽयीष्ये xix, 7.
 सानुनासिकोऽव्वारं डित् ii, 6.
 सिद्धिर्लोकाच्च ii, 1.
 सिना सिल् xiv, 26.
 सिष्ठास्तेसि xiv, 3.
 सुनीसद्गमोऽर्ण्ण vii, 34.
 सुन्तो भ्यसः iv, 27.
 सुपा अम्हासु xxii, 59.
 सुपा तुम्हासु xxii, 52.
 सुप्यद्वसोऽसुः vii, 43.
 सुप्तवादिरत्यहला i, 1.
 सुसःसोः xxii, 8.
 सुसुहो डसः xxii, 15.
 सोः iv, 7.

सो बृहस्पतिवग्यसत्योः xii, 38.
 सोरुक् iv, 6.
 सोसु हि xiv, 30.
 सौ पुंखेलतः xix, 3.
 सौ युष्मदसुङ् xxii, 46.
 सौ हं xxii, 53.
 स्कः प्रेक्षाचैः xix, 16.
 स्तः xii, 26.
 स्तम्भ xii, 95.
 स्त्री xii, 34.
 स्थस्समः खा xvi, 17.
 स्त्रियां डिः xxii, 35.
 स्त्रियां डहे xxii, 39.
 स्त्रियामाज्जलिगाः v, 2.
 स्त्रियामी च xii, 92.
 स्थर्थं स्त्रम xix, 13.
 स्थूले रलूतचौत् xii, 63.
 स्त्रमदामशिरोनभो नरि vii, 42.
 स्त्रिधे त्वदिती xii, 82.
 स्तुषायां एहः फोः xii, 64.
 स्त्रिहारन्योर्वा iv, 46.
 स्तृहादौ iv, 2.
 स्त्राटिके xii, 54. •
 स्त्राद्वचेयचौर्यसमे यात् xii, 69.
 स्त्रोरही xix, 2.
 स्त्रभादाविल् xii, 13.
 स्त्रम्यत उत xxii, 7.
 स्त्ररस्य विन्दूमि v, 5.
 स्त्रेभ्यो वक्रादौ xii, 2.
 स्त्रसुगाङ्गुल् v, 14.
 स्त्रार्थं तु कश्च xii, 107.

हः चुत्कुभि viii, 5.
 हगेऽहवयमोः xix, 14.
 हंजे चेयाङ्गाने xviii, 18.
 हणश्शृणोतेः xvi, 29.
 हृषि निर्वेदि xiii, 16.
 हरिद्राक्षाये xii, 86.
 हरिद्रादौ xii, 31.
 हर्षार्मध्यश्रीह्रीक्रियापरामर्शद्वात्प-
 दित्याहै v, 11.
 हल रैचः xiv, 45.
 हलि उचणनाम् vi, 5.
 हलोऽक् xii, 90.
 हास्सा मिमोसुमे वा xiv, 36.
 हिंहिंहि भिसः iv, 15.
 हित्यहास्त्रलः xiii, 7.
 हिंतोन्तोदोदु डसिस् iv, 21.
 हिं भिसुपोः xxii, 13.
 हिस्साहित्या मुमोमस्य xiv, 37.
 हिहे डिडसेः xxii, 26.
 हीही वेदूषके xviii, 16.
 डमाम्भसः xxii, 32.
 डं भसः xxii, 27.
 डरचिति xiv, 13.
 हः क्ले xvii, 2.
 हे द्विष्णेऽस्य xii, 10.
 हो जस आमन्त्ये xxii, 10.
 होऽवहवा भुवसु xiv, 9.
 हो इसः i, 2.
 इस्सोदूतः v, 10.

ERRATA.

Page 45, line 5 from top, *read अस्त्*.

„ 51, „ 4 „ bottom, *read बहो ॥*

„ 78, „ 8 „ „ „ *होएच्छा । होएच्छा । होएच्छा ।*

